

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Agencija za ravnopravnost spolova
Bosne i Hercegovine

BAROMETAR RODNE RAVNOPRAVNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

April 2024

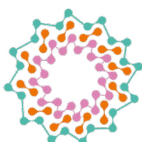

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Agencija za ravnopravnost spolova
Bosne i Hercegovine

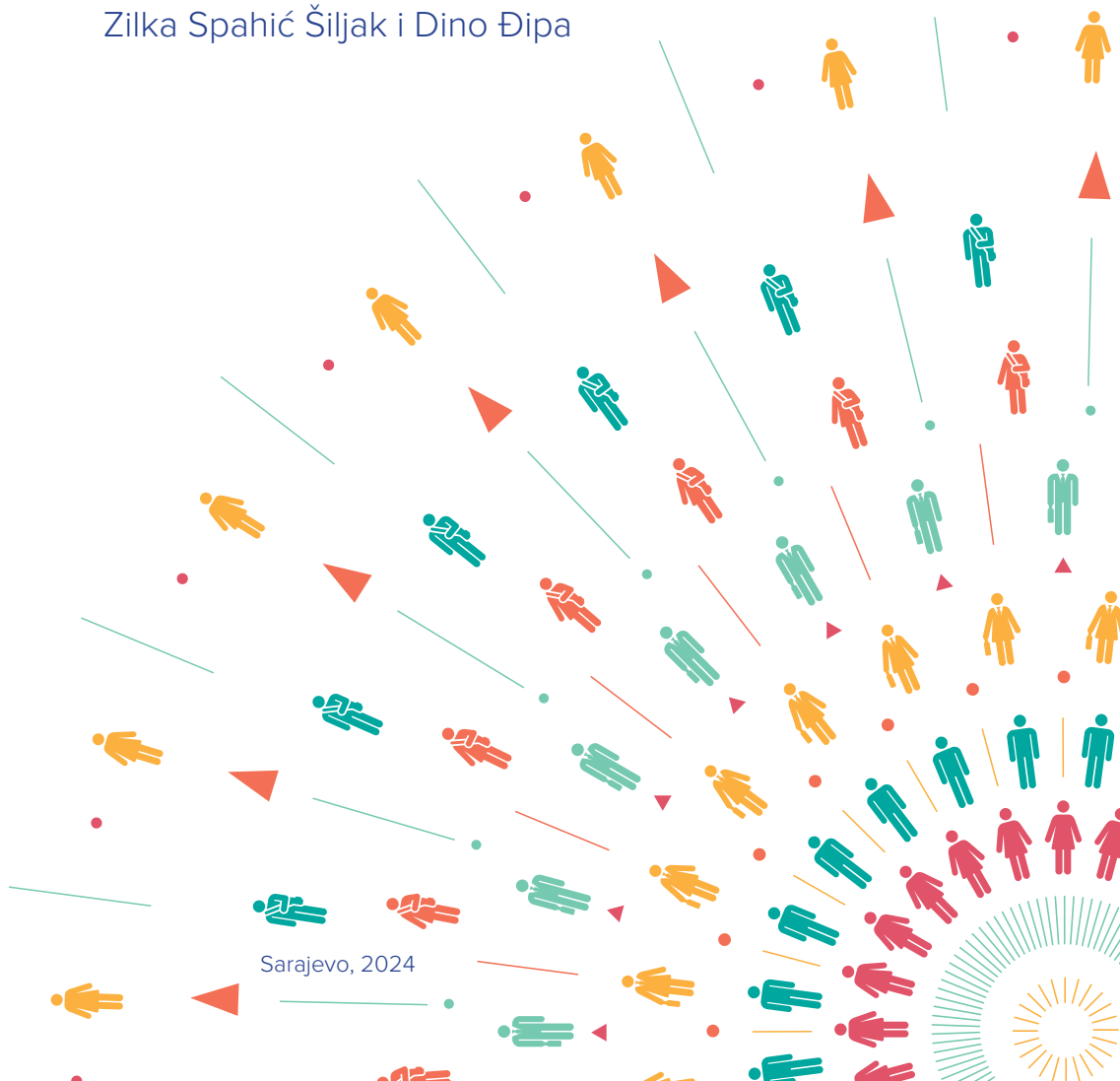

BAROMETAR RODNE RAVNOPRAVNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Zilka Spahić Šiljak i Dino Đipa

Sarajevo, 2024

Autori:

Zilka Spahić Šiljak i Dino Đipa

Koordinatorke istraživanja:

Nera Monir Divan, Kika Babić-Svetlin

Stručni pregled:

Nera Monir Divan

Maida Čehajić-Čampara

Kika Babić-Svetlin

Saša Leskovic

Tehnička koordinacija:

Dženan Kapetanović

Prevod i lektura:

Svjetlana Pavičić

Dizajnerka:

Azra Kadić

Izdavači:

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Agencija za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

ISBN 6-7-8461-9926-978 (UNDP)

ISBN 2-35-522-9958-978 (Agencija za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine)

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 59616262

Ovu publikaciju je implementirala Prism Research and Consulting. Objavljen je u sklopu Koalicije za snagu znanja u okviru projekta „Forum žena za razvoj (WF4D)“, koji finansira i provodi Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini u partnerstvu sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Sadržaj i nalazi predstavljeni u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP), ili Agencije za ravnopravnost spolova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

PREDGOVOR

Sa velikim zadovoljstvom predstavljamo studiju Barometar rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini. Proveden više od dvadeset godina nakon prvog Barometra, ovaj sveobuhvatni istraživački poduhvat zadire u oblast društvenih percepcija, bacajući svjetlo na preovlađujuće stereotipe i društvene norme koje oblikuju živote žena i muškaraca u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je posljednjih godina doživjela značajne transformacije, kako političke tako i društvene. Dok procjenjujemo napredak, neophodno je istražiti status rodne ravnopravnosti kako bismo osigurali da razvoj bude inkluzivan i održiv. Barometar služi kao alat za ovu svrhu, nudeći nijansiranu analizu svakodnevnice, te izazova i prilika koje oblikuju iskustva žena i muškaraca u različitim sferama života u Bosni i Hercegovini.

Ovaj izvještaj ide dalje od puke statistike; prodire u životnu stvarnost žena u Bosni i Hercegovini, dajući prostor glasovima koji su često marginalizirani ili se ne čuju. Ispitujući ključne indikatore kao što su obrazovanje, zapošljavanje, ekonomija brige, političko učešće i rodno zasnovano nasilje, Barometar nudi holističku perspektivu na višestruke dimenzije rodne ravnopravnosti. Kroz takve sveobuhvatne procjene možemo identificirati nedostatke, slaviti postignuća, obračunati gubitke rodne dividende koji su proizašli iz pandemije i inflacije i formulirati ciljne strategije za razvoj društva u kojem i žene i muškarci mogu jednako napredovati.

Narine Sahakyan

Rezidentna predstavnikica v.d.
Razvojni program Ujedinjenih naroda

Stereotipi i tradicionalne društvene norme imaju duboke implikacije i za žene i za muškarce, oblikujući njihove mogućnosti, životne izbore i opštu dobrobit. Ispitujući korijene stereotipa, auto-stereotipa i internalizirane mizoginije i preispitujući uspostavljene norme, možemo efikasnije rješavati ključna strukturalna pitanja i otvoriti vrata novim mogućnostima za saradnju, razumijevanje i osnaživanje. Ova studija nastoji ne samo identificirati ove obrasce već i pokrenuti dijalog koji može pokrenuti pozitivne promjene.

Kroz Barometar rodne ravnopravnosti kolektivno prepoznajemo važnost razbijanja stereotipa i transformacije društvenih normi koje održavaju nejednakost. Na taj način doprinosimo stvaranju društva u kojem žene mogu napredovati i ispuniti svoj puni potencijal.

Iskreno se zahvaljujemo istraživačima i istraživačicama koji su svojim znanjem i vremenom doprinijeli ovom poduhvatu. Nadamo se da će ovaj izvještaj potaknuti razgovore i inspirisati donosiocice politika u zajedničkim naporima da Bosnu i Hercegovinu okrenemo ka budućnosti u kojoj je rodna ravnopravnost temelj našeg kolektivnog identiteta.

Zajedničkim radom težimo ka budućnosti u kojoj je svaka osoba oslobođena stega štetnih stereotipa i gdje društvene norme odražavaju principe pravde, jednakosti i ljudskog dostojanstva.

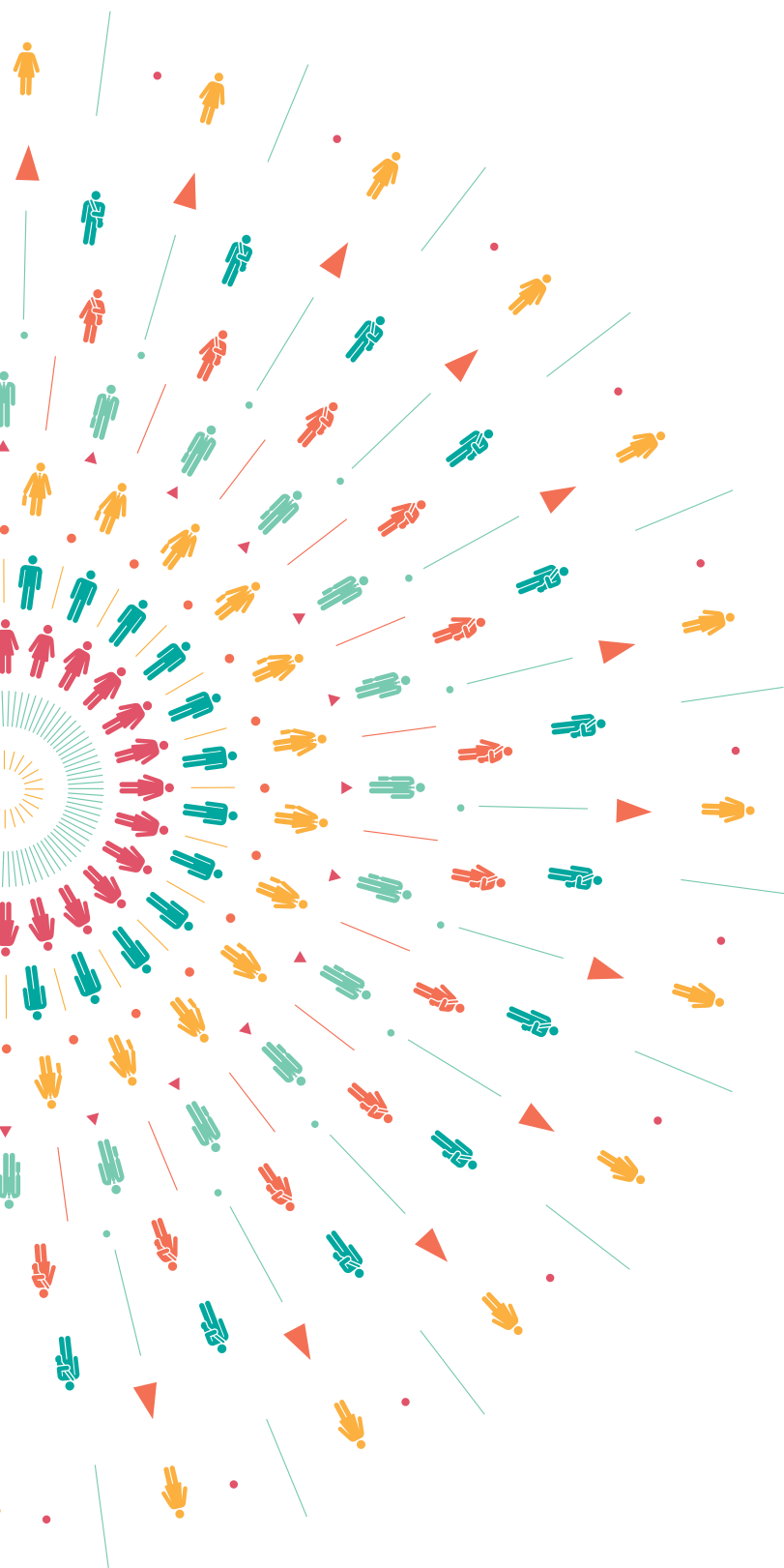
Samra Filipović- Hadžiabdić

Direktorica Agencije za ravnopravnost spolova
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

SADRŽAJ

SAŽETAK	9
Uvod	15
Metodologija istraživanja	17
Teorijska polazišta analize.....	17
Metode prikupljanja podataka.....	18
Rezultati istraživanja	19
1. Percepcija rodne ravnopravnosti i društvenih očekivanja	19
1.1. Rodna ravnopravnost	19
1.2. Društvena očekivanja rodni uloga	22
1.3. Internalizirana mizoginija	23
1.4. Utjecaj ukorijenjenih rodni režima na postizanje rodne ravnopravnosti u praksi	28
2. Ekonomija njege i brige i podjela odgovornosti u porodicama	31
2.1. Podjela kućni poslova	31
2.2. Upravljanje domaćinstvom	33
2.3. Briga o djeci i starijim članovima porodice	36
3. Ravnopravnost na radnom mjestu	39
3.1. Zaposlenje	39
3.2. Razvoj karijere	42
3.3. Muško i žensko liderstvo	44
4. Žene u javnom životu i politici	46
4.1. Angažiranost u javnom životu i politici	46
4.2. Očekivanja i dvostruki standardi	47
4.3. Solidarnost i podrška	49
5. Rodno zasnovano nasilje	51
5.1. Pojačavanje diskursa okrivljavanja žrtve	51
5.2. Profil žena koje su doživjele nasilje	52
5.3. Strah i stigma: šutnja nije zlato	53
6. Strategije za uključivanje više žena u javni život	55
6.1. Zanimanje za politiku	55
6.2. Aktivizam i umrežavanje	56
6.3. Obrazovanje	56
6.4. Mentorstvo	57
6.5. Unaprijeđene socijalne politike	58

Literatura	59
Aneks 1 – Opis metodologije prikupljanja podataka	62
Konceptualni metodološki okvir	62
Kvantitativna anketa.....	62
Metoda intervjuisanja.....	62
Struktura i dizajn upitnika.....	63
Metodologija i postupak uzorkovanja.....	64
Organizacija prikupljanja podataka	67
Kontrola kvaliteta.....	67
Obrada i analiza podataka.....	67
Kvalitativno prikupljanje podataka – fokus grupe.....	67
Dizajn istraživanja.....	67
Regrutacija	68
Focus Groups with Women Members of Vulnerable Groups	69
Moderacija	71
Organizacija.....	71
Vodič za diskusiju.....	71
Analiza rezultata	71
Aneks 2 – Instrumenti korišteni u istraživanju	72
Upitnik za anketu.....	72
Kontakt.....	72
Socio-demografska pitanja	80
Vodič za fokus grupe.....	83
Fokus grupe sa liderkama	83
Fokus grupe sa pripadnicama ranjivih grupa	85
Aneks 3 – Krostabelarni pregled rezultata	88

SAŽETAK

U sažetku predstavljamo ključne nalaze istraživanja Barometra rodne ravnopravnosti (Barometar) u Bosni i Hercegovini (BiH) za 2023. godinu, koje je provedeno više od dvadeset godina nakon izrade prvog Barometra 2002. godine. U prethodne dvije decenije evidentirani su značajni iskoraci u pravcu unapređenja rodne ravnopravnosti u formalno-pravnom aspektu: usvojeni su relevantni zakoni, uspostavljeni su institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti, usvojeni gender akcioni planovi na različitim nivoima vlasti u cilju unapređenja stanja rodne ravnopravnosti, te su ratificirani važni međunarodni dokumenti poput Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istambulska konvencija (2014).

Pored toga, kroz različite vidove formalnog i neformalnog obrazovanja i osnaživanja, poput akademija političke pismenosti mladih u BiH, ciljanih treninga o nesvjesnoj pristrasnosti i rodnim stereotipima, kreiranja rodno senzitivnih i rodno odgovornih sadržaja u nastavnim programima u školama i na fakultetima, napravljen je iskorak u podizanju svijesti o rodnoj ravnopravnosti.

Međutim, složena politička i ekonomska situacija, pojačan utjecaj antirodnih politika, diskriminacija, posebno najranjivijih kategorija stanovništva, povećan broj slučajeva nasilja i femicida, utjecaj pandemije COVID-19 na mentalno zdravlje, niska stopa zastupljenosti žena na mjestima odlučivanja i na liderskim pozicijama, pokazuju da je potrebno još mnogo raditi da se u praksi odjelotvore principi rodne ravnopravnosti i implementiraju u cijelosti zakoni i politike koji promoviraju rodnu ravnopravnost. Veliki je jaz između deklarativnog prihvatanja rodne ravnopravnosti i konkretiziranja jednakih prava za žene i muškarce u bosanskohercegovačkom društvu.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da paralelno, a ponekad i u simbiozi, djeluju predmoderni, moderni i post-moderni rodni režimi – strukturirani odnosi među spolovima i rodovima. Riječ je o mješavini rodnih režima, odnosno hibridima, kako to Marina Blagojević opisuje u Barometru iz 2002. godine. Bez obzira na promoviranje rodne ravnopravnosti od strane institucija, rodni režimi u praksi djeluju u simbiozi sa društvenim i kulturološkim normama koje su često u suprotnosti ili pak drugačije gledaju na načine ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Na temelju rezultata ovog istraživanja i analize percepcija i stavova građanki i građana evidentno je da je za postizanje rodne ravnopravnosti važno raditi na: obrazovanju, ekonomskom osnaživanju žena, dostupnosti socijalnih usluga, umrežavanju, mentorskoj podršci i izgradnji solidarnosti među ženama, te suprotstavljanju različitim mehanizmima kontrole i nasilja nad ženama koji se reflektiraju u formama hegemonije i toksične muškosti, mizoginije i seksizma.

Rezultati istraživanja prikazani u ovom izvještaju su rezultati analize podataka prikupljenih putem ankete na reprezentativnom uzorku od 1800 građanki i građana BiH, te putem diskusija u fokus grupama sa liderkama (3 grupe) i sa pripadnicama ranjivih grupa (7 fokus grupa) na više različitih lokacija širom Bosne i Hercegovine. U analizi i interpretaciji rezultata referirali smo se na prvi Barometar rodne ravnopravnosti (2002.) kao i na druga domaća i međunarodna istraživanja o rodnoj ravnopravnosti.

DEKLARATIVNA PODRŠKA RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI

U poređenju sa periodom od prije 20-ak godina, prevladava uvjerenje da je rodna ravnopravnost formalno unaprijeđena (83% žena i 87.2% muškaraca) i da je zagwarantirana zakonima, ali da zakoni na nižim nivoima vlasti nisu usklađeni sa krovnim Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH (2003.), što sprečava uživanje zagwarantiranih prava. Većina ispitanika/ca (87.7% žena i 74.6% muškaraca) smatra da veće učešće žena vodi kvalitetnijim i pravednijim politikama u društvu. Međutim, deklarativna podrška ne znači mnogo ako se ne razgrađuju diskriminatorne prakse i ne ostvaruje suštinska ravnopravnost.

- ▶ Prevladava percepcija (82.7% žena i 74.4% muškaraca) da su muškarci privilegirani od žena u zapošljavanju i dobivanju rukovodećih pozicija.
- ▶ Prevladava percepcija o dvostrukim standardima kada su u pitanju proporcije tijela i ljepote za žene i muškarce: 77.8% žena i 71.5% muškaraca smatra da se kod žene više cijeni ljepota i izgled nego pamet i sposobnost.
- ▶ Prevladavaju binarni pogledi na rodne uloge – da postoje muški i ženski poslovi i zanimanja: (42% žena i 55% muškaraca).
- ▶ Prevladava stav da feminizacija zanimanja i poslova ograničava žene na manje plaćene poslove: (73.2% žena i 58.2% muškaraca).
- ▶ Žene su uglavnom percipirane kao emotivne (59.9%), plašljive (56.9%) i osjetljive (66,9%), a muškarci kao grubo (64.6%) i strogi (37.3%).
- ▶ Većina ispitanika/ca (61.4%) smatra da se žene trude steći moć i kontrolu nad muškarcima, što otkriva na koji način se percipira rodna ravnopravnost - ne kao ravnomjerna podjela prava, obaveza, resursa i moći već kao pokušaj žena da zavladaju muškarcima.

EKONOMIJA BRIGE I PODJELA ODGOVORNOSTI U PORODICI

U prethodne dvije decenije povećan je broj onih koji dijele poslove u domaćinstvu, u odnosu na rezultate Barometra iz 2002. godine. Iako se podjela poslova u domaćinstvu i dalje formira u skladu sa tradicionalnim rodnim ulogama: majke/supruge su uglavnom zadužene za pripremu hrane, čišćenje, peglanje i slične poslove, a muževi/očevi su prvenstveno zaduženi za popravke, održavanje vozila i pripremu materijala za grijanje, veći je postotak onih koji izjavljuju da navedene poslove međusobno dijele. To je značajan napredak, iako žene, posebno iz ranjivih grupa, navode da im ne ostaje slobodnog vremena za bilo koju vrstu hobija nakon što obave sve navedene poslove.

- ▶ **Kuhanje:** 52.1% žena i 55.5% muškaraca smatra da te poslove obavlja supruga/majka, a 24.1% žena i 23.1% muškaraca smatra da te poslove oboje obavljaju. (Prema rezultatima Barometra iz 2002: 81% žena i 77% muškaraca smatralo je da te poslove obavljaju supruge/majke dok je 8% muškaraca i 9% žena smatralo da ih obavljaju oboje).
- ▶ **Briga o djeci:** 23.5% žena i 18.7% muškaraca vjeruje da je briga za djecu odgovornost žena, dok 40.4% žena i 46.8% muškaraca vjeruje da se za djecu podjednako brinu otac i majka. (Barometar iz 2002. godine: 62% muškaraca i 62% žena smatralo je da je briga za djecu samo odgovornost žena, dok je 30% žena i 26% muškaraca smatralo da je to odgovornost i jednih i drugih).

- ▶ **Peglanje:** 60.9% žena i 67.3% muškaraca smatra da žene peglaju odjeću, a samo 10.3% žena i 12.2% muškaraca smatra da ovaj kućni posao obavljaju oboje. U odnosu na Barometar iz 2002: 93% žena i 88% muškarca izjasnilo da ovaj posao obavljaju žene, dok je samo 3% muškaraca i 2% žena smatralo da to čine oboje, što ukazuje na značajnu promjenu prakse.
- ▶ **Upravljanje kućnim budžetom:** 48.9% žena i 50.4% muškaraca smatraju da budžetom podjednako upravljaju suprug i supruga. (Barometar iz 2002: 67% muškaraca i 68% žena smatralo je da i suprug i supruga zajedno upravljaju kućnim budžetom).
- ▶ **Servisiranje automobila:** 50.4% žena i 60.3% muškaraca smatra da ovaj posao obavljaju muškarci. (Barometar iz 2002: 95% muškaraca i 88% žena je smatralo da je servisiranje automobila posao koji obavljaju muškarci).
- ▶ **Briga o bolesnim članovima porodice:** 29% žena i 35.4% muškaraca je izjavilo da je to podjednako podijeljena odgovornost. Ali intervjuirane žene u fokus grupama navode da ipak žene više vode brigu o bolesnim članovima porodice i da su odgovornije za to zbog socijalizacije i empatije.

JEDNAKOST NA RADNOM MJESTU

Iako žene danas rade u mnogim zanimanjima i područjima koja im ranije nisu bila dostupna, i dalje postoji nesrazmjer u zapošljavanju, posebno na pozicijama odlučivanja i upravljanja. Uzimajući u obzir ekonomiju brige i obaveze žene u porodici, većina ispitanika i ispitanica je navela da je to jedan od ključnih razloga zbog čega žene nemaju jednake mogućnosti za zapošljavanje kao i muškarci. Unatoč zakonskim propisima kojima se zabranjuje diskriminacija na temelju spola, poslodavci i dalje ne žele zapošljivati mlade žene koje planiraju porodicu i trudnoću, pa žene, kako su navele ispitanice u fokus grupama, skrivaju svoje namjere i trudnoću da bi dobile posao.

- ▶ **Porodica i/ili zaposlenje:** Većina (78.9% žena i 80.5% muškaraca) se slaže da žene mogu imati i porodicu i karijeru. Međutim, većina (88.7% žena i 88% muškaraca) se slaže da se žene na intervjuima za posao pitaju da li planiraju porodicu i djecu, dok muškarci nisu izloženi takvoj vrsti diskriminacije.
- ▶ **Feminizacija zanimanja:** Veliki postotak (42% žena i 55% muškaraca) smatra da postoje tipična ženska i muška zanimanja, pa žene i dalje najviše rade u oblastima administracije, obrazovanja, zdravstva, socijalne skrbi, usluga i sudstva.
- ▶ **Feminizacija siromaštva:** Većina (73.2% žena i 58.2% muškaraca) se slaže da žene rade u manje plaćenim i manje društveno vrednovanim zanimanjima i poslovima. Većina (71.3% žena i 59.9% muškaraca) smatra da su žene još uvijek podzastupljene u oblastima nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike (STEM), koje generiraju poslove koji su bolje plaćeni.
- ▶ **Napredovanje u karijeri:** Većina se slaže (82.7% žena i 77.4% muškaraca) da žene ne dobivaju unapređenje na poslu zbog porodičnih obaveza.
- ▶ **Liderstvo:** Iako je ranije većina izjavila da su muškarci i žene podjednako sposobni da budu na mjestima odlučivanja i liderstva, većina (72.6% muškaraca i 78.7% žena) se složila da ženama više odgovaraju manji porodični biznisi, jer na taj način imaju više vremena za porodicu, a veliki broj (46.2% muškaraca i 35.5% žena) i dalje vjeruje da velikim kompanijama bolje upravljaju muškarci. Ovo je u skladu sa rodnim stereotipima o ženskim i muškim urođenim karakteristikama i društvenim očekivanjima.

Rodni stereotipi utiču čak i na žene koje su zaposlene na višim pozicijama i mjestima odlučivanja, iako većina vjeruje da treba postojati ravnopravnost žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama.

- ▶ **Roditeljsko odsustvo:** Većina (88.8% žena i 84.8% muškaraca) u anketi smatra da i muškarci trebaju uzeti roditeljsko odsustvo kako bi brinuli o djetetu kao i njihove supruge i partnerice.

ŽENE U JAVNOM ŽIVOTU I POLITICI

Angažman žena u političkom životu BiH je još uvijek vrlo nizak. U Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH je samo 16.67% žena, 26,53% u Zastupničkom domu Parlamenta Federacije BiH i 18% u Narodnoj skupštini Republike Srpske¹. Iako je prvi put izabrana žena u Predsjedništvo BiH i druga žena je imenovana za predsjedavajuću Vijeća ministara BiH, žene se suočavaju sa velikim preprekama koje proističu iz patrijarhalnih opresivnih struktura moći ali i socio-kulturnih očekivanja i rodni stereotipa. Istraživanje pokazuje da su muškarci općenito više zainteresirani i uključeni u politiku i aktivnosti nevladinih organizacija.

Od ukupnog broja ispitanika i ispitanica, 8.9% žena i 13.7% muškaraca su članice i članovi političkih partija. U rad nevladinih organizacija je uključeno 12.9% ispitanica i 14.9% ispitanika. Nešto veći postotak je onih koji su angažirani u humanitarnim udruženjima (17% žena i 20.6% muškaraca). U sportske organizacije je uključeno 22% ispitanika i 10% ispitanica. Iako se često misli da žene više sudjeluju u radu nevladinih organizacija, posebno na lokalnom nivou, ovo istraživanje pokazuje da su muškarci aktivniji u javnom životu u svim poljima od politike do sporta.

- ▶ **Interes za politiku:** Većina ispitanika i ispitanica nije zainteresirana za politiku i u malom procentu (8.9% žena i 13.7% muškaraca) participiraju u politici kao članice i članovi političkih partija.
- ▶ **Interes za aktivizam:** Mali broj ispitanika (12.9% žena i 14.9% muškaraca) sudjeluje aktivno u radu nevladinih organizacija, a među njima najviše je onih koji su angažirani u radu humanitarnih udruženja (17% žena i 20.6% muškaraca).
- ▶ **Sposobnosti i kapaciteti:** Prevladava uvjerenje da su žene podjednako sposobne da budu liderke u politici kao i muškarci. Većina (95.9% žena i 90.3% muškaraca) smatra da su žene podjednako sposobne donositi ključne odluke na mjestima odlučivanja.
- ▶ **Dvostruki standardi:** Prevladava uvjerenje da su žene u politici izložene dvostrukim aršinima, moralnim standardima i preispitivanjima. Veliki je utjecaj rodni stereotipa: smatra se da ako žena pokaže karakteristike dominantne i poduzetne ličnosti, što se traži u politici, biva okarakterizirana kao „oštokondža“ (79.4% žena i 59.8% muškaraca), ili kad se kritizira žena u politici onda je fokus na njenom izgledu i ličnom životu, a ne na sadržaju onoga šta govori i radi (74.4% žena i 58.4% muškaraca). Općenito javnost je više kritična prema ženama (84.3% žena i 61.1% muškaraca). Kada se kritizira muškarac u politici, vrlo rijetko se govori o njegovom privatnom životu, a fokus se stavlja na ono šta radi (76.6% žena i 61.1% muškaraca).
- ▶ **Internalizirana mizoginija:** Manifestira se kroz nedostatak solidarnosti među ženama, nezdravu kompetitivnost i ljubomoru. Većina ispitanica (72.8%) smatra da žene doživljavaju jedna drugu kao konkurenciju. Žene su socijalizirane tako da nesvjesno prihvataju seksističke i mizogine stavove o ženama koji se manifestiraju od suptilnih benevolentnih seksizama do negativnih stereotipa koji podupiru superiornost muškarca i inferiornost žena.

¹ IPU Parline. Global data on national parliaments. https://data.ipu.org/node/22/basic-information/about-parliament?chamber_id=13346.

Izjave, kao što su: žene više vole raditi sa muškarcima (slaže se 76.3% žena), ili da žene često govore da je žena ženi vuk (slaže se 63.7% žena), što je potvrđeno i u kvalitativnom dijelu istraživanja, također su indikatori internalizirane mizoginije.

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Zabrinjavajući su podaci na globalnom nivou da svaka treća žena doživi neki od oblika nasilja tokom svog života, ali i podaci iz BiH da je 48% žena u nekoj fazi života bilo izloženo rodno zasnovanom nasilju. Ranjive grupe - nezaposlene žene i ekonomski zavisne žene, kao i žene bez porodične i socijalne podrške - su još više izložene nasilju. Iako je entitetskim krivičnim zakonima, kao i entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (2005.) i RS (2005.) nasilje definirano kao krivično djelo, i dalje je provedba ovih zakona nezadovoljavajuća i izrečene sankcije su male što je potrebno mijenjati kroz unapređenje sudske prakse. Zbog svega navedenog, žrtve ne prijavljuju nasilje, one nemaju povjerenja u institucije sistema da će ih zaštititi i plaše se za svoje živote i sigurnost. Veliki broj slučajeva femicida je nažalost i dokaz da žene imaju razloga plašiti se nasilnika.

- ▶ **Nasilje nije privatna stvar:** Većina (88.3% žena i 83.4% muškaraca) smatra da rodno zasnovano nasilje nije privatna stvar, već ozbiljan društveni, ekonomski i zdravstveni problem.
- ▶ **Istupanje u javnosti:** Većina navodi da su ohrabreni (83.4% žena i 83.8% muškaraca) javno govoriti o nasilju, što je pomak jer se ranije smatralo da je nasilje privatna stvar porodice i da je sramota javno o tome govoriti.
- ▶ **Žene su više izložene nasilju:** Prevladava uvjerenje da je više žena nego muškaraca izloženo rodno zasnovanom nasilju (80.7% žena i 67.6% muškaraca smatra da brakovi ne traju jer žene više ne žele trpjeti nasilje). Žene su također nesrazmjerno više izložene seksizmu i mizoginiji, što su i potvrdile žene u fokus grupama.
- ▶ **Muškarci su također žrtve nasilja:** Većina ispitanika (84.4% žena i 83.5% muškaraca) vjeruje da i muškarci mogu biti žrtve rodno zasnovanog nasilja. Međutim u kvalitativnom dijelu istraživanja žene su istakle da muškarci osjećaju veći stid da prijave nasilje.
- ▶ **(Ne)povjerenje u institucije:** Većina ispitanika (89.2% žena i 84.3% muškaraca) smatra da žene nemaju povjerenja u institucije, pa su obeshrabrene da prijave rodno zasnovano nasilje. Žene navode da ih se patronizira i okrivljuje za nasilje i da institucije nisu dovoljno senzibilizirane za rad sa žrtvama.
- ▶ **Stigma i krivnja:** Zbog društvenih normi i stigme mnoge žene ne prijavljuju nasilje. Često ih se optužuje da su krive za raspad braka jer ispitanici (80.7% žena i 67.6% muškaraca) navode da žene ne žele trpjeti nasilje zbog čega dolazi do razvoda. Pored, toga u procesima istraga i suđenja propituje se integritet žene i često doživljavaju dodatno emocionalno nasilje tokom ispitivanja, jer im se ne vjeruje.

STRATEGIJE ZA UKLJUČIVANJE VIŠE ŽENA U JAVNI ŽIVOT

Na osnovu analize rezultata, vezano za izazov unapređenja uključivanja žena u javni život, izdvojili smo sljedeće glavne zaključke i preporuke:

- ▶ Potrebno je osigurati sistemsko obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena i integrirati ova znanja u sistem obrazovanja i projekte cjeloživotnog učenja.
- ▶ Neophodno je doprijeti do žena u malim lokalnim zajednicama koje nemaju dostupne ili adekvatne socijalne usluge i komunikacijske mogućnosti kao što to imaju žene u velikim urbanim sredinama.
- ▶ Potrebno je jačati umrežavanje žena na svim nivoima i povezati žene različitih generacija da uče jedne od drugih.
- ▶ Potrebno je ponuditi mentorsku podršku koja može ohrabriti žene da započnu svoj posao i da se aktivnije uključe u javni život i politiku.
- ▶ Potrebno je ojačati partnerstva za rodnu ravnopravnost i osigurati sistemsku podršku ekonomskom osnaživanju žena.
- ▶ Potrebno je uvesti progresivne socijalne politike i pružiti visokokvalitetne i pristupačne javne usluge čuvanja djece, usluge i sadržaje za osobe sa invaliditetom, hronično bolesne i starije članove porodice.
- ▶ Potrebno je uključiti muškarce kao saveznike u postizanju rodne ravnopravnosti.
- ▶ Potrebno je promovirati dobre prakse i uspješne priče.

Uvod

U ovom izvještaju predstavljamo glavne rezultate Barometra rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini (BiH)², koje su zajednički inicirali Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) i Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine/MLJPI BiH).

Glavni cilj istraživanja bio je ispitati percepcije muškaraca i žena o rodnoj ravnopravnosti, stereotipima, društvenim rodnim normama, internaliziranoj mizoginiji, podjeli posla i dinamici moći u privatnoj i javnoj sferi života. Više od dvadeset godina nakon prvog Barometra rodne ravnopravnosti u BiH (Blagojević, 2002), ovaj Barometar nudi odgovore na dodatna pitanja i teme kako bi se dobila sveobuhvatnija slika dinamike rodnih odnosa i rodnih režima u bosanskohercegovačkom kontekstu.

Pored deskriptivne analize korištena je i paradigma progresivnog kritičkog realizma³ u cilju dodatne analize mišljenja i stavova u pet tematskih oblasti:

- **percepcije o rodnoj ravnopravnosti,**
- **ekonomija brige i podjela obaveza u porodici,**
- **ravnopravnost na radnom mjestu, uloga žena u javnom životu i politici,**
- **rodno zasnovano nasilje,**
- **strategije za uključivanje većeg broja žena u javni život.**

Agencija za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH je započela proces uspostavljanja i osnaživanja institucionalnih kapaciteta za unapređenje rodne ravnopravnosti, kroz implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova BiH, koji je propisao obavezu uspostavljanja rodnih institucionalnih mehanizama i provođenje niza istraživanja u oblasti rodne ravnopravnosti (Babović i dr., 2013.; Hasangić i Papović, 2020.).⁴ Međunarodne organizacije su također doprinijele implementaciji Zakona kroz provođenje istraživanja kao što su: Polazna studija o zastupljenosti žena u politici, UNDP, UN Women (Kadribašić i dr. 2020.); Nacionalni izvještaj o humanom razvoju: socijalna uključenost u BiH, UNDP (2021.); UNDP studija o neravnopravnosti na univerzitetima (Bakšić-Muftić i dr. 2022.); UNDP studija o rodnom nesrazmjeru i neravnopravnosti u radnom okruženju (Elezović i dr. 2023.) i UN Women, Polazna studija o ekonomiji brige i njege (Arslanagić, Kalajdžić i dr. 2023.). Domaće nevladine organizacije i institucije su također provele niz istraživanja koja se odnose na diskriminaciju u oblasti rada (Ramić Marković, 2022.), te percepcije i stavove o rodno zasnovanom nasilju u visokom obrazovanju (Spahić Šiljak, Kovačević i Husanović. 2022.; Osmić i dr. 2022.).

Navedene studije su pokazale da postoji disparitet između žena i muškaraca u politici i na mjestima odlučivanja, nesrazmjer u ostvarivanju prava na rad i zaradu, prava na zdravstveno i socijalno osiguranje, kao i nesrazmjerno veća izloženost žena rodno zasnovanom nasilju u odnosu na muškarce.

Učešće žena u političkom životu i na mjestima odlučivanja i dalje je relativno nisko. U Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH je samo 16.67% žena. U Zastupničkom domu Parlamenta Federacije BiH je nešto veća zastupljenost, 26.53%, a u Narodnoj skupštini RS je samo 18%

² Istraživanje je provela profesionalna agencija za društvena istraživanja - Prism Research & Consulting.

³ Paradigmatsku poziciju kritičkog realizma karakterizira metodološki pragmatizam koji omogućava kombiniranje različitih metodoloških alata u istraživanju (anketa, intervjui, fokus grupe i sl.), uz interskacionalni pristup na kojem insistira feministička teorija stajališta. U interpretaciji dobivenih podataka ne slijedi se dogmatska pozitivistička pozicija, već interpretativna paradigma koja omogućava da se odgovori ispitanika/ca sagledaju u dinamici odnosa moći koje potiskuju glasove marginaliziranih i ranjivih grupa i koji uvažavaju društvene i kulturne strukture i procese i njihov utjecaj na rodne razlike. Više: Grohmann, S., van Ingen, M., i Gunnarsson, L. (2020.). *Critical Realism, Gender and Feminism: A Reader*. Routledge.

⁴ Za više informacija vidi: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Agencija za ravnopravnost spolova BiH. <https://arsbih.gov.ba/publikacije-2/> (pristupljeno 30.09.2023.).

izabranih žena.⁵ Ipak, postoji određeni napredak: nakon prošlih općih izbora u BiH po prvi put je žena izabrana u Predsjedništvu BiH, a žena je također imenovana za predsjedavajuću Vijeća Ministara BiH.

Žene koje su aktivne u javnom i/ili političkom životu posebno su izložene rodno zasnovanim stereotipima i različitim vidovima diskriminacije i uznemiravanja, uključujući digitalno nasilje koje nerijetko podrazumijeva perfidne i suptilne metode uznemiravanja i zastrašivanja i koje može dovesti i do fizičkog nasilja. Navedena problematika zahtjeva daljnje akcije u pravcu promoviranja ženskog liderstva i izgradnje kapaciteta žena da budu na mjestima odlučivanja i kreiranja politika.

Nesrazmjer u ostvarivanju prava na rad i zaradu kao i prava za kvalitetnu i dostupnu zdravstvenu i socijalnu skrb utječe na rodnu ravnopravnost. UNDP-ov Izvještaj o humanom razvoju i socijalnoj uključenosti u BiH za 2020. godinu pokazuje da žene imaju 10.709 USD bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika, a za muškarce je to 19.917 USD, pri čemu žene ostvaruju 53.7% od dohotka muškaraca.⁶ Postoji rastući rodni jaz od 26% u učešću muškaraca (63%) i žena (37%) na tržištu rada (UNDP, 2023.).⁷

Dodatni izazov vezano za kvalitetu i pristupačnost socijalnih usluga ili nedostatak istih je i veliko oslanjanje na žene u sektoru njege zbog tradicionalnih društvenih normi koje ovaj posao tretiraju kao neplaćenu, rodno uvjetovanu obavezu namijenjenu ženama. To znači da žene troše na kućne poslove mnogo više vremena nego muškarci, što su pokazale i nedavno provedene studije o ovim pitanjima, koje su uključile i obaveze žena i muškaraca tokom pandemije (UNDP i UNICEF, 2022). Žene su disproportionalno podnijele veći danak krize izazvane pandemijom. Na kućne poslove, te poslove brige i njege o starijim i bolesnim članovima porodice, 75% žena utroši više vremena nego muškarci. Kada se ovi poslovi računaju na dnevnoj osnovi, uz brigu o djeci, istraživanja (Hasanagić i Papović, 2020.; Arslanagić Kalajdžić i dr. 2023.) kao i ovaj Barometar, pokazuju da žene dnevno troše 6-7 sati na kućne poslove i poslove njege.

Barometar rodne ravnopravnosti je rezultat partnerskog rada Agencije za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH i UNDP-a u pravcu uspostavljanja kontinuiteta u procjeni situacije o rodnoj ravnopravnosti u BiH. Zbog toga je važno istraživati percepcije muškaraca i žena, rodne stereotipe, društvene norme, te podjelu posla i moći u privatnoj i javnog sferi života i dosljednim metodološkim pristupom osigurati kvalitetne i korisne baze podataka i analiza za buduća istraživanja.

Barometar rodne ravnopravnosti je također osmišljen tako da pruži podršku radu Forumu žena za razvoj (WF4D), platformi pokrenutoj 2021. godine od strane UNDP-a i Agencije za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH, za umrežavanje liderki, aktivistkinja, ekspertica i praktičarki koje zajedničkim snagama i solidarno djeluju za rodno osvještenije i ravnopravnije društvo. Detaljniji uvidi u rodne stereotipe, društvene norme, internaliziranu mizoginiju, podjelu posla i dinamiku moći između muškaraca i žena u kući i na poslu doprinijet će boljem razumijevanju ključnih uporišta otpora rodnoj ravnopravnosti koje proizlaze iz patrijarhalnog odgoja, nepisanih pravila i kulture i na taj način omogućiti ciljano i efektivnije djelovanje u pravcu ukidanja stereotipa, internalizirane mizoginije i promjeni društvenih normi. To će ubrzati i otklanjanje strukturnih prepreka koje usporavaju rad na postizanju *de facto* rodne ravnopravnosti uprkos dugogodišnjem radu na rodno odgovornim politikama (*mainstreaming*), zakonodavstvu, primjeni kvota i neumornom radu nadležnih institucija i nevladinog sektora.

5 IPU Parline. Global data on national parliaments. https://data.ipu.org/node/22/basic-information/about-parliament?chamber_id=13346. (pristupljeno, 30.09.2023).

6 Vidi: UNDP Bosna i Hercegovina. <https://www.undp.org/bs/bosnia-hercegovina/rodna-ravnopravnost-i-osnazivanje-zena> (pristupljeno: 30.09.2023).

7 Vidi: Politike, akcije i privremene mjere za unapređenje položaja žena na tržištu rada u BiH. <https://www.undp.org/bs/bosnia-hercegovina/publications/politike-akcije-i-privremene-mjere-za-unapredjenje-polozaja-zena-na-trzistu-rada-u-bih> (pristupljeno: 30.11.2023).

Metodologija istraživanja

Teorijska polazišta analize

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja zavise velikom dijelom od metodologije korištene za datu temu istraživanja. U tom smislu, za Barometar rodne ravnopravnosti primjena progresivnog kritičkog realizma bila je najpogodnija teorijska paradigma za analizu i interpretaciju rezultata istraživanja. Ova paradigmataska pozicija omogućava da se kroz rezultate kvalitativnog i kvantitativnog dijela istraživanja sagledaju društveni odnosi i procesi moguće društvene transformacije i promjene. Za istraživačice i istraživače ovaj metodološki pristup daje mogućnost kombiniranja metodoloških alata kojima se lakše može dokučiti kompleksnost i isprepletenost različitih socio-političkih i kulturoloških faktora i njihov utjecaj na rodnu ravnopravnost. Između pojedinaca i društvenih struktura postoji međusobna povezanost koja može ograničiti ljudsku djelatnost i prisiliti je samo da reproducira postojeće društvene strukture, ili ih može osnažiti i dovesti do transformacije (morfogeneze). (Archer, 1995.; Clegg, 2016.; Albert et al. 2020.; Grohmann 2020.).

Pored toga u metodološkom pristupu je u kvalitativnom dijelu istraživanja primijenjena feministička teorija stajališta kako bi cijeli proces komunikacije i vođenja fokus grupa pomjerio iz ustaljenog hijerarhijskog odnosa istraživača i sugovornika prema horizontalnom odnosu u kojem su svi sudionici i sudionice podjednako važni, zajedno uče, razmjenjuju mišljenja i zajedno dolaze do ključnih uvida u vezi sa rodnom ravnopravnošću. Ovakav odnos omogućava da se u kratkom roku izgradi povjerenje i da u proizvodnji znanja žene budu subjekti, a ne objekti istraživanja. To također znači da je znanje uvijek društveno uvjetovano, da su marginalizirane grupe također uvjetovane kontekstom u kojem žive i da bolje razumiju razmjere diskriminacije i isključenja nego grupe koje su povlaštene te da se u istraživanju uvijek vodi računa o odnosima moći i da je polazište život marginaliziranih i njihova perspektiva (Blagojević, 1995., Walby, 2001.; Harding; 2004.).

Ovakva istraživanja i metodološki pristupi ne samo da donose nove podatke i dekonstruiraju slojeve rodne neravnopravnosti, već daju prostor i za bolje razumijevanje različitih vidova opresije i isključivanja, posebno ranjivih grupa što može biti dobar temelj za transformativno djelovanje na nivou politika i konkretnih aktivnosti.

Društvene i političke strukture BiH kao i njena patrijarhalna kultura ograničavaju djelovanje žena. Tome treba dodati i administrativnu složenu strukturu države, uz stalne političke i ekonomske tenzije, odlazak mladog i radno sposobnog stanovništva i paralelno djelovanje i međupovezanost različitih rodni režima sa elementima predmodernosti, modernosti i postmodernosti. Ne postoji jasna granica između ovih elemenata, ali mješavina sva tri elementa je dodatno obojena etno-nacionalizmom, retradicionalizacijom, neokonzervatizmom, antirodni osjećajima i propagandom, rodno zasnovanim nasiljem i nedovoljnom zastupljenošću žena u politici i na mjestima odlučivanja.

Uz sve promjene koje su zahvatile ovo društvo u posljednje dvije decenije, rodni režimi se ogledaju u zakonskom i institucionalnom okviru koji je bio važan stub u unapređenju rodne ravnopravnosti, ali i u rodnim identitetima, rodnim ulogama i očekivanjima, ekonomskoj sigurnosti žena i njihovom vodstvu u biznisu i politici.

Metode prikupljanja podataka

Barometar rodne ravnopravnosti baziran je na analizi i interpretaciji podataka prikupljenih putem dvije glavne metode istraživanja:

1. CATI, telefonska anketa sprovedena na slučajnom i reprezentativnom uzorku građana i građanki, 900 žena i 900 muškaraca širom BiH, starijih od 18 godina.
2. Kvalitativno istraživanje putem 3 fokus grupe sa liderkama i 7 fokus grupa sa ženama koje pripadaju ranjivim kategorijama stanovništva.

Ovakav mješoviti dizajn korištenih metoda istraživanja je ključan za istraživanja Barometra rodne ravnopravnosti, jer ne donosi samo numeričke podatke, već i lične priče žena u lokalnim zajednicama koje svoju stvarnost tumače iz svoje mikroperspektive.

Da bismo mogli razumjeti dinamiku moći kako u privatnom tako i u javnom životu, potrebno je uključiti kvalitativne podatke koji mogu otkriti kako mikro-svijet žena djeluje i kako se kreće u društvenom području koje nije rodno osjetljivo i koje ne odgovara na teme bitne za rodnu ravnopravnost. Mješoviti dizajn istraživanja također pomaže da se dobije bolji uvid u proces interpretacije podataka kroz triangulaciju kvalitativnih i kvantitativnih podataka. Također, barometar zapaža, analizira, tumači i na taj način daje posebno mjesto razlikama koje se pojavljuju u nalazima kvantitativnog i kvalitativnog dijela istraživanja. Ove razlike su ne samo omogućile kritički osvrt na diskrepancije između stavova i praksi muškaraca i žena, već i važan uvid u nijanse rodnih identiteta i specifičnosti rodni režima u BiH.

Detaljniji opis metodologije obje metode istraživanja je opisan u Aneksu 1. sa detaljnim podacima o uzorku ispitanika korištenom u istraživanju.

Rezultati istraživanja

1. Percepcija rodne ravnopravnosti i društvenih očekivanja

1.1. Rodna ravnopravnost

Ispitanici i ispitanice su u istraživanju zamoljeni da ocijene stanje rodne ravnopravnosti u BiH i njen napredak u posljednje dvije decenije. 87.2% muškaraca i 83% žena smatra da je ravnopravnost spolova u BiH poboljšana. Ispitanici i ispitanice iz urbanih sredina, mlađe dobi, sa višim nivoom obrazovanja i višim dohotkom u nešto većoj mjeri smatraju da je rodna ravnopravnost unaprijeđena. To je i očekivano, jer oni koji su upućeniji i imaju viši dohodak bolje su upoznati i bolje razumiju šta je rodna ravnopravnost. To također znači da su obrazovanje i ekonomsko osnaživanje ključni za daljnje unapređenje rodne ravnopravnosti.

U kvalitativnom dijelu istraživanja ispitanice su također istakle da je de jure rodna ravnopravnost unaprijeđena, jer su doneseni brojni zakoni i uspostavljeni institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti, ali da provedba zakonskih normi izostaje. Mješovita metoda istraživanja sa paradigmom progresivnog kritičkog realizma (Grohmann 2020.) i feminističke teorije stajališta (Blagojević, 1995., Harding, 2004.) u ovakvim slučajevima pokazuje da glasovi i iskustva marginaliziranih najbolje pokazuju na koji način djeluju društvene strukture moći. Formalno garantirana ravnopravnost može stvoriti privid da je stanje zadovoljavajuće i unaprijeđeno, ali kada se u analizi stvarnosti uzimaju u obzir glasovi najranjivijih kategorija društva, onda se jasnije vidi stvarna slika odnosa moći.

Tabela 01: Mišljenja o položaju žena od 2003. godine po socio-demografskim varijablama⁸

VARIJABLE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	P8.67. U cjelini gledano, na koji način se po vašem mišljenju položaj žena u našem društvu promijenio u odnosu na period od prije 20-ak godina, tačnije u odnosu na 2003. godinu kada je usvojen Zakon o ravnopravnosti polova, te Zakon o zaštiti od nasilja u porodici 2006. godine	ZNAČAJNOST RAZLIKA
TOTAL	Svi ispitanici		3.53	.
ENTIET	Federacija BiH	A	3.51	
	Republika Srpska	B	3.57	
	Brčko District	C	3.33	
TIP NASELJA	Grad	A	3.53	
	Selo	B	3.52	
SPOL	Muško	A	3.71	B(.000)
	Žensko	B	3.35	
GODINE STAROSTI	18 - 30	A	3.80	D(.000)
	31 - 50	B	3.75	D(.000)
	51 - 65	C	3.58	
	65+	D	3.38	
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	A	3.13	
	Srednja škola	B	3.54	A(.001)
	Viša škola i univerzitet	C	3.57	A(.000)
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	A	3.66	
	Zaposleni, javni sektor	B	3.76	D(.000)
	Zaposleni, privatni sektor	C	3.73	D(.000)
	Penzioneri	D	3.37	
	Nezaposleni	E	3.60	
SOCIO-ECONOMIC STATUS OF HOUSEHOLD	Manje od 900 KM	A	3.12	
	900 - 1500	B	3.47	A(.001)
	1500 - 2500	C	3.68	A(.000) B(.018)
	2500 - 3500	D	3.82	A(.000) B(.001)
RELIGIOUSNESS	Religiozni i praktikiraju	A	3.54	
	Religiozni i ne praktikiraju	B	3.54	
	Gnosticici	C	3.55	
	Ateisti	D	3.36	
	Nešto drugo	E	3.53	

⁸ Objašnjenje načina kako su označene statističke značajnosti razlika testa proporcija u kolonama su objašnjene na početku Aneksa 3.

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (ZoRS) je usvojen 2003. godine, i izmijenjen 2010. Zakonom je propisana obaveza formiranja gender institucionalnih mehanizama, te su u skladu sa navedenom zakonskom obavezom formirane sljedeće institucije: Agencija za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH (2004.), Gender centar Vlade Federacije Bosne i Hercegovine (2000.) i gender Centar Vlade Republike Srpske (2001.). Prvi Gender akcioni plan BiH je usvojen 2006. godine, dok je prvi Akcioni plan za provođenje UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“ usvojen 2010. godine. Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici usvojeni su u Federaciji BiH i Republici Srpskoj 2005. godine (kasnije su usvojene pripadajuće izmjene i dopune predmetnih zakona), dok je 2015. usvojena Strategija za implementaciju Istambulske konvencije, kao i drugi dokumenti i strategije relevantni za rodnu ravnopravnost.

Međutim, postojanje zakonskog okvira i institucionalnih mehanizama koji su temelj u procesu stvaranja društva koje je rodno ravnopravno, nije dovoljno za postizanje ravnopravnosti i remeti ga niz kompleksnih izazova. Jedan od problema u polariziranoj i etnički podijeljenoj BiH sa kompleksnom administrativnom strukturom je usklađivanje zakona sa ZoRS-om. Zbog administrativnih ali i političkih prepreka, teško je izvršiti promjene u postojećem entitetskom ili kantonalnom zakonodavstvu kako bi se ispunile odredbe ZoRS-a. Danas mnoge institucije nemaju podatke razvrstane po spolu, odredbe ZoRS-a se dosljedno ne provode, podzakonski akti i propisi nisu usklađeni sa ZoRS, te ne postoje registri preživjelih i počinitelja rodno zasnovanog nasilja.

U kvalitativnom dijelu istraživanja žene su govorile o vlastitom shvatanju rodne ravnopravnosti koje se odnosi na jednaka prava, mogućnosti i slobode koje je potrebno jednako garantirati ženama i muškarcima. Međutim, u svojim ilustracijama ove problematike ispitanice su često isticale razliku između njih u pogledu fizičke snage muškaraca i reproduktivne funkcije žene.

Kada kažemo rodna ravnopravnost, za mene to znači da smo mi žene u mnogo čemu jednake sa muškarcima. Fizički to ne može biti tako, ali mentalno, psihički i na sve druge načine zaista možemo. Mislim da smo i jače od muškaraca. Međutim, za mene, rodna ravnopravnost u našoj zemlji trenutno postoji, ali se ne sprovodi. (FG42_TZ_BOŠ_RAN)⁹

Po mom mišljenju, rodna ravnopravnost, osim što je osnovno ljudsko pravo koje u suštini treba da pripada ženama i muškarcima, predstavlja i temelj na kojem bi se suštinski trebale zasnivati sve društvene norme našeg društva i svih društvenih sistema... Jednak pristup obrazovanju i za muškarce i za žene, jednak status u društvu, jednak pristup zdravstvenoj zaštiti, jednaka plata za žene koje obavljaju isti ili čak veći obim posla od muškaraca. (FG31_NT_BOŠ_RAN)

Svi ispitanici/ce su zaključili/e da formalno rodna ravnopravnost u Bosni i Hercegovini postoji zbog pozitivnih zakonskih normi, kao što je Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, ali se ove politike suštinski ne provode u praksi. Njihovo iskustvo i percepcije ih navode na zaključak da je dug put do istinski ravnopravnog društva.

Mislim da još uvijek nismo dostigli zadovoljavajući nivo po pitanju ravnopravnosti. Mislim da su žene i dalje zanemarene, da nisu dovoljno cijenjene, da ih se nedovoljno voli, ne brine za njih, niti se poštuju. (FG7_DO_SRP_RAN)

⁹ Izjave ispitanica u fokus grupama su kodirane na sljedeći način: FG42_TZ_BOŠ_RAN – Fokus grupa_broj ispitanice 42_Tuzla_Bošnjakinja_ranjiva grupa. Druga oznaka: FG67_MO-BOŠ_LID – Fokus grupa, broj ispitanice 67_Mostar_Bošnjakinja_Liderica.

1.2. Društvena očekivanja rodnih uloga

Učesnice u fokus grupama su istakle da su društvena očekivanja od žena i muškaraca u bosanskohercegovačkom društvu različita i da su u skladu sa tradicionalnim poimanjem rodnih uloga sa dvostrukim ili trostrukim opterećenjem za žene.

Žene su objasnile i da nemaju vremena brinuti o sebi, jer svoje vrijeme i sva ostala sredstva ulažu u porodicu.

Od žene se očekuje da bude učiteljica razredne nastave, profesorica, psihologinja i tako dalje, i uz sve ono što je manje važno, što se ne smatra visokim položajem. Što se politike tiče, ako je žena bila ministarka, premijerka, to bi se na Balkanu smatralo nečim strašnim. (FG43_TZ_BOŠ_RAN)

Što se žena tiče, žene su jednostavno preopterećene. Brinu se o porodici, djeci, poslu i imaju jako malo vremena za sebe, da razmišljaju o sebi, a kamoli da se bave nekim istraživanjem, nekim hobijima itd. Dok sam bila u braku, bila sam isključivo fokusirana na porodicu, djecu i brak. Potpuno sam se zanemarila. (FG50_BL_SRP_RAN)

Dvostruki standardi i društvena očekivanja nisu vidljivi samo u podjelama privatnog i javnog života i dodijeljenim rodnim ulogama, već i u politikama tijela koje su za žene i muškarce drugačije sa različitim standardima ljepote, tijela i oblačenja. Istraživanje potvrđuje da se u BiH žene često ocjenjuju na osnovu njihovog fizičkog izgleda i često je u očima javnosti njihov moralni integritet ugrožen ako nose „neprikladnu” odjeću.

Međutim, žene su izjavile da takve kritike najviše upućuju muškarci zbog čega one da bi izbjegle osude i kritike podižu standarde izgleda i ljepote i oštre su prema drugim ženama, što je još jedan od pokazatelja internalizirane mizoginje.

Žene generalno nigdje u svijetu ne smiju da se udebljaju ili da budu neuredne. Zamislite da su vaše kolegice došle na posao bez šminke, ili da su došle u ravnim cipelama. Od žene se očekuje da nose visoke potpetice i da se oblače kao da je upravo iskočila iz časopisa. Muškarcima je mnogo lakše, višak kilograma, ponašanje i sve im se toleriše. Dok su svi spremni da osude ženu, i muškarci i žene, posebno iz ljubomore. (FG22_ZE_BOŠ_RAN)

Generalno, žene su izložene javnom sudu i negativnim komentarima. Ako nosi kratku suknju, pogledajte šta je obukla, izgleda jeftino, ili druga imena koja opisuju ženu u negativnom smislu. Da li je nosila kratku odjeću, da li je izlazila uvečer, da li se obukla atraktivno, sve su to stvari koje negativno opisuju ženu. (FG30_NT_BOŠ_RAN)

Od muškaraca se također očekuje da budu u tradicionalnoj rodnoj ulozi i da održavaju porodicu, da budu snažni i odvažni. Ako ne ispune ta očekivanja bivaju označeni kao slabići. Međutim, žene su navele da neki muškarci žele da ih se percipira kao dominantne i da imaju pokorne žene, ali istovremeno ne odbijaju novčane doprinose koje žene donose u porodični budžet.

Muškarci ne vole dominantnu ženu jer misle da uvijek treba oni da budu dominantniji i iznad svega vole da žena bude pokorna jer je tako društvo vaspitano, takvi smo mi ovdje. Mislim, vole da imaju jaku ženu pored sebe, da je spremna na sve, zarađuje i svađa se, sve je to istina, ali ne vole da je žena ispred njih, to je jednostavno tradicija i tako je to kod nas, ne mogu da kažem da je to običaj ali ne znam kako bih to nazvala, ali jednostavno vole da su dominantni, ili bar milimetar iznad žene, tako da nema ni male šanse da je dominantnija, kao da se plaše da će žene zauzeti njihovu poziciju i da ćemo zamijeniti uloge. (FG6_RO_SRP_RAN)

Ako se muškarac dotjera, onda je zgodan, ako se žena dotjera, onda je to pomalo seksistički nastup. Tu se onda počne pričati o tome kako je ona uopće dospjela u medije, postigla neki status... Kada to gledamo dugoročno, mislim da idemo naprijed. Postoji određeni napredak. (FG61_MO-BOŠ_LID)

Društvena očekivanja su ukorijenjena u stereotipima o ženskim i muškim karakteristikama. Ispitanice su u anketi ženama pripisivale emocionalnost (59.9%), slabost (56.9%), nježnost (64.8%) i osjetljivost (66.9%), ali su grubost (64.6%) pripisivali muškarcima. Zanimljivo je da i žene i muškarci pripisuju i jednim drugima i druge karakteristike, kao što su racionalnost (58.2%), hrabrost (54.5%) i odlučnost (54.6%).

Ovo je u skladu sa onim što su žene u fokus grupama također izjavile, a to je da misle da su žene čak hrabrije od muškaraca i odlučnije jer se bore za svoje porodice i da moraju biti dovoljno jake da izdrže sve teškoće koje im život donosi.

1.3. Internalizirana mizoginija

Internalizirana mizoginija se često koristi naizmjenično s internaliziranim seksizmom, iako je riječ o dva različita pojma. Seksizam je ideologija koja počiva na patrijarhatu a reflektira se u ugnjetavanju i žena i muškaraca, dok je mizoginija način da se ta ideologija provede u praksi i usmjerena je samo protiv žena. (Manne, 2017.). Internalizirana mizoginija znači da su žene istovremeno i žrtve i počiniteljke. One su naučene na seksistička ponašanja i da druge žene vide kao konkurenciju. To šteti i njima kao i drugim ženama koje su izložene seksizmu i mizoginiji. U patrijarhalnim kulturama na ovaj način muškarci provode sistem rodne neravnopravnosti i kada žene internaliziraju takve oblike ugnjetavanja, sistem se na taj način nastavlja održavati i bez prisustva muškaraca. (David, 2013).

Općenito je primjetno da u patrijarhalnim kulturama, kada su žene ugnjetavane strukturama moći i normama koje promoviraju i održavaju rodnu neravnopravnost, one često nastavljaju ugnjetavati druge žene. Marina Blagojević je u svojim naučnim djelima kao i u prvom Barometru rodne ravnopravnosti u BiH ove tendencije označila kao **samožrtvujući mikromatrijarhat**: „Osnovna karakteristika ovog modela rodnog režima je da se ženska moć najbolje artikuliše u privatnoj sferi, kroz ambivalentan proces samo/žrtvovanja. (2002., 10). Na primjer, kada žene dostignu godine starijeg matrijarha u porodici i tako steknu status koji donosi veću moć, posebno nad mlađim ženama u porodici, imaju tendenciju da promoviraju stereotipe, norme i očekivanja koja su ih držala obespravljenim i pokornim dok su bili mlađe.

Žene u takvim društvima, odgajane sa takvim društvenim normama, često razviju određenu dozu internalizirane mizoginije. To može biti manje ili više izraženo i može uzeti različite oblike, od negativnog pogleda na žene oko sebe i stalnog poređenja s drugim ženama, negativnog pogleda na uspješne žene, preispitivanja ženskog potencijala, ograničene mogućnosti uzajamne saradnje i ženske solidarnosti, do negativnih stereotipa o ženama, ili stereotipa o muškoj superiornosti u određenim aspektima. To su ispitanice u fokus grupama opisale na sljedeći način:

Žena je ženi vuk! Imam osjećaj da su žene ljubomornije na druge žene ako uspiju, nego ako muškarac postigne isti uspjeh... Kada političarke vode kampanju, nekako se vežu za feminizam, a kada ostvare svoje ciljeve i dobiju poziciju, onda se bave drugim stvarima. (FG67_MO-BOŠ_LID)

Ova izjava je jedna od mnogih koja potvrđuje nedostatak solidarnosti, ali i kako internalizirana mizoginija i seksizam utiču na predrasude i stvaranje negativnog naboja među ženama. Kada žena uspije u politici nakon što su je podržavale druge žene, ona se nakon toga često udaljava od drugih žena. Neka istraživanja (Manne, 2017.) pokazuju da psihološki efekti internaliziranog seksizma i mizoginije kreiraju nisko samopouzdanje ali utječu i na predrasude prema drugim ženama koje nisu uspjele.

Bilo bi zanimljivo u budućim istraživanjima ispitati koliko to što žene doživljavaju jedna drugu kao konkurenciju proizlazi iz toga što se one međusobno uspoređuju u smislu fizičkog izgleda, privlačnosti i romantične pažnje muškaraca u odnosu na usporedbe po obrazovanju, radnom mjestu i drugim postignućima. S obzirom na ovo drugo, bilo bi zanimljivo ispitati da li žene vide druge žene kao konkurenciju u većoj mjeri u odnosu na muškarce koji teže istim postignućima. Ovo prvo se često spominje i u intervjuima. S druge strane, većina ispitanica je izjavila da im ne smeta kada druge žene zarađuju više od njih. Kao što feministkinja i autorka Chimamanda Ngozi Adiche navodi u svojoj knjizi *We Should All Be Feminists*:

„Pošto sam žensko, očekuje se da težim braku. Od mene se očekuje da donosim svoje životne izbore uvijek imajući na umu da je brak najvažniji... Zašto učimo djevojke da teže braku, a dječake ne učimo istome? Odgajamo djevojke da se međusobno vide kao konkurentice ne za poslove ili postignuća, što mislim da može biti dobra stvar, već za pažnju muškaraca.” (2014, 11).

Perpetuiranje tradicionalnih rodni uloga koje od žena zahtijevaju da od najranije dobi daju prioritet ulogama supruge i majke, uz percepciju većine žena da su konvencionalno privlačne žene više cijenjene i da je to njihov najvažniji adut, za razliku od muškaraca, može dovesti do nadmetanja među ženama i obrazaca ponašanja koji reflektiraju internaliziranu mizoginiju.

Na primjer, u ovom istraživanju ogromna većina (97.1%) žena se složila sa izjavom „Glasala bih za drugu ženu na izborima“. Treba podsjetiti, na primjer, da dok se 78.9% žena uglavnom ne slažu s tvrdnjom da žene ne mogu biti političarke, na primjer zato što imaju porodicu, 36.2% žena se slažu s izjavom da „žena nije dovoljno agresivna da sudjeluje u politici“. Ovo se može smatrati manje negativnom izjavom, zbog specifične slike političkog života u zemljama Balkana, gdje prevladavaju mačizam i agresivna moć.

Nadalje, prilično značajan postotak žena (34.6%) se složio sa izjavom da su muškarci mudriji i stabilniji kada je riječ o donošenju važnih odluka u politici ili biznisu.

Ovo i drugi primjeri pokazuju na podmuklost internalizirane mizoginije i to kako sputava samoosnaživanje žena i podržavanje drugih žena. Dok se opće ideje o ravnopravnosti prihvataju, suptilnije izjave ili izjave koje podsjećaju na određene kulturološke stereotipe daju drugačiju sliku. Stoga, dok se manji broj ispitanika i ispitanica (6.8%) ne slažu s izjavom da je žena podjednako sposobna kao i muškarac, ili da su žene same krive za nasilje (21.6%), veća je vjerovatnoća da će se složiti s manje otvorenim, suptilnijim izjavama. Veliki broj ispitanika i ispitanica (49.1%) smatra da se danas previše govori o nasilju te da se više ništa ne smije reći ili našaliti se, jer će to biti okarakterizirano kao nasilje.

U cilju da što bolje izmjerimo nivo internalizirane mizoginije kod žena, iz određenog broja izjava iz upitnika smo konstruirali skalu internalizirane mizoginije. U ovu skalu smo na bazi facijalne validnosti (utisak i ocjena eksperata o tome da li pojedine stavke korištene u upitniku mjere ono što bi trebalo da mjere) pojedinih stavki uključili sljedeće izjave:

Tabela 02: Stavke/izjave koje ulaze u sastav skale internalizirane mizoginije

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P5.49. Žene ne glasaju za druge žene jer su ljubomorne na uspjehe drugih žena	Ukupno se ne slaže	51.2	50.4	51.9
	Ukupno se slaže	48.8	49.6	48.1
P5.50. Žene ne podržavaju druge žene jer se plaše osude muškaraca	Ukupno se ne slaže	71.8	69.8	73.6
	Ukupno se slaže	28.2	30.2	26.4
P5.51. Žene ne podržavaju druge žene jer ne žele izgubiti pozicije koje već imaju	Ukupno se ne slaže	47.8	46.7	48.8
	Ukupno se slaže	52.2	53.3	51.2
P5.53. Žene ne podržavaju druge žene jer su tako naučene i ne znaju drugačije	Ukupno se ne slaže	58.2	61.9	54.7
	Ukupno se slaže	41.8	38.1	45.3
P6.54. Nasilje u porodici je privatna stvar, ne treba o tome da se govori u javnosti	Ukupno se ne slaže	85.9	83.4	88.3
	Ukupno se slaže	14.1	16.6	11.7
P6.60. Danas se previše govori nasilju nad ženama i imam utisak da se ne smije ništa reći ni našaliti se jer će to biti shvaćeno kao uznemiravanje	Ukupno se ne slaže	50.9	47.7	53.9
	Ukupno se slaže	49.1	52.3	46.1
P14.84. Žene se trude da steknu moć i kontrolu nad muškarcima	Ukupno se ne slaže	38.6	.0	38.6
	Ukupno se slaže	61.4	.0	61.4
P14.85. Žene koriste svoju seksualnost da izmanipuliraju muškarce	Ukupno se ne slaže	37.4	.0	37.4
	Ukupno se slaže	62.6	.0	62.6
P14.86. Ima istine u tome da se treba čuvati ženskog zla	Ukupno se ne slaže	32.9	.0	32.9
	Ukupno se slaže	67.1	.0	67.1
P14.87. Ako je žena izvela Adama/Adema iz raja u stanju je izvesti i muškarca iz pameti	Ukupno se ne slaže	33.0	.0	33.0
	Ukupno se slaže	67.0	.0	67.0
P14.88. Nervira me kad čujem piskutavi ženski glas u parlamentu kada se raspravlja o ozbiljnim političkim temama	Ukupno se ne slaže	69.3	.0	69.3
	Ukupno se slaže	30.7	.0	30.7

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P14.89. Ako ženama ne ide kako žele, onda počnu glumiti žrtve	Ukupno se ne slaže	40.1	.0	40.1
	Ukupno se slaže	59.9	.0	59.9
P14.90. Osjećam se neugodno ako žena govori o temama koje su dominantno muške, npr. fudbal, vojska, financije	Ukupno se ne slaže	84.6	.0	84.6
	Ukupno se slaže	15.4	.0	15.4
P14.91. Ne prija mi da žena zarađuje više od mene	Ukupno se ne slaže	81.8	.0	81.8
	Ukupno se slaže	18.2	.0	18.2
P14.92. Ako žena dobije moć onda ne uvažava muškarca	Ukupno se ne slaže	64.0	.0	64.0
	Ukupno se slaže	36.0	.0	36.0
P14.93. Druge žene često govore-ponašaju se kao da je žena ženi vuk	Ukupno se ne slaže	36.3	.0	36.3
	Ukupno se slaže	63.7	.0	63.7
P14.94. Druge žene često govore da je žena koja nema djecu neostvorena	Ukupno se ne slaže	54.2	.0	54.2
	Ukupno se slaže	45.8	.0	45.8
P14.95. Glasala bih za drugu ženu na izborima	Ukupno se ne slaže	2.9	.0	2.9
	Ukupno se slaže	97.1	.0	97.1
P14.96. Druge žene često govore da su žene u politici fikusi	Ukupno se ne slaže	61.0	.0	61.0
	Ukupno se slaže	39.0	.0	39.0
P14.97. Žene se često porede sa drugim ženama	Ukupno se ne slaže	17.0	.0	17.0
	Ukupno se slaže	83.0	.0	83.0
P14.98. Žene često doživljavaju druge žene kao konkurenciju	Ukupno se ne slaže	27.2	.0	27.2
	Ukupno se slaže	72.8	.0	72.8
P14.99. Žene više vole raditi s muškarcima nego sa drugim ženama	Ukupno se ne slaže	23.7	.0	23.7
	Ukupno se slaže	76.3	.0	76.3

Zatim smo za ovako sačinjenu skalu izračunali Cronbach Alpha koeficijent interne konzistentnosti. Cronbach Alpha koeficijent predstavlja mjeru unutarnje dosljednosti, odnosno pouzdanosti skupa čestica, pitanja, tvrdnji u nekoj skali. Može poprimiti vrijednosti između 0 i 1. Što se Cronbach Alpha koeficijent bliži vrijednosti 1, to je mjerna skala pouzdanija. Taj koeficijent iznosi 0.83 i ukazuje na relativno visoku internu konzistentnost ove skale. To znači da ovu skalu možemo koristiti kao relativno robusnu i pouzdanu mjeru tendencija ka internaliziranoj mizoginiji. Zbog toga smo za ovu skalu, za svaku ispitanicu konstruisali kompozitni skor tako što smo sabrali pojedinačne skorove na pojedinim stavkama koje ulaze u skalu. Sve stavke su dizajnirane tako da veći stepen slaganja ukazuje na veću tendenciju ka stavovima koji se mogu opisati kao internalizirana mizoginija. To znači da veći zbir, odnosno rezultat na ovoj skali znači i veće prisustvo internalizirane mizoginije.

U tabeli 03. su zbirno prikazani glavni rezultati na skali internalizirane mizoginije. Prikazani rezultati se odnose samo na ispitanice jer su pitanja iz ove sekcije upitnika postavljena samo ženama.

Kao što vidimo u tabeli 03, kompozitni skor je uglavnom u rangu odgovora „uglavnom se slaže“. Posmatrano po socio-demografskim karakteristikama, nešto veći stepen slaganja sa izjavama, odnosno veći zbir na skali internalizirane mizoginije pokazuju žene iz Republike Srpske u odnosu na žene iz Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH. Iako su razlike statistički značajne, iste su vrlo male kada su u pitanju žene koje žive na selu ili u gradu. Mlađe žene, od 18 do 34 godine starosti, imaju nešto niže zbirne rezultate u odnosu na starije ispitanice. Odnosno najveći zbrovi na skali internalizirane mizoginije su izraženi kod žena starijih od 55 godina starosti. Dalje, značajno su veći zbrovi izraženi također kod žena koje su slabije obrazovane, kod penzionera, nezaposlenih, te kod žena slabijih primanja općenito, i na kraju kod žena koje su religiozne bez obzira na njihovu konfesiju i da li prakticiraju religiju ili ne.

Tabela 03: Rezultati na skali internalizirane mizoginije – samo žene

VARIJABLE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	ARITM. SREDINA, UZORAK SVI ISPITANICI				ZNAČAJNE RAZLIKE-SAMO ŽENE
			19 - POTPUNO SE NE SLAŽEM	38 - UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	57 - UGLAVNOM SE SLAŽEM	76 - U POTPUNOSTI SE SLAŽEM	
TOTAL	Svi ispitanici		53.80				
ENTIET	Federacija BiH	A	52.66				
	Republika Srpska	B	55.20				A, C
	Brčko District	C	56.91				
TIP NASELJA	Grad	A	53.75				
	Selo	B	53.85				A
SPOL	Muško	A					
	Žensko	B	53.80				
GODINE STAROSTI	18 - 34	A	52.84				A
	35 - 44	B	52.69				
	45 - 54	C	54.48				
	55 - 65	D	55.34				A, B, C, E
	65 +	E	54.83				A, B, C
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	A	55.97				C
	Srednja škola	B	55.79				A, C
	Viša škola i univerzitet	C	52.23				
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	A	50.81				A, C
	Zaposleni, javni sektor	B	53.59				A
	Zaposleni, privatni sektor	C	51.37				
	Penzioneri	D	56.34				A, B, C, E
	Nezaposleni	E	55.10				A, B, C
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	56.05				B, C, D
	900 - 1500	B	54.90				C, D
	1500 - 2500	C	53.64				D
	2500 - 3500	D	51.51				
RELIGIOZNOST	Religiozni i prakticiraju	A	53.88				B, C, D
	Religiozni i ne prakticiraju	B	55.10				C, D
	Gnosticici	C	51.88				
	Ateisti	D	51.15				C
	Nešto drugo	E	55.57				A, B, C, D

1.4. Utjecaj ukorijenjenih rodni režima na postizanje rodne ravnopravnosti u praksi

Kako bi istražili percepciju učesnika/ca o tome da li tradicionalne rodne norme, uloge i različita očekivanja muškaraca i žena utiču na primjenu principa rodne ravnopravnosti u javnom životu, na radnom mjestu i cjelokupnoj društvenoj svijesti, u Barometru rodne ravnopravnosti smo na sličan način, kako je to objašnjeno u slučaju skala internalizirane mizoginije, konstruirali „skalu rodni režima”.

Ta skala se sastoji od sljedećih stavki:

Tabela 04: Stavke/izjave koje ulaze u sastav skale rodni režima

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P1.14. Žene se moraju žrtvovati više od muškaraca da bi uspjele u politici	Ukupno se ne slaže	18.3	27.6	9.4
	Ukupno se slaže	81.7	72.4	90.6
P1.15. Za žene se postavljaju viši standardi i očekivanja nego za muškarce kada se bave politikom	Ukupno se ne slaže	34.1	49.2	19.6
	Ukupno se slaže	65.9	50.8	80.4
P1.16. Javnost je često više kritična prema ženama nego muškarcima u politici	Ukupno se ne slaže	27.1	38.9	15.7
	Ukupno se slaže	72.9	61.1	84.3
P1.20. Nemam nikakav problem sa tim da mi na radnom mjestu žena bude nadređena	Ukupno se ne slaže	6.8	7.2	6.5
	Ukupno se slaže	93.2	92.8	93.5
P1.22. Kod žena se u našem društvu više cijene ljepota i izgled nego pamet i sposobnosti	Ukupno se ne slaže	25.3	28.5	22.2
	Ukupno se slaže	74.7	71.5	77.8
P1.24. Ako žena pokazuje karakteristike dominantne ličnosti, često bude okarakterizirana kao „oštrokondža“	Ukupno se ne slaže	30.2	40.2	20.6
	Ukupno se slaže	69.8	59.8	79.4
P1.25. Ako muškarac pokazuje blagost i emocije onda se smatra da on nije pravo muško	Ukupno se ne slaže	62.9	60.8	64.9
	Ukupno se slaže	37.1	39.2	35.1
P5.51. Žene ne podržavaju druge žene jer ne žele izgubiti pozicije koje već imaju	Ukupno se ne slaže	47.8	46.7	48.8
	Ukupno se slaže	52.2	53.3	51.2
P5.52. Žene ne podržavaju druge žene jer su im muškarci i dalje veći autoriteti na pozicijama odlučivanja od žena	Ukupno se ne slaže	51.5	52.6	50.4
	Ukupno se slaže	48.5	47.4	49.6
P5.53. Žene ne podržavaju druge žene jer su tako naučene i ne znaju drugačije	Ukupno se ne slaže	58.2	61.9	54.7
	Ukupno se slaže	41.8	38.1	45.3
P6.59. Kada žene prijave nasilje, nasilnici ne budu kažnjeni pa zbog toga žene nemaju povjerenja u institucije sistema (policiju, centre za socijalni rad) da prijave nasilje	Ukupno se ne slaže	13.2	15.7	10.8
	Ukupno se slaže	86.8	84.3	89.2
P6.61. Iako se o tome manje govori, i muškarci su izloženi nasilju, ali više verbalnom i psihološkom	Ukupno se ne slaže	16.1	16.5	15.6
	Ukupno se slaže	83.9	83.5	84.4
P7.62. Na intervjuima za posao žene često pitaju da li su udate i namjeravaju li imati djecu	Ukupno se ne slaže	11.6	12.0	11.3
	Ukupno se slaže	88.4	88.0	88.7

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P7.63. Muškarce na intervjuima za posao ne pitaju o porodici i djeci	Ukupno se ne slaže	25.3	31.9	18.7
	Ukupno se slaže	74.7	68.1	81.3
P7.64. Žene često ne dobiju unapređenje na poslu zbog porodičnih obaveza, jer poslodavci procjenjuju da neće moći odsustvovati duže od kuće	Ukupno se ne slaže	19.9	22.6	17.3
	Ukupno se slaže	80.1	77.4	82.7
P7.66. Žene rade u manje plaćenim zanimanjima od muškaraca (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo), a muškarci u bolje plaćenim zanimanjima	Ukupno se ne slaže	34.1	41.8	26.8
	Ukupno se slaže	65.9	58.2	73.2

Izjave ispitanika i ispitanica, kao što su: „Kada žene pokazuju dominantne crte ličnosti, one se karakteriziraju kao „oštrokondže” i doživljavaju ih negativno” (79.4% žena i 59.8% muškaraca) i izjava: „Muškarci blage naravi i/ili muškarci koji su osjetljivi ili više izražavaju svoje emocije doživljavaju se negativno kao ‘ne baš pravi’ muškarci” (35.1% žena i 39.2% muškaraca), pokazatelj su utjecaja rodnih stereotipa na opće stavove i percipiranu vrijednost muškaraca i žena koji se ne ponašaju u skladu s navedenim stereotipima.

Za ravnopravnost na radnom mjestu, od ispitanika i ispitanica se tražilo da kažu u kojoj mjeri tradicionalne uloge odgajateljice djece i domaćice stavljaju ženu u nepovoljniji položaj u smislu mogućnosti zapošljavanja i napredovanja u karijeri. Većina (88.7% žena i 88% muškaraca) su odgovorili da se žene na intervjuima za posao pita da li planiraju porodicu i djecu, dok se muškarcima ne postavljaju takva pitanja (81.3% žena i 68.1% muškaraca). Pored toga, ispitanici i ispitanice su iznosili svoje stavove o tome da li im smeta da imaju žene kao nadređene na poslu. Većina (93.5% žena i 92.8% muškaraca) su odgovorili da nemaju problem s tim. Također se većina (73.2% žena i 58.2% muškaraca) slaže da žene rade u manje plaćenim zanimanjima.

Kada je u pitanju javni život, stavke u skali rodni režima uključuju sljedeće izjave:

„Da bi sudjelovale u javnom životu i politici, žene moraju sebe žrtvovati više nego što to moraju muškarci“, (slaže se 90.6% žena i 72.4% muškaraca)

„Ljestvica je postavljena više za žene kada je u pitanju učešće u javnom životu i politici,“ (slaže se 80.4% žena i 50.8% muškaraca)

“Naše društvo više naglašava izgled žene nego njenu inteligenciju i vještine.” (slaže se 77.8% žena i 71.5% muškaraca)

Pitanja o neuspjehu institucionalne prakse, uspostavljenih protokola i društvenih normi da na adekvatan način zaštite žene koje prijave nasilje, kao i nedostatak razgovora o muškarcima žrtvama verbalnog i emocionalnog zlostavljanja ispituju u kojoj mjeri smjernice i politike koje se tiču zaštite žrtava nasilja imaju opipljiv utjecaj na one koji su pogođeni.

Cronbach alfa koeficijent za ovu skalu pokazuje unutrašnju konzistentnost od 0.61.

Tabela 05: Rezultati na skali rodni režima – svi ispitanici

VARIJABLE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	ARITM. SREDINA, UZORAK SVI ISPITANICI				ZNAČAJNE RAZLIKA SVI ISPITANICI	ZNAČAJNE RAZLIKA SAMO MUŠKARCI	ZNAČAJNE RAZLIKA SAMO ŽENE
			15 - U POTPUNOSTI SE NE SLAŽEM	30 - UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	45 - UGLAVNOM SE SLAŽEM	60 - U POTPUNOSTI SE SLAŽEM			
TOTAL	Svi ispitanici		44.77						
ENTITET	Federacija BiH	A	44.94						
	Republika Srpska	B	44.56						
	Brčko District	C	43.52						
TIP NASELJA	Grad	A	44.87						
	Selo	B	44.70						
SPOL	Muško	A	42.76						
	Žensko	B	46.62				A		E
GODINE STAROSTI	18 - 34	A	45.63				E		E
	35 - 44	B	44.57						E
	45 - 54	C	44.60						E
	55 - 65	D	45.18				E		E
	65 +	E	43.14					B, C	
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	A	44.24					C	
	Srednja škola	B	44.87						A
	Viša škola i univerzitet	C	44.74						A
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su) vlasnici	A	43.18						
	Zaposleni, javni sektor	B	45.25				D		D
	Zaposleni, privatni sektor	C	45.20				D		D
	Penzioneri	D	43.36						
	Nezaposleni	E	45.48				D		
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	44.18						
	900 - 1500	B	45.19						
	1500 - 2500	C	45.14						
	2500 - 3500	D	44.33						
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	A	44.51						
	Religiozni i ne praktikiraju	B	46.05						
	Gnosticci	C	45.86						
	Ateisti	D	44.66						
	Nešto drugo	E	43.34						0

Kao što vidimo u tabeli 05, kompozitni zbir je često u rangju odgovora „uglavnom se slaže“. Posmatrano po socio-demografskim karakteristikama, ispitanice i osobe oba spola od 18 do 34 godine starosti, bolje obrazovane osobe, osobe koje su zaposlene imaju nešto više zbrove u odnosu na starije ispitanike i ispitanice.

Ovi rezultati predstavljaju široki pregled percepcije ispitanika i ispitanica o odnosu između rodni normi i stereotipa i napretka u rodnoj ravnopravnosti. Odgovori na specifična pitanja na stavkama uključenim u skalu „rodni režimi“ se detaljnije razmatraju u nastavku izvještaja.

2. Ekonomija njege i brige i podjela odgovornosti u porodicama

Mi žene stojimo na raspolaganju svima: djeci, muževima, roditeljima, svima smo potrebne, jer smo tako socijalizirane. (FG39_TZ_OST_RAN)

Ova izjava oslikava suštinu ekonomije njege i brige za većinu žena koje su odgajane u tradicionalnim domaćinstvima u kojima se očekuje od žena da bezuvjetno budu tu za svoje porodice. Žena u porodicu ulaže svoje vrijeme, zdravlje, intelektualne i druge kapacitete, i svi u porodici to očekuju od nje. Ako ne ispuni navedena očekivanja, ne smatra se dobrom ženom ili majkom. Ovo je jedna strana medalje koja oslikava **samožrtvujući mikromatrijarhat**, dok je druga sticanje moći kroz ulaganje u porodicu (Blagojević, 1995). Navedeni obrasci su veoma uobičajeni za postsocijalističke zemlje u tranziciji u kojima **se samožrtvujući mikromatrijarhat** ogleda u „intenzivnom trošenju ženskih ljudskih resursa na mikro nivou, u privatnoj sferi kako bi se ublažile negativne posljedice transformacije javne sfere u neoliberalnu matricu“. (Blagojević, 2002, 10).

Barometar rodne ravnopravnosti je mjerio stavove u pogledu podjele kućnih poslova, brige o djeci i odgovornosti za brigu o bolesnim i starijim članovima porodice u porodicama i osobama sa invaliditetom, kako bi istražilo koliko vremena i resursa žene ulažu u neplaćeni rad kod kuće.

2.1. Podjela kućnih poslova

Ispitanici i ispitanice su pitani koji je član domaćinstva uglavnom preuzeo odgovornost za određene poslove i zadatke. Ponuđene opcije su bile „muž/otac“, „žena/majka“, „žena/majka i muž/otac podjednako“, „dijete/djeca“, „unajmljena pomoć“ i „drugi član domaćinstva“ i „nije primjenjivo“. Rezultati od najvećeg interesa su rodna podjela rada u odnosu na roditelje/supružnike, jer su djeca i drugi članovi domaćinstva rijetko spominjani kao primarno odgovorni u cijelosti. „Unajmljena pomoć“ je također bio odgovor s vrlo niskim postotkom (manje od 1%) za većinu zadataka, s izuzetkom sitnih popravki i održavanja, gdje je „Unajmljena pomoć“ činilo 10.3% odgovora. „Nije primjenjivo“ je istaknuti odgovor u sljedećim kategorijama: „Briga o bolesnim i starijim članovima porodice“ (skoro polovina učesnika je izabrala ovu opciju, jer vjerovatno u svojim domaćinstvima nemaju te članove, što nismo provjeravali nekim drugim pitanjima), „drva za ogrjev/materijal za grijanje“ (19.2%) i „servisiranje vozila“ (9.3%). U slučaju grijanja, to je očito zbog domaćinstava koja su na mreži za grijanje, a koja se obično nalaze u urbanim sredinama, dok stanovnici ruralnih područja često koriste ogrjevno drvo za grijanje svojih domova (30.3% stanovnika urbanih sredina je odgovorilo „nije primjenjivo“ na ovo pitanje, za razliku od 10.8% stanovnika ruralnog područja).

Rezultati pokazuju podjelu rada koja je uglavnom u skladu s prevladajućim patrijarhalnim idejama o tome od čega se sastoji 'ženski rad' naspram 'muškog posla'. Supruge/majke su uglavnom odgovorne za kuhanje, pripremu i podgrijavanje hrane, pranje posuđa, pranje rublja, peglanje i čišćenje. Očevi/muževi su uglavnom odgovorni za drva/ugalj, održavanje vozila, kao i sitne popravke i održavanje. Za ove tradicionalno rodne poslove, domaćinstva s višim dohotkom obično navode egalitarniju podjelu rada mnogo više nego domaćinstva s nižim dohotkom, vjerovatno jer dohodak iznad 1.500 (KM) znače da su oba supružnika zaposlena. Varijabla socioekonomski status, nije pokazala da ima statistički značajan efekat u sklonosti angažiranja spoljne pomoći za zadatke kao što su održavanje vozila, popravka i opšte održavanje.

Podaci pokazuju da je angažiranje djece na kućnim poslovima kao što su čišćenje, peglanje, priprema drva za ogrjev i održavanje vozila prvenstveno određeno nivoom obrazovanja ispitanika i ispitanica, jer su osobe samo sa osnovnim i nižim obrazovanjem sklonije više takvih aktivnosti u domaćinstvu dodijeliti djeci.

Žene u fokus grupama navode da provode minimalno 2-3 sata dnevno obavljajući kućne poslove.

Uz brigu o djeci, taj broj dolazi do ukupno 6-7 sati rada dnevno, plasirajući nas među zemlje u kojima žene troše najviše vremena na neplaćeni posao.

Vikendom kućni poslovi traju 5-6 sati. Samohrane majke provode još više sati obavljajući neplaćene poslove, a zajedno sa majkama iz drugih ranjivih grupa (žene sa invaliditetom kao što su žene sa intelektualnim poteškoćama) moraju još više vremena da ulože u kućne poslove i brigu o djeci. Najviše vremena žene troše na pranje suđa (49.6% supruga/majka i 4.5% suprug/otac), pranje veša (66.5% supruga/majka i 2.7% suprug/otac), peglanje (60.9% supruga/majka i 2.1% suprug/otac), čišćenje (49.1% supruga/majka i 2.9% suprug/otac).

Slični nalazi su predstavljeni u nedavno objavljenoj „Osnovnoj studiji o ekonomiji njege u Bosni i Hercegovini“ (Arslanagić, Kalajdžić i dr. 2023.), kao i u ranijoj studiji Agencije za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH pod nazivom „Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini“ (Hasangić i Papović, 2020.). U skladu sa provedenim istraživanjima, BiH spada među zemlje s najvećom stopom neplaćenog rada, s obzirom na to da mnogi i dalje smatraju da su kućni poslovi obaveza žena.

Tabela 06: Podjela kućanskih poslova

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P4.37. Kuhanje, spremanje ili podgrijavanje gotove hrane radnim danom	Suprug/otac	2.5	3.9	1.2
	Supruga/majka	53.8	55.5	52.1
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	23.6	23.1	24.1
	Djeca	1.8	1.0	2.6
	Plaćena pomoć druge osobe	.6	.6	.6
	Vi lično ako živite sami	14.6	12.3	16.7
	Neki drugi član domaćinstva	2.4	2.7	2.2
	Ne može se primijeniti	.6	.6	.5
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.3	.0
P4.38. Pranje suđa	Suprug/otac	3.5	4.5	2.7
	Supruga/majka	49.0	48.5	49.6
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	26.2	28.4	24.1
	Djeca	3.2	2.1	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	.5	.7	.3
	Vi lično ako živite sami	14.9	12.4	17.3
	Neki drugi član domaćinstva	1.4	1.9	.9
	Ne može se primijeniti	1.1	1.3	.9
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.1	.2	.0

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P4.39. Pranje veša	Suprug/otac	1.7	2.7	.8
	Supruga/majka	66.6	66.8	66.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	11.2	12.4	10.0
	Djeca	2.3	1.4	3.1
	Plaćena pomoć druge osobe	.6	.9	.3
	Vi lično ako živite sami	14.5	12.1	16.8
	Neki drugi član domaćinstva	1.9	2.2	1.6
	Ne može se primijeniti	1.0	1.0	1.0
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.5	.0
P4.40. Peglanje	Suprug/otac	1.7	2.1	1.3
	Supruga/majka	64.1	67.3	60.9
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	11.2	12.2	10.3
	Djeca	3.5	1.3	5.7
	Plaćena pomoć druge osobe	1.3	1.3	1.2
	Vi lično ako živite sami	13.3	10.1	16.4
	Neki drugi član domaćinstva	1.3	1.6	1.1
	Ne može se primijeniti	3.2	3.6	2.9
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.3	.4	.2

2.2. Upravljanje domaćinstvom

Podaci ukazuju na različite prakse u podjeli poslova između muškaraca i žena u smislu svakodnevne kupovine namirnica, upravljanja financijama u domaćinstvu, sitnih popravki, ogrjeva i održavanja automobila. U onim domaćinstvima u kojima se financijama domaćinstva ne bave oba roditelja/supružnika podjednako, češće se navodi da majke/supruge snose odgovornost. To je slučaj i sa kupovinom namirnica, jer 40.4% žena i 46.7% muškaraca smatra da u njihovim domaćinstvima oboje obavljaju svakodnevnu kupovinu namirnica, dok 29.3% žena i 18.4% muškaraca smatra da to u njihovim porodicama obavlja supruga/majka. Svega 7% žena i 16.3% muškaraca smatra da te poslove obavlja suprug/otac.

Tabela 07: Upravljanje domaćinstvom

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P4.42. Svakodnevna kupovina hrane i potrepština	Suprug/otac	11.6	16.3	7.0
	Supruga/majka	24.0	18.4	29.3
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	43.5	46.7	40.4
	Djeca	3.9	3.5	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	.7	.6	.7
	Vi lično ako živite sami	14.4	12.6	16.1
	Neki drugi član domaćinstva	1.1	.9	1.4
	Ne može se primijeniti	.8	.8	.8
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.1	.2	.0
P4.45. Priprema ogrjeva za stan/kuću	Suprug/otac	43.7	50.1	37.6
	Supruga/majka	4.9	2.0	7.7
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	15.4	13.6	17.1
	Djeca	3.4	2.9	3.8
	Plaćena pomoć druge osobe	1.2	.9	1.5
	Vi lično ako živite sami	10.5	10.8	10.2
	Neki drugi član domaćinstva	1.4	.9	1.9
	Ne može se primijeniti	19.2	18.4	19.9
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.3	.2
P4.46. Sitne popravke i radovi	Suprug/otac	56.7	66.2	47.5
	Supruga/majka	5.4	2.2	8.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	9.8	7.6	11.8
	Djeca	4.6	4.9	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	10.3	5.7	14.7
	Vi lično ako živite sami	10.5	11.3	9.6
	Neki drugi član domaćinstva	1.8	1.1	2.5
	Ne može se primijeniti	.7	.4	1.0
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.3	.0

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P4.47. Servisiranje automobila	Suprug/otac	55.3	60.3	50.4
	Supruga/majka	4.2	2.1	6.3
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	8.9	8.0	9.8
	Djeca	6.0	6.5	5.6
	Plaćena pomoć druge osobe	5.3	5.8	4.9
	Vi lično ako živite sami	9.8	11.3	8.3
	Neki drugi član domaćinstva	.9	.7	1.2
	Ne može se primijeniti	9.3	5.0	13.5
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.4	.1
P4.48. Upravljanje kućnim budžetom/financijama domaćinstva	Suprug/otac	10.4	16.6	4.4
	Supruga/majka	21.2	16.8	25.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	49.7	50.4	48.9
	Djeca	2.0	1.6	2.4
	Plaćena pomoć druge osobe	.0	.0	.1
	Vi lično ako živite sami	15.5	13.5	17.3
	Neki drugi član domaćinstva	.7	.6	.9
	Ne može se primijeniti	.3	.3	.4
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.2	.1

Žene iz ranjivih grupa su navele da one obavljaju većinu kućnih poslova, a nemaju resurse da plate nekome da to radi umjesto njih, dok muškarci ne vjeruju da oni trebaju biti uključeni u poslove brige i njege i održavanja domaćinstva.

U principu, devedeset posto stvari radimo mi, žene. Dođemo s posla i opet nastavimo da radimo jer nas čeka, a većina muškaraca legne kad dođe s posla i kaže 'Radio sam.' Pa šta sam ja radila? (FG14_MO_BOŠ_RAN)

Svaki dan moram ručati... Pa to ide i do 6-7 sati dnevno. Radno vrijeme i dodatno to. Tako je dugo, ali me čini srećnom. Ne znam da li je takav odgoj bio, da li je to bila neka vojna akademija kad smo mi odgajani, ne znam. (FG61_MO-BOŠ_LID)

Evo iz ličnog iskustva mogu reći da trenutno čistim i kuham za jednu osobu a zarađujem za jednu osobu manje. Došlo je do takvog pomaka nakon što sam se ja razvela jer drugačije nije moglo... Ekstremno patrijarhalno vaspitanje i to je baš to, neće čovjek da čisti, neće da upali mašinu, neće. Ne radi ništa. Ni jednu stvar. A s druge strane, ne smeta mu što ja zarađujem. (FG58_BI-SRP_LID)

Kako je to kod većine ja radim najveći dio kućnog posla tj. 99% posla... Dok moj muž radi i misli da zato što donosi novac da ne mora da učestvuje u drugim poslovima kod kuće, dok se od mene očekuje da odgajam djecu, pomažem im u školi i tako dalje. (FG5_RO_SRP_RAN)

Naše majke uglavnom odgajaju mušku djecu na način, 'pusti mene' ili 'pusti ti tvoju sestru', 'nemoj, ti si muškarac, ne moraš to raditi', 'pusti ja to radim'. (FG36_NT_BOŠ_RAN)

Potičem iz patrijarhalne porodice u kojoj je tata glava kuće. Iako su moji roditelji visokoobrazovani, ostao je patrijarhalni način vaspitanja. Pogledam roditelje, a tata je uvijek nekako na čelu stola, mama mu servira, podgrije čaj, od najbanalnijih stvari. Nisam samo ja. Razgovaram sa prijateljima i vidim da je tako i kod njih. (FG50_BL_SRP_RAN)

Iako ispitanici navode da dijele kućne poslove, na osnovu ovih izjava se može reći da muškarci samo „pomažu“, ali ne dijele poslove. Žene su prvenstveno odgovorne za ove poslove i od njih se očekuje da obavljaju većinu kućnih poslova i poslova njege i brige. Zanimljivo je da sveukupni rezultati istraživanja pokazuju da čak i u domaćinstvima sa visokim dohotkom u kojima oba supružnika rade puno radno vrijeme, žene su obično odgovorne za kućne poslove, iako se čini razumnim očekivati ravnopravnu podjelu. Nadalje, iako viši nivo dohotka pruža mogućnost angažiranja vanjske pomoći za takve poslove, takvi aranžmani su rijetki čak i među onima koji imaju visoka primanja. Navedeno, u kombinaciji s kvalitativnim podacima ukazuje na to da tradicionalne rodne uloge ipak prevladavaju u svim slojevima društva. Čak i kada su jednake s partnerima u pogledu zaposlenja, dohotka i kvalifikacija, ženama se i dalje postavljaju tradicionalna očekivanja i patrijarhalne rodne uloge.

Kao što se vidi u odgovorima iz kvalitativne analize, ovakva podjela posla se pripisuje patrijarhalnim normama koje se kroz odgoj i socijalizaciju prenose s jedne generacije na drugu. Ispitanice u obje grupe u kvalitativnom dijelu istraživanja navode da njihovi supružnici shvaćaju doslovno obaveze žene da obavljaju kućne poslove, bez obzira da li su zaposlene ili da li imaju karijeru.

2.3. Briga o djeci i starijim članovima porodice

Porodice u BiH većinom ne koriste usluge brige o djeci (UNDP, 2021., Čavalić, 2022.), Arslanagić Kalajdžić i dr. 2019.; 2023.) iz ekonomskih razloga, ali i zbog nepostojanja i/ili nedostatka adekvatnih i pristupačnih usluga brige o djeci. Mnoge porodice ne mogu priuštiti da plaćaju skupe vrtiće i da koriste pomoć članova porodice (uglavnom majke, bake/nane i tetke) koji pomažu. Uglavnom žene rade većinu poslova čuvanja djece i stoga nemaju vremena ni za što drugo.

Zanimljivo je da se značajan postotak ispitanika i ispitanica u istraživanju izjasnio da i žene i muškarci zajedno brinu o djeci i starijim članovima porodice. Međutim, postoje neslaganja u nalazima fokus grupa, što ukazuje na razlike između deklariranih i stvarnih praksi u svakodnevnom životu. Štaviše, pitanje nije bilo razdvojeno na konkretna potpitanja kako bi se utvrdilo šta oni podrazumijevaju pod brigom o djeci, da li to znači dovođenje djece u školu ili na sportske aktivnosti ili sve ostalo, uključujući pomoć oko domaćih zadataka, školskih projekata, prisustvovanje roditeljskim sastancima, kupovinu odjeće, kao i emocionalni ulog žena u djecu. Kada tome dodamo i uobičajenu praksu da žene uzimaju bolovanje radi brige o bolesnoj djeci, više je nego očigledno da žene ulažu značajno više vremena u ove aktivnosti od muškaraca.

Tabela 08: Briga za djecu, bolesnim ili starijim članovima domaćinstva

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P4.43. Briga o djeci	Suprug/otac	1.4	2.4	.3
	Supruga/majka	21.2	18.7	23.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	43.5	46.8	40.4
	Djeca	.9	.2	1.5
	Plaćena pomoć druge osobe	.1	.1	.1
	Vi lično ako živite sami	6.4	4.8	7.8
	Neki drugi član domaćinstva	.5	.5	.6
	Ne može se primijeniti	25.5	25.6	25.3
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.7	.9	.4
P4.44. Briga o bolesnim i/ili starijim članovima domaćinstva	Suprug/otac	3.0	5.0	1.1
	Supruga/majka	13.9	9.6	17.9
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	32.1	35.4	29.0
	Djeca	2.4	1.7	3.0
	Plaćena pomoć druge osobe	.1	.0	.2
	Vi lično ako živite sami	6.3	5.3	7.3
	Neki drugi član domaćinstva	.8	.6	.9
	Ne može se primijeniti	41.3	42.0	40.7
	Ne zna ili ne želi odgovoriti	.2	.3	.0

Iako se briga o bolesnim i starim članovima porodice, gdje je to primjenjivo, uglavnom navodi kao ravnopravno podijeljeni posao, žene intervjuirane u fokus grupama drugačije razmišljaju o tome i smatraju da žene uglavnom brinu o bolesnim i starijim članovima porodice. Osim iz ekonomskih razloga, žene izražavaju i rodni esencijalizam tvrdeći da žene brinu o bolesnim i starijim članovima porodice jer imaju više empatije. **Rodni esencijalizam se, dakle, ogleda u tome da mnogi percipiraju žene kao emotivnije i osjetljivije od muškaraca, te se briga o djeci i bolesnim osobama pripisuje ženama kao dio ženske dužnosti jer su one po svojoj "prirodi" sklonije brizi od muškaraca.** Žene pokazuju više empatije ali treba uzeti u obzir socijalizacijske obrasce i kulturološke norme kojima se žene od najranije dobi usmjeravaju na brigu o drugima.

Feministička etika brige (Jaggar 1991.) cijeni rad žena u privatnoj sferi kao podjednak etički napor muškog rada u javnoj sferi. Virginia Held (2006.) stoga definira brigu kao praksu i vrijednost a ne kao vrlinu, jer postoji rizik da se to onda ne smatra poslom, već prirodnom karakteristikom žene. Iako žene zbog socijalizacije imaju motivaciju da brinu o svojoj porodici i staraju se o njenim članovima, one također produciraju rad. U tradicionalnim društvima muškarci bi trebali biti snažne očinske figure, a budući da briga uključuje mnogo nevidljivih i neplaćenih poslova, uključujući emocionalni rad, od žena se očekuje da obavljaju taj dio nevidljivog rada.

Žene iz ranjivih grupa posebno navode da one i druge žene rade većinu poslova njege, voljno i nevoljno. Mnoge od njih su ekonomski uskraćene i ne mogu sebi priuštiti da plate bilo koju uslugu i vrlo često su prepuštene same sebi.

Što se tiče njege, mislim da su žene više uključene, jer žene imaju razvijeniju empatiju od muškaraca i bez obzira da li je u pitanju član porodice ili neko iz komšiluka, da li je plaćen ili neplaćen. (FG48_BL_SRP_RAN)

Inače, ja sam profesionalna njegovateljica i radim sa grupom starih i slabih ljudi. Prvo su moji svekar i svekrva umrli, bili su bolesni i ja sam se brinula o oboma. Radim i u domu za stare i nemoćne i tamo u devedeset posto slučajeva žene posjećuju roditelje i te nejake osobe, a deset posto su muškarci. Mada, postoje izuzeci. Ima slučajeva da muška djeca brinu o roditeljima ali ja vam kažem da je to samo deset posto. (FY19_MO_HR_RAN)

U mom okruženju uvijek nekako ima žena kojima se povjerava briga o starima i bolesnima. Evo u mom primjeru, dok sam radila, kad god je dijete bilo bolesno, nekako se podrazumijevalo da tražim bolovanje i da ću ostati sa djetetom i brinuti se o njemu. Dok on tu i tamo hoće da mi pomogne, pa će pospremiti i oprati suđe, nije mu to problem. Ali kad je dijete bolesno, ja sam ta koja će se pobrinuti za to, nekako uvijek misli da ću ja to bolje. (FG27_ZE_BOŠ_RAN)

3. Ravnopravnost na radnom mjestu

3.1. Zaposlenje

Ispitanicima i ispitanicama u istraživanju je prezentiran niz izjava u vezi sa rodno specifičnim razlikama u zapošljavanju i napredovanju u karijeri, te im je postavljeno pitanje u kojoj mjeri se slažu sa svakom od tih izjava. Cilj je bio procijeniti percepcije i iskustva muškaraca i žena u pogledu napredovanja u karijeri. Također, cilj je bio ispitati do koje mjere se percepcije i stavovi o ovim temama zasnivaju na tradicionalnim rodnim ulogama koje nalažu da su žene prvenstveno odgovorne za rađanje i odgoj djece a tek onda za posao i karijeru. Također, cilj je bio ispitati stepen nevoljkosti poslodavaca da zaposle žene za koje je vjerovatno da će u bliskoj budućnosti imati djecu i otići na porodiljsko odsustvo. Ispitanici i ispitanice su pitani i o njihovom mišljenju i iskustvom u vezi sa roditeljskim odsustvom.

Većina žena (88.7%) u anketi je izjavila da ih na razgovorima za posao pitaju o njihovom bračnom statusu i planovima u vezi potomstva, a isto su potvrdile i žene u fokus grupama.

Tokom razgovora za posao pitali su me o mom dečku i kada planiram da zatrudnim. Moj odgovor je bio da ne znam, a onda su me pitali otprilike kada. Bila sam u šoku. (FG58_BI-SRP_LID)

Kad sam trebala da se udam, otišla sam na razgovor za posao. Kada sam im rekla da planiram da se udam bila je to očita greška, jer sam shvatila da me percipiraju kroz prizmu toga da ću kao žena imati djecu i uzeti porodiljsko odsustvo. (FG25_ZE_BOŠ_RAN)

Na osnovu analize odgovora, općenito gledano ovo nije situacija u kojoj se muškarci često nalaze, mada je 31.9% muškaraca navelo da se ne slaže sa izjavom da se muškarci ne pitaju o bračnom statusu i planovima oko potomstva tokom procesa zapošljavanja od strane potencijalnih poslodavaca.

Kada je u pitanju napredovanje na poslu, odgovori su ujednačeniji, pri čemu se preko 80% ispitanika i ispitanica slaže da je manje vjerovatno da će žene biti unaprijeđene zbog zabrinutosti poslodavaca da će njihove porodične i kućne obaveze umanjiti njihovu produktivnost na poslu.

Navešću primjer moje sestrične koja je trebalo da napreduje na mjesto generalnog direktora, a oni su je odmah degradirali kada je rekla da se tek udala i rekli su joj da će imati djecu i da ide na porodiljsko i bila je diskriminirana. FG27_ZE_BOŠ_RAN

Nešto veći postotak žena (88.8%) nego muškaraca (84.8%) se složio sa izjavom da bi i muškarci trebali uzeti roditeljsko odsustvo. Međutim, ispitanici navode da poznaju svega jedan ili dva slučaja roditeljskog odsustva iz svog iskustva, te da su ovi muškarci bili pod pritiskom i izloženi ismijavanju. Dakle, ovo je oblast u kojoj se čini da je jaz između ideje roditeljskog odsustva u teoriji i praksi značajan. Ostaje pitanje da li bi češća praksa uzimanja očinskog odsustva na radnom mjestu također promijenila društvenu percepciju o ovom pitanju.

Tabela 09: Razgovor za posao, napredovanje na poslu i roditeljsko odsustvo

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P7.62. Na intervjuima za posao žene često pitaju da li su udate i namjeravaju li imati djecu	Ukupno se ne slaže	11.6	12.0	11.3
	Ukupno se slaže	88.4	88.0	88.7
P7.63. Muškarce na intervjuima za posao ne pitaju o porodici i djeci	Ukupno se ne slaže	25.3	31.9	18.7
	Ukupno se slaže	74.7	68.1	81.3
P7.64. Žene često ne dobiju unapređenje na poslu zbog porodičnih obaveza jer poslodavci procjenjuju da neće moći odsustvovati duže od kuće	Ukupno se ne slaže	19.9	22.6	17.3
	Ukupno se slaže	80.1	77.4	82.7
P7.65. Muškarci također trebaju uzimati roditeljsko odsustvo kad dobiju djecu	Ukupno se ne slaže	13.1	15.2	11.2
	Ukupno se slaže	86.9	84.8	88.8
P7.66. Žene rade u manje plaćenim zanimanjima od muškaraca (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo), a muškarci u bolje plaćenim zanimanjima	Ukupno se ne slaže	34.1	41.8	26.8
	Ukupno se slaže	65.9	58.2	73.2

Što se tiče rodno zasnovanih razlika u visini dohotka i izboru/dostupnosti zanimanja i smjera karijere, bilo je značajnijih razlika u stavovima ispitanika i ispitanica. 41.8% muškaraca se nije složilo sa izjavom da „žene imaju tendenciju da rade poslove sa nižim primanjima u oblastima kao što su obrazovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, dok muškarci rade u unosnijim poslovima.“ S druge strane, 73.2% žena složilo sa ovom izjavom. To je također pokazatelj da ne samo da postoji feminizacija zanimanja i feminizacija siromaštva, jer žene rade u slabije plaćenim poslovima, već i da žene zbog usklađivanja privatnog života i karijere u startu biraju poslove koji će im ostaviti više vremena za porodicu, a to su upravo poslovi u navedenim oblastima. To znači da rodno zasnovana segregacija u zanimanjima i poslovima direktno utječe i na visinu primanja. Međunarodna organizacija rada u svom izvještaju navodi da je prosječna nadnica u dominantnim muškim zanimanjima 30 USD po satu, dok u dominantno ženskim zanimanjima ona iznosi 20 USD po satu (ILO, 2018.).

Tabela 10: Stavovi o zanimanjima

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P10.69. Neki ljudi kažu da postoje ženska i muška zanimanja. Koliko se slažete ili ne slažete sa tom izjavom?	Ukupno se ne slaže	52.0	45.0	58.0
	Ukupno se slaže	48.0	55.0	42.0
P11.70. Primijećeno je u zadnje vrijeme da su žene generalno manje prisutne od muškaraca u zanimanjima iz oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva, matematike i sl..	Ukupno se ne slaže	34.6	40.1	28.7
	Ukupno se slaže	65.4	59.9	71.3

Tabela 11. Visina dohotka i dostupnost zanimanja

VARIJABLE	VRJEDNOSTI	OZNAKE	P10.69. Neki ljudi kažu da postoje ženska i muška zanimanja? Koliko se slažete ili ne slažete sa tom izjavom?	STATISTIČKI ZNAČAJNE RAZLIKE	P11.70. Primjećeno je u zadnje vrijeme da su žene generalno manje prisutne od muškaraca u zanimanjima iz oblasti nauke, tehnologije, inženjersva, matematike i sl..	STATISTIČKI ZNAČAJNE RAZLIKE
TOTAL	Svi ispitanici		2.81		3.62	
ENTIET	Federacija BiH	A	2.81		3.62	
	Republika Srpska	B	2.84		3.61	
	Brčko District	C	2.44		3.63	
TIP NASELJA	Grad	A	2.79		3.53	
	Selo	B	2.85		3.73	A
SEX	Muško	A	3.06	B	3.46	
	Žensko	B	2.57		3.77	A
GODINE STAROSTI	18 - 30	A	3.07	D	3.53	
	31 - 50	B	3.08	C,D	3.59	
	51 - 65	C	2.76		3.64	
	65+	D	2.69		3.64	
EDUCATION	Bez škole i osnovna škola	A	2.94		3.87	C
	Srednja škola	B	2.96	C	3.75	C
	Viša škola i univerzitet	C	2.68		3.49	
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	A	2.64		3.60	
	Zaposleni, javni sektor	B	2.89		3.50	
	Zaposleni, privatni sektor	C	3.09	D	3.52	
	Penzioneri	D	2.68		3.60	
	Nezaposleni	E	2.91		3.98	B, C, D
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	2.58		3.68	C, D
	900 - 1500	B	2.70		3.81	
	1500 - 2500	C	2.97	A, B	3.51	
	2500 - 3500	D	2.94		3.37	
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	A	2.97	D	3.58	
	Religiozni i ne praktikiraju	B	2.83	D	3.46	
	Gnostici	C	2.63		3.82	
	Ateisti	D	2.32		3.59	
	Nešto drugo	E	2.89	D	3.68	

SKALA ODGOVORA: 1 - Uglavnom se ne slaže; 2 - Donekle se ne slaže; 3 - Niti se ne slaže niti slaže; 4 - Uglavnom se slaže; 5 - U potpunosti se slaže; Odgovori 6 - Ne može se odlučiti i 7 - Ne zna / Ne želi odgovoriti nisu uzeti u obzir u računanje.

Značajnija razlika u percepcijama ispitanika i ispitanica o izboru karijere za muškarce i žene postoji u odgovorima na pitanje o zastupljenosti žena u STEM-u. Većina muškaraca (59.9%) i još veći postotak žena (71.3%) se slaže da su žene manje zastupljene u ovim zanimanjima. Zanimljivo je da žene u većem procentu primjećuju odsustvo žena u ovim zanimanjima. Primjenjujući metodološki pristup progresivnog kritičkog realizma (Grohmann 2020.) moguće je sveobuhvatnije sagledati društvene strukture moći i njihov utjecaj na rodnu dinamiku odnosa. U ovom slučaju, društvene strukture su oblikovane tako da isključuju žene sa pozicija moći i zanimanja koje donose veću zaradu i ekonomsku dobrobit. Muškarci i dalje dominiraju u STEM oblastima i manje primjećuju da su žene podzastupljene, a žene to sagledavaju iz perspektive onih koje se tek u većem obimu uključuju u ove oblasti, uz velike prepreke i predrasude što su potvrdile brojne studije provedene na globalnom nivou.

Činjenica je da raste broj žena koje biraju STEM oblasti, ali da je omjer još uvijek skoro dvije trećine u korist muškaraca. Global Diversity Practice organizacija prati zastupljenost žena na globalnoj razini i prema dostupnim podacima za zapadno-evropske zemlje i Ameriku broj žena u STEM zanimanjima ja manji od 30% (22% žene radi na poslovima umjetne inteligencije, 16% rade kao inženjerke). Ako se uzme u obzir da je u Americi, gdje su veće mogućnosti razvoja i napredovanja,

svoga 19% žena bilo zaposleno na katedrama za matematiku, a u drugim zemljama još i manje, i ako se uzme u obzir Studija Yale univerziteta iz 2012. godine u kojoj su ispitivani znanstvenici izjavili da bi radije zaposlili muškarce nego žene, onda je jasno da se žene još uvijek susreću s velikim preprekama da uspiju u STEM zanimanjima.

Na pitanje da li postoje „muška zanimanja“ i „ženska zanimanja“, veći postotak muškaraca (55%) i manji postotak žena (42%) slaže se da postoje tipična muška i ženska zanimanja. To se onda reflektira u zastupljenosti žena u oblastima obrazovanja, brige, zdravlja i socijalne skrbi, što su općenito poslovi koje žene obavljaju i u privatnoj sferi.

Što se tiče sistemskih razlika, zanimljivo je u kojoj mjeri su reakcije muškaraca i žena oblikovane na osnovu generaliziranih percepcija svijeta oko njih, za razliku od specifičnog iskustva rada u gore navedenim oblastima, jer to može imati značajan utjecaj na percipirane procjene udjela muškaraca i žena u određenim oblastima tržišta rada.

Drugo je pitanje da li muškarci možda manje primjećuju sistemske razlike zbog sklonosti da ih vide kao efekte prirodnih sklonosti i interesa, a ne kao posljedicu toga što su izbori žena suženi na rodnoj osnovi i što na to utječu rodni stereotipi, društveni pritisci, strukturalne prepreke u institucijama i svakako nedostatak podrške.

U konačnici, bilo bi vrijedno dodatno istražiti da li se ova podjela na muške i ženske poslove odnosi samo na fizičke karakteristike zbog kojih muškarci mogu obavljati teže fizičke poslove, a koliko ova podjela uključuje i razlike u psihologiji i intelektualnim kapacitetima žena i muškaraca.

3.2. Razvoj karijere

Od ispitanika i ispitanica je zatraženo da odaberu faktore koji imaju najveći utjecaj na odluke o izboru i razvoju karijere, uključujući i izbor buduće profesije i obrazovanje koje obuhvata srednju školu i univerzitet. Među ponuđenim opcijama o tome ko najviše utiče na izbor i smjer obrazovanja i karijere, 56.7% žena i 52,4% muškaraca je odgovorilo da oni sami odlučuju o tome. Na drugom mjestu su prilike i mogućnosti koje im se nude (15.2% žena i 20.3% muškaraca) što je uvjetovano ekonomskim stanjem porodice i izborom studija koji se nude u okruženju u kojem žive. Na trećem mjestu je uloga oca (9.6% žena i 8.8% muškaraca) koji više nego majka ima autoritet da usmjeri karijeru djece. U patrijarhalnim društvima očevi imaju veći autoritet i pošto su nekada bili obrazovaniji i bolje informirani od majki u većini porodica, birali su školu i zanimanja za svoju djecu. Diskurzivne prakse porodičnog života u BiH najbolje se pokazuju kroz sljedeću izjavu: „Sinovi ne moraju dobiti fakultetsku diplomu jer mogu zarađivati doživotno kopanjem, a kćerke moraju dobiti diplomu jer ne mogu obavljati svaki posao, posebno onaj koji treba fizičku snagu“.

Ovi odgovori potvrđuju da mogućnosti koje se pružaju učeničkoj i studentskoj populaciji u školama, kao što su STEM laboratorije i programi informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT), zatim uključivanje djevojčica u ove programe, promocija primjera dobre prakse i mentorstva, mogu značajnije utjecati na izbore karijere (Bakšić-Muftić i dr., UNDP, 2022.).

Tabela 12. Faktori koji utiču na razvoj karijere

VARIJABLE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	Vi sami	Otac	Majka	Braća	Sestre	Vršnjaci	Prilike koje su se pružale	Nešto / neko drugi?	Ne zna / Ne želi odgovoriti
TOTAL	Svi ispitanici		54.6	9.2	6.5	0.7	0.6	1.3	17.7	9.1	0.4
ENTIET	Federacija BiH	A	53.1	9.5	7.3	0.2	0.5	1.5	17.2	10.2	0.5
	Republika Srpska	B	57.3	8.4	5.2	1.5	0.7	0.9	18.3	7.5	0.1
	Brčko District	C	51.3	13.2	6.3	0.0	0.0	0.0	21.1	6.0	2.1
TIP NASELJA	Grad	A	55.1	7.5	6.3	0.7	0.5	1.1	18.8	9.7	0.2
	Selo	B	54.1	10.5	6.7	0.7	0.6	1.4	16.8	8.7	0.5
SEX	Muško	A	52.4	8.8	5.9	0.9	0.1	1.9	20.3	9.4	0.4
	Žensko	B	56.7	9.6	7.2	0.4	1.1	0.7	15.2	8.8	0.4
GODINE STAROSTI	18 - 30	A	57.3	8.5	6.0	0.7	0.0	2.4	12.3	12.3	0.5
	31 - 50	B	51.7	8.8	7.9	0.4	0.9	1.0	21.2	8.0	0.1
	51 - 65	C	55.1	8.2	5.8	0.6	0.6	1.4	19.1	8.6	0.6
	65+	D	57.7	12.5	5.1	1.3	0.5	0.5	12.8	9.2	0.5
EDUCATION	Bez škole i osnovna škola	A	39.4	14.2	11.2	0.8	1.7	2.6	10.4	17.4	2.2
	Srednja škola	B	54.3	9.4	6.7	1.0	0.3	1.1	19.2	7.7	0.3
	Viša škola i univerzitet	C	56.4	8.5	5.9	0.4	0.7	1.3	17.2	9.5	0.3
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su) vlasnici	A	57.3	6.3	7.2	0.0	0.0	0.0	22.0	7.2	0.0
	Zaposleni, javni sektor	B	56.6	8.6	6.1	0.3	0.0	0.4	19.2	8.3	0.4
	Zaposleni, privatni sektor	C	51.6	8.8	7.1	0.5	0.4	2.1	19.1	10.2	0.1
	Penzioneri	D	55.3	11.4	5.3	0.9	0.3	1.5	15.7	9.3	0.3
	Nezaposleni	E	55.9	8.4	8.3	1.1	1.6	0.0	15.4	8.4	1.0
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	55.8	11.4	5.7	1.0	0.5	1.0	13.5	10.9	0.3
	900 - 1500	B	52.4	11.0	7.1	0.6	0.9	0.4	19.0	8.2	0.4
	1500 - 2500	C	53.5	7.7	7.0	0.5	0.6	1.5	20.0	9.2	0.0
	2500 - 3500	D	56.1	9.7	6.2	1.0	0.2	1.3	17.2	8.2	0.0
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	A	54.2	9.4	6.8	0.7	0.2	1.2	17.5	9.8	0.2
	Religiozni i ne praktikiraju	B	52.5	9.4	7.9	0.0	2.3	1.0	17.9	8.4	0.4
	Gnostici	C	57.5	8.7	4.5	2.4	1.5	0.7	17.8	6.8	0.0
	Ateisti	D	60.4	8.5	4.1	0.0	1.0	2.6	15.3	6.6	1.5
	Nešto drugo	E	56.1	7.3	5.3	0.0	0.0	2.1	19.0	9.1	1.0

3.3. Muško i žensko liderstvo

U tabeli 13 su prikazani podaci o odgovorima ispitanika i ispitanica na niz pitanja koja se tiču mišljenja i stavova vezanih za liderstvo.

Tabela 13. Muško i žensko liderstvo

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P1.18. Žene ne mogu imati porodicu i političku karijeru	Ukupno se ne slaže	79.7	80.5	78.9
	Ukupno se slaže	20.3	19.5	21.1
P1.20. Nemam nikakav problem sa tim da mi na radnom mjestu žena bude nadređena	Ukupno se ne slaže	6.8	7.2	6.5
	Ukupno se slaže	93.2	92.8	93.5
P1.21. Žene su jednako sposobne kao i muškarci da donose ključne odluke na rukovodećim mjestima u privredi i na javnim funkcijama	Ukupno se ne slaže	6.8	9.7	4.1
	Ukupno se slaže	93.2	90.3	95.9
P1.22. Kod žena se u našem društvu više cijeni ljepota i izgled nego pamet i sposobnosti	Ukupno se ne slaže	25.3	28.5	22.2
	Ukupno se slaže	74.7	71.5	77.8
P1.28. Velike kompanije ipak bolje vode muškarci nego žene	Ukupno se ne slaže	59.3	53.8	64.5
	Ukupno se slaže	40.7	46.2	35.5
P1.29. Žene bolje vode male porodične biznise jer im to ostavlja više vremena za porodicu	Ukupno se ne slaže	24.3	27.4	21.3
	Ukupno se slaže	75.7	72.6	78.7
P1.30. Kada treba pregovarati i donositi teške političke ili poslovne odluke, muškarci su ipak staloženiji i mudriji	Ukupno se ne slaže	61.8	58.0	65.4
	Ukupno se slaže	38.2	42.0	34.6

Pojam ženskog i muškog liderstva na radnom mjestu vezan je za rodne stereotipe kako u pogledu percepcije razlika u karakteru i urođenim sposobnostima, tako i u smislu očekivane uloge žene kao majke koja je u patrijarhalnom društvu odgovorna za domaćinstvo i porodicu. Ova veza je vrlo dobro istražena u BiH (Milinović, 2017.; Spahić Šiljak, 2019.). Istraživanje je pokazalo da su najveće barijere za žene strukturalne prepreke, rodni stereotipi i autostereotipi.

U ovom istraživanju preko 90% muškaraca i žena složilo se sa sljedeće dvije izjave:

„Žene su sposobne jednako kao i muškarci da donose ključne odluke na rukovodećim pozicijama, kako u poslovnom tako i u javnom životu“ i „Nemam problem da imam ženu kao direktno nadređenu osobu na poslu.“ Naizgled, deklarativna podrška i povjerenje da žene mogu biti podjednako dobre liderke kao i muškarci nije slika stvarnog stanja u društvu, jer su žene podzastupljene na mjestima odlučivanja i liderskim pozicijama, o čemu će biti više riječ u poglavlju br. 4.

Kada se ove deklarativne izjave i podrška kontekstualiziraju i konkretiziraju, postaje jasno da u društvu postoje ukorijenjeni stereotipi koji objašnjavaju zašto na ključnim liderskim pozicijama nema žena. Tako se, na primjer, s izjavom: ‘Velike kompanije bolje vode muškarci nego žene’ složilo 46.2% muškaraca i 35.5% žena, iako je ranije većina izjavila da su muškarci i žene podjednako sposobni da budu na mjestima odlučivanja i liderstva. Ovo je također u skladu sa rodnim stereotipima o

ženskim i muškim urođenim karakteristikama i društvenim očekivanjima. Kada se dalje analiziraju konkretnije izjave, kao što je: „Žene bolje vode male/porodične poslove jer im to ostavlja više vremena za porodicu“, vidljivo je da je stepen slaganja značajno u porastu. Dvije trećine, odnosno 72.6 % muškaraca i 78.7% žena se složilo da ženama više odgovaraju manji porodični biznisi, jer na taj način imaju više vremena za porodicu, što govori u prilog činjenici da žene i dalje svoju karijeru usmjeravaju u odnosu na porodicu, a ne odnosu na svoje preferencije i želje.

Još jedno pitanje koje daje jasnije uvide u to koliko su rodni stereotipi i dalje prisutni u izboru karijere i ženskog liderstva odnosi se na sposobnost žena. Ukupno 42% muškaraca i 34.6% žena se složilo s izjavom: „Kada je riječ o pregovorima i donošenju teških političkih ili poslovnih odluka, muškarci su racionalniji i mudriji.“ Zanimljivo je da se muškarci više slažu s ovom izjavom da su oni racionalniji i da su sposobniji donositi teške odluke, što dodatno potvrđuje rodne stereotipe o tipičnim muškim i ženski karakteristikama i sposobnostima, koje počivaju na ustaljenim podjelama rodni uloga i društvenim očekivanjima.

Zanimljivo je ovo uporediti sa odgovorima u dijelu o političkom liderstvu, gdje se skoro 80% muškaraca i žena deklarativno ne slaže sa izjavom da žene ne mogu imati i političku karijeru i porodicu. Pokazano je već da su izjave u vezi sa inherentnim kapacitetom žena i muškaraca u skladu sa općom podrškom rodnoj ravnopravnosti i liderstvu. Međutim, čim se napravi odmak od općih i deklarativnih izjava, postaje jasno da su rodni stereotipi duboko ukorijenjeni i da nažalost postoji veliki nesrazmjer između deklarativne i stvarne podrške ženama da dođu na liderske pozicije.

4. Žene u javnom životu i politici

4.1. Angažiranost u javnom životu i politici

Barometar rodne ravnopravnosti ispituje angažman žena u javnom životu i politici, te kako je rod povezan sa stepenom zanimanja žena za politiku i učešćem žena u političkim partijama, aktivizmu, građanskom angažmanu i organizacijama u zajednici. Posebna pažnja posvećena je učešću u političkom životu i tome kako na to utječu rodno specifična društvena i kulturna očekivanja. Nažalost, vrlo mali postotak žena i muškaraca aktivan je u politici i civilnom društvu. Od ukupnog broja ispitanika/ca, 8.9% žena i 13.7% muškaraca su članice i članovi političkih partija. U nevladinim organizacijama žene su uključene sa 12.9% dok je uključeno 14.9% muškaraca. Nešto veći postotak je onih koji su angažirani u humanitarnim udruženjima (17% žena i 20.6% muškaraca), a u sportskim organizacijama je aktivno 22.1% muškaraca i 10% žena. Iako se često misli da žene više sudjeluju u radu nevladinih organizacija, posebno na lokalnom nivou, ovo istraživanje pokazuje da su muškarci aktivniji u javnom životu u svim poljima od politike do sporta.

Nadalje je ispitivano u kojoj mjeri su žene i muškarci spremni podržati druge žene da napreduju u karijeri i/ili liderstvu. Većina, 97.1% izjavljuju da bi na izborima glasali za ženu, a 87.7% žena i 74.6% muškaraca smatra da bi povećana zastupljenost žena u politici mogla dovesti do progresivnije i pravednije politike.

Tabela 14. Angažman žena i muškaraca u javnom životu i politici

VARIJABELE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	P2.29. Politička stranka		P2.30. Nevladina organizacija / Udruženje građana		P2.31. Humanitarna organizacija ili udruženje		P2.32. Sportski klub ili udruženje		P2.33. Sindikat		P2.34. Kulturno-umjetničko društvo		P2.35. Neformalni građanski aktivizam mimo udruženja i organizacija	
			Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
TOTAL	Svi ispitanici		11.3	88.7	13.9	86.1	18.7	81.3	15.9	84.1	15.3	84.7	7.0	93.0	12.4	87.6
ENTITET	Federacija BiH	A	10.6	89.4	15.7	84.3	20.1	79.9	16.3	83.7	16.4	83.6	6.3	93.7	13.3	86.7
	Republika Srpska	B	12.0	88.0	10.3	89.7	16.4	83.6	15.4	84.6	13.5	86.5	8.2	91.8	10.7	89.3
	Brčko District	C	20.5	79.5	19.5	80.5	18.3	81.7	12.8	87.2	15.1	84.9	9.7	90.3	13.6	86.4
TIP NASELJA	Grad	A	12.2	87.8	16.7	83.3	22.3	77.7	20.4	79.6	20.1	79.9	8.0	92.0	12.6	87.4
	Selo	B	10.6	89.4	11.7	88.3	16.1	83.9	12.5	87.5	11.7	88.3	6.3	93.7	12.2	87.8
SPOL	Muško	A	13.7	86.3	14.9	85.1	20.6	79.4	22.1	77.9	16.1	83.9	7.2	92.8	15.3	84.7
	Žensko	B	8.9	91.1	12.9	87.1	17.0	83.0	10.0	90.0	14.5	85.5	6.9	93.1	9.6	90.4
GODINE STAROSTI	30 - 18	A	8.2	91.8	12.4	87.6	24.9	75.1	17.3	82.7	7.2	92.8	7.0	93.0	11.7	88.3
	50 - 31	B	12.9	87.1	14.7	85.3	19.1	80.9	18.8	81.2	20.1	79.9	7.3	92.7	12.9	87.1
	65 - 51	C	10.6	89.4	14.3	85.7	18.2	81.8	15.1	84.9	18.4	81.6	6.6	93.4	12.9	87.1
	+65	D	12.1	87.9	12.6	87.4	11.7	88.3	8.6	91.4	7.2	92.8	7.3	92.7	10.9	89.1
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	A	9.2	90.8	4.9	95.1	9.0	91.0	3.2	96.8	3.2	96.8	5.9	94.1	4.1	95.9
	Srednja škola	B	9.4	90.6	8.6	91.4	15.9	84.1	12.3	87.7	10.1	89.9	5.5	94.5	9.3	90.7
	Viša škola i univerzitet	C	13.1	86.9	19.6	80.4	22.5	77.5	20.5	79.5	21.3	78.7	8.5	91.5	16.0	84.0
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	A	12.8	87.2	17.5	82.5	26.4	73.6	24.9	75.1	0.0	100.0	10.0	90.0	24.2	75.8
	Zaposleni, javni sektor	B	18.4	81.6	21.2	78.8	29.0	71.0	22.9	77.1	50.0	50.0	10.0	90.0	14.1	85.9
	Zaposleni, privatni sektor	C	7.3	92.7	10.9	89.1	17.7	82.3	18.4	81.6	6.3	93.7	5.7	94.3	10.6	89.4
	Penzioneri	D	13.1	86.9	13.2	86.8	11.8	88.2	10.3	89.7	7.5	92.5	7.1	92.9	12.7	87.3
	Nezaposleni	E	7.1	92.9	9.4	90.6	14.0	86.0	7.1	92.9	1.7	98.3	5.3	94.7	8.9	91.1
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	9.9	90.1	7.2	92.8	13.6	86.4	6.1	93.9	3.3	96.7	6.6	93.4	9.9	90.1
	1500 - 900	B	11.6	88.4	11.7	88.3	11.8	88.2	10.1	89.9	8.7	91.3	5.7	94.3	9.8	90.2
	2500 - 1500	C	11.9	88.1	14.7	85.3	19.9	80.1	18.9	81.1	21.1	78.9	7.5	92.5	12.4	87.6
	3500 - 2500	D	12.0	88.0	20.2	79.8	24.2	75.8	18.8	81.2	19.2	80.8	7.6	92.4	16.8	83.2
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	A	12.8	87.2	13.5	86.5	19.0	81.0	16.0	84.0	15.7	84.3	7.6	92.4	12.4	87.6
	Religiozni i ne praktikiraju	B	8.3	91.7	14.7	85.3	18.1	81.9	15.5	84.5	13.2	86.8	4.4	95.6	10.4	89.6
	Gnostici	C	9.1	90.9	17.1	82.9	20.0	80.0	18.4	81.6	14.6	85.4	7.2	92.8	13.6	86.4
	Ateisti	D	9.6	90.4	16.1	83.9	17.6	82.4	16.3	83.7	21.3	78.7	6.3	93.7	14.1	85.9
	Nešto drugo	E	8.0	92.0	10.3	89.7	16.2	83.8	13.9	86.1	9.6	90.4	4.7	95.3	10.8	89.2

4.2. Očekivanja i dvostruki standardi

Jedan od uzroka nedovoljne zastupljenosti žena u politici su kritike i očekivanja od žena da se pridržavaju određenih standarda ponašanja, ličnih osobina i izgleda. U patrijarhalnim društvima od muškaraca se također očekuje da ispolje svoje rodne uloge, ali je to daleko zahtjevnije za žene koje moraju uskladiti privatni život i karijeru, koje moraju biti lijepe, ali ne previše privlačne, koje moraju biti pametne ali ne i previše pametne, koje bi trebalo da budu odlučne, ali ne previše da ne bi bile okarakterizirane kao previše goropadne ili „šefovski“ nastrojene. (Alice Eagly & Steven Karau, 2002.; Northouse, 2013.; Spahić Šiljak, 2019.).

Ispitanici/ce navode da ova nerealna očekivanja, dvostruki standardi i kritike sprečavaju žene da se kandidiraju na izborima i traže potrebna unapređenja.

Postoji opća percepcija da je ljestvica za žene koje žele da se bave politikom postavljena previsoko na mnogo načina– uključujući očekivanja koja im se nameću. Javna percepcija političarki je još jedan faktor koji negativno utječe na aktivnije učešće žena u političkom životu, od preispitivanja društva, preko mizoginog medijskog izvještavanja do online komentara i digitalnog uznemiravanja. Sve navedeno utječe na formiranje jako različitih iskustava žena i muškaraca u politici.

Za potrebe mjerenja rodni stereotipa u ovom istraživanju kreirali smo skalu rodni stereotipa u javnom životu. Ovo je učinjeno sa ciljem da umjesto da analiziramo pojedinačne izjave, u analizi koristimo kompozitnu skalu koja će dati pouzdanije indikatore mjerenja. Glavni cilj je isti: procijeniti da li ispitanici i ispitanice uočavaju neravnoteže u očekivanjima, kritici i percepciji javnosti kada upoređuju muške i ženske javne ličnosti, te da li se te neravnoteže vide kao dio razloga zbog kojih su žene obeshrabrene od ulaska u politički život i aktivnije učešće u javnom životu.

Kao i u slučaju drugih skala mjerenja konstruiranih za potrebe ovog istraživanja, i skala rodni režima u javnom životu se sastoji od većeg broja izjava koje prema analizi facijalne validnosti ukazuju na veće ili manje prisustvo rodni stereotipa prikazanih u tabeli niže.

Tabela 15. Žene u javnom i političkom životu

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P1.15. Za žene se postavljaju viši standardi i očekivanja nego za muškarce kada se bave politikom	Ukupno se ne slaže	34.1	49.2	19.6
	Ukupno se slaže	65.9	50.8	80.4
P1.16. Javnost je često više kritična prema ženama nego muškarcima u politici	Ukupno se ne slaže	27.1	38.9	15.7
	Ukupno se slaže	72.9	61.1	84.3
P1.17. Žene su nedovoljno agresivne da se bave politikom	Ukupno se ne slaže	66.0	68.2	63.8
	Ukupno se slaže	34.0	31.8	36.2
P1.26. Kada se kritizira žena u politici i javnom životu fokus je na njenom privatnom životu a ne na sadržaju njenih izjava i onoga šta radi	Ukupno se ne slaže	33.4	41.6	25.6
	Ukupno se slaže	66.6	58.4	74.4
P1.27. Kada se kritizira muškarac u politici rijetko se u fokus stavlja njegov privatni život, već se analizira šta i zašto je nešto rekao ili uradio	Ukupno se ne slaže	31.0	38.9	23.4
	Ukupno se slaže	69.0	61.1	76.6

Izračunati Cronbach Alpha koeficijent interne konzistentnosti za ovu skalu je 0.76, što predstavlja umjeren rezultat.

Kao što se vidi u tabeli niže, prosječan odgovor na pojedinačne izjave ukazuje na to da su odgovori u cjelini bili prilično mješoviti, pri čemu je prosječan odgovor bio uglavnom „Ne slažem se niti se ne slažem“. Međutim, postoji prilično velika standardna devijacija u odgovorima. Nastavak analize je ukazao na određene razloge za devijacije u odgovorima.

Tabela 16: Skala rodnih stereotipa u javnom životu

VARIJABLE	VRIJEDNOSTI	OZNAKE	ARITM. SREDINA, UZORAK SVI ISPITANICI				ZNAČAJNE RAZLIKA SVI ISPITANICI	ZNAČAJNE RAZLIKA SAMO MUŠKARCI	ZNAČAJNE RAZLIKA SAMO ŽENE
			4 - U POTPUNOSTI SE NE SLAŽEM	8 - UGLAVNOM SE NE SLAŽEM	12 - UGLAVNOM SE SLAŽEM	16 - U POTPUNOSTI SE SLAŽEM			
TOTAL	Svi ispitanici		11.52						
ENTITET	Federacija BiH	A	11.62						B
	Republika Srpska	B	11.38						
	Brčko District	C	10.90						
TIP NASELJA	Grad	A	11.35						
	Selo	B	11.65				A		
SPOL	Muško	A	10.39						
	Žensko	B	12.58				A		
GODINE STAROSTI	18 - 30	A	11.75						E
	31 - 50	B	11.41						E
	51 - 65	C	11.34						
	55 - 65	D	11.65						E
	65 +	E	11.26					B, C	
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	A	11.64					C	
	Srednja škola	B	11.52						A
	Viša škola i univerzitet	C	11.52						A
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	A	10.86						
	Zaposleni, javni sektor	B	11.69						D
	Zaposleni, privatni sektor	C	11.35						D
	Penzioneri	D	11.25						
	Nezaposleni	E	12.18				A, C,D		D
SOCIO-EKONOMSKI STATUS DOMAĆINSTVA	Manje od 900 KM	A	11.72						
	900 - 1500	B	11.58						
	1500 - 2500	C	11.78				D		A, B
	2500 - 3500	D	11.09						
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	A	11.46						
	Religiozni i ne praktikiraju	B	11.96				E		E
	Gnostici	C	11.95				E		E
	Ateisti	D	11.37						
	Nešto drugo	E	10.57						

Iz tabele se vidi da općenito ispitanici koji žive na selu, koji su ženskog spola, koji su nezaposleni, sa srednjim primanjima, koji su religiozni nepraktikanti, kao i agnostici pokazuju nešto veći stepen slaganja sa izjavama u odnosu na druge kategorije.

Ako se posmatraju odvojeno muškarci i žene, onda su rezultati nešto drugačiji. Kada su u pitanju muškarci, oni koji žive na selu, koji su nezaposleni, koji imaju srednja primanja, te koji su religiozni i nepraktikanti, kao i agnostici, pokazuju nešto veći stepen slaganja sa izjavama.

Što se tiče žena, kod njih je značajno razudjenja razlika u odgovorima na ova pitanja. Žene iz FBiH, mlađe od 45 godina starosti, sa završenom srednjom školom i fakultetom, zaposlene, ali i nezaposlene, srednjih primanja, koje su agnostici ili ateisti, pokazuju nešto veći stepen slaganja sa izjavama.

Analiziranje po pojedinačnim izjavama nam daje nešto bolji uvid u rezultate istraživanja po ovom pitanju.

Ukupno 36.2% žena i 31.8% muškaraca smatra da žene nisu dovoljno agresivne da bi se bavile politikom, što objašnjava način percepcije politike i političara. Uz to, 90.6% žena i 72.4% muškaraca smatraju da se žene moraju žrtvovati više od muškaraca da bi bile uspješne u politici, ali i da su društvena očekivanja drugačija. Veliki postotak žena (80.4%) i manji postotak muškaraca (50.8%) izjavljuje da društvo postavlja veće standarde i očekivanja ženama nego muškarcima. Također je javnost više kritična prema ženama u politici, smatra 84.3% žena i 61.1% muškaraca. 39% ispitanica smatra da su žene u politici samo „fikusi“, bez stvarne moći. Svi ovi stereotipi pogađaju i obeshrabruju žene koje se odluče angažirati u politici i na rukovodećim pozicijama.

Većina muškaraca (58.4%) i žena (74.4%) složilo se s tvrdnjom da su kritike žena javnih ličnosti i/ili političarki bile usmjerene na njihov privatni život, a manje su bile koncentrirane na izjave i postupke vezane za vršenje dužnosti. Ukupno 76.6% žena i 61.1% muškaraca složilo se s tvrdnjom da kada je riječ o muškim javnim ličnostima, izjave i postupci koji se odnose na njihove dužnosti zauzimaju središnje mjesto u kritici, dok su njihovi privatni životi rijetko bili u fokusu.

4.3. Solidarnost i podrška

Jedno od pitanja koje je naglašeno, kako u anketi tako i u diskusijama fokus grupa, je nedostatak podrške i solidarnosti među ženama. To se najviše ogleda u samom glasanju i izboru žena na pozicije odlučivanja. Manje od polovine ispitanica (48.1% žena i 49.6% muškaraca), kao jedan od razloga za nedostatak podrške navode ljubomoru na uspjeh drugih žena, te da žene žele zadržati postojeće pozicije i stoga ne dižu glas da podrže druge žene. To je u skladu sa rezultatima istraživanja u svijetu koja pokazuju da fenomen „queen bee“ (matice), „jedine“, sprečava žene da napreduju, jer nema solidarnosti i međusobne podrške i žene vide druge žene kao prijateljicu, a ne kao saveznice. (Duguid, 2011., Spahić Šiljak, 2019.).

U fokus grupama je to potvrđeno izjavama da je „žena ženi vuk“ i da se nastojeći ostati na pozicijama moći često ponašaju neosjetljivo i ne pokazuju razumijevanje za druge žene.

Drugi razlog je taj što je ženama muški autoritet relevantniji i privlačniji od ženskog, što svoje korijene ima u višestoljetnom prihvaćanju muškog autoriteta u znanosti, politici i javnom životu općenito. Ženski autoritet se tek gradi i mnoge žene, ali i muškarci, nisu spremni prihvatiti žene kao autoritet u određenoj oblasti, a ako ga i prihvate onda ženu uspoređuju s muškarcima, uz izjave da je stručna i dovoljno dobra kao i neki muškarac u toj oblasti.

Tabela 17. Solidarnost i podrška žena

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P5.49. Žene ne glasaju za druge žene jer su ljubomorne na uspjehe drugih žena	Ukupno se ne slaže	51.2	50.4	51.9
	Ukupno se slaže	48.8	49.6	48.1
P5.50. Žene ne podržavaju druge žene jer se plaše osude muškaraca	Ukupno se ne slaže	71.8	69.8	73.6
	Ukupno se slaže	28.2	30.2	26.4
P5.51. Žene ne podržavaju druge žene jer ne žele izgubiti pozicije koje već imaju	Ukupno se ne slaže	47.8	46.7	48.8
	Ukupno se slaže	52.2	53.3	51.2
P5.52. Žene ne podržavaju druge žene jer su im muškarci i dalje veći autoriteti na pozicijama odlučivanja od žena	Ukupno se ne slaže	51.5	52.6	50.4
	Ukupno se slaže	48.5	47.4	49.6

Rodni stereotipi su duboko usađeni u društveno i kulturno tkivo bosanskohercegovačkog društva i imaju značajnu ulogu u sprečavanju napredovanja žena na pozicijama odlučivanja i rukovođenja. Kao što se može primijetiti u tabeli 02, 67.1% ispitanica se slaže sa izjavom da se „čuvaju zla žena“. Taj rezultat možda djelomično objašnjava zašto su žene i dalje često ograničene na privatnu sferu života i zašto se susreću sa preprekama prilikom konkurisanja za rukovodeće pozicije. Zabrinjavajuće su i druge izjave koje se slažu sa prikazom manipulativne prirode žene ako ne može dobiti ono što želi, kao na primjer izjava: „Ako ženama ne ide kako žele, onda počnu glumiti žrtve“, sa kojom se slaže 59.9 % ispitanica.

Kada ovome dodamo da 62.6% ispitanica smatra da žene koriste svoju seksualnost da bi manipulirale muškarcima, da bi napredovale i penjale se na društvenoj ljestvici, žene se često suočavaju sa izazovom da se moraju pravdati i braniti kako su rezultate postigle na osnovu rada i svojih zasluga, a ne koristeći seksualnost i izgled.

Čak i danas mnogi ispitanici vjeruju da je žena u stanju da natjera muškarca da izgubi razum, slično kao što je Eva natjerala Adama da ne poslušaju božju naredbu i zbog čega su izbačeni iz raja. S izjavom: „Ako je žena izvela Adama iz raja, u stanju je izvesti i muškarca iz pameti“, slaže se 67% ispitanica. To je ogroman postotak ispitanica koje smatraju da je žena manipulativna te da joj ne treba vjerovati.

Odjek ovih stereotipa o ženskoj moći kroz seksualnost i dalje negativno utječe na žene koje se žele angažirati u javnom životu i na rukovodećim pozicijama. Također, postoji dodatni pritisak na žene jer su stalno pod radarom kritike javnosti i pritiskom da se bore za svoje uspjehe i pokažu da su dovoljno dobre i sposobne kao i muškarci.

5. Rodno zasnovano nasilje

Gender-based violence still affects every society in the world. Every third woman experiences some Rodno zasnovano nasilje još uvijek pogađa svako društvo svijeta. Istraživanja Svjetske zdravstvene organizacije pokazuju da je gotovo 30% žena u svijetu bilo izloženo fizičkom i/ili seksualnom nasilju od strane intimnog partnera ili nepartnerskog seksualnog nasilja ili oboje. Ranjive grupe – nezaposlene žene i ekonomski zavisne žene i žene bez porodične i socijalne podrške su još više pogođene. Žene su se u fokus grupama osvrnule i na statističke podatke iz drugih istraživanja koja potvrđuju da skoro svaka druga žena doživi neki oblik rodno zasnovanog nasilja. Istraživanje OSCE-a o rodnom nasilju u BiH (2019.) koje pokazuje da je 48% žena u nekoj fazi života bilo izloženo rodno zasnovanom nasilju. Ova statistika je alarmantna, jer rodno zasnovano nasilje nije samo problem kršenja ljudskih prava, već i veliki zdravstveni, ekonomski i socijalni problem koji košta društvo i uništava dostojanstvo osobe.

5.1. Pojačavanje diskursa okrivljanja žrtve

U ovom istraživanju smo uključili niz pitanja o rodno zasnovanom nasilju kako bi se istražile percepcije i stavovi ispitanika i ispitanica i kako bi se ispitalo da li, i ako da, u kojoj mjeri ispitanici/ce krive žrtve ili počiniocce za počinjena djela nasilja. Većina žena (79.1%) i 77.6% muškaraca se slaže da žene nisu krive za nasilje, ali skoro četvrtina ispitanika i ispitanica i dalje smatra da su za nasilje krive same žene jer previše pričaju i nose provokativnu odjeću. Žene se zbog svojih tijela pomno ispituju, osuđuju i okrivljuju zato što su im tijela izložena “neprikladno”. Ako nose kratke suknje, okrivljuju ih za poticanje na silovanje, uz komentare da su to tražile ili da su to zaslužile. Ovo je u skladu sa dvostrukim moralnim standardima prema kojim se umjesto počinitelja nasilja ispituju žene. Kada su žene izložene ovakvim kritikama i očekivanjima koja se odnose na njihova tijela i seksualnost, pod pritiskom su da internaliziraju diskurs o krivnji žrtve i zbog toga dodatno pate od nasilja u tišini. Jedan od razloga zašto žene šute kada dožive nasilje je taj što su uvjerenе da bi bile okrivljene i ispitane.

Tabela 18: Stavovi i izjave o rodno zasnovanom nasilju

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P6.54. Nasilje u porodici je privatna stvar, ne treba o tome da se govori u javnosti	Ukupno se ne slaže	85.9	83.4	88.3
	Ukupno se slaže	14.1	16.6	11.7
P6.55. Žene su same krive za nasilje, jer previše govore i izazovno se oblače	Ukupno se ne slaže	78.4	77.6	79.1
	Ukupno se slaže	21.6	22.4	20.9
P6.56. Kada čujem da komšija tuče ženu spreman/spremna sam prijaviti policiji	Ukupno se ne slaže	7.4	7.8	7.0
	Ukupno se slaže	92.6	92.2	93.0
P6.57. Osjećam se sigurno i ohrabreno da govorim otvoreno i javno o seksualnom uznemiravanju / rodno zasnovanom nasilju / diskriminaciji	Ukupno se ne slaže	16.4	16.2	16.6
	Ukupno se slaže	83.6	83.8	83.4
P6.58. Brakovi danas često završavaju razvodom jer žene ne žele da trpe nasilje u porodici	Ukupno se ne slaže	25.7	32.4	19.3
	Ukupno se slaže	74.3	67.6	80.7

Diskusija u fokus grupama pokazuje kako žene razumiju seksizam, mizoginiju i rodno zasnovano nasilje i naglašavaju kulturu okrivljanja žrtava koja sprečava žene da dignu glas i govore o

tome. Najintragantnija anketna pitanja na ovu temu bila su: „Ovih dana se previše priča o nasilju nad ženama, a imam osjećaj da se ne smiju davati primjedbe ili šale jer će se to doživljavati kao uznemiravanje“. Većina muškaraca (52.3%) i žena (46.1%) smatra da javnost preuveličava i prenaglašava rodno zasnovano nasilje, zbog čega muškarcima nije lako da komentarišu i šale se bojeći se da će biti prepoznati kao seksisti ili ženomrsci. Slični stavovi se potvrđuju i u nedavnim istraživanjima na univerzitetima na Balkanu (Ćeriman i Spahić Šiljak, 2022.) gdje su ispitanici primijetili da se prenaglašavanjem rodno zasnovanog nasilja ubija radost, jer narodi koji vole šalu i koriste je kao dio kulture i odbrambenog mehanizma, ne vole i ne žele prihvatiti da seksističke šale više nisu prihvatljive.

Državne institucije nisu rodno osjetljive, a posebno policajci i policajke koji trebaju štiti žrtve, a ne da budu puki državni agenti koji koriste disciplinske pristupe za uspostavljanje društvene kontrole (Foucault, 1975.). Disciplinske institucije, kako objašnjava Foucault, jačaju rodne norme muške moći, autoriteta i dominacije. Diskurs okrivljavanja žrtava (Nelson, 2016.) učvršćuje tradicionalne rodne norme i svaki put kada policajac ili bilo koji drugi predstavnik državnog aparata kaže žrtvama da treba razumjeti svoje muške partnere koji su prirodno agresivni ili loše raspoloženi i da ne bi bilo nikakve štete da nisu bili isprovocirani - okrivljuju žrtve.

Sljedeća izjava ilustruje praksu okrivljavanja žrtava.

Svi znamo koliko je ženi teško da prizna da je doživjela nasilje i da to prijavi policiji. Sama pomisao da se odluči na taj korak je teška i zbog činjenice da su žene uvijek nevaljale i da je žena uvijek krivac. Iz tog razloga ne vjerujem u institucije kao i iz mnogo drugih razloga. Imala sam i loše iskustvo sa policijom kada su mi vratili muža, priveli ga i doveli kod mene. Jedan policajac mi je rekao: "Hajde, voli te, rekao mi je u autu da te voli." Bila sam šokirana. Pitala sam ga da li on tuče svoju ženu da joj dokaže da je voli. (FG15_ MO_HRP_RAN)

Kao ključni problem navode se neprovođenje postojećeg zakonodavstva o nasilju u porodici, ali i rodno neosjetljivi službenici policije, koji često obeshrabruju žene da prijave nasilje i da tuže počinioc. Razgovori u fokus grupama dali su jasnu poruku o potrebi za kontinuiranom obukom policajaca da zaštite žrtve, ali i sistemu koji i dalje treba da pomogne ženama da ostvare svoja zagarantirana prava, kao što je alimentacija.

"Nasilje je živi organizam koji se širi i raste svakim danom i poprima nove oblike." Dakle, oblici pomoći bi trebali biti svakim danom novi i sve bolji i jači, ali mi samo stagniramo pa ti ljudi ne mogu ni da prate te trendove nasilja jer nisu obučeni za ono što je urađeno prije deset godina, tako da ne mogu biti obučeni za ovo i danas. (FG14_ MO_BOŠ_RAN)

5.2. Profil žena koje su doživjele nasilje

Ne postoji profil žena koje doživljavaju nasilje, jer žene i muškarci iz svih društvenih slojeva mogu biti žrtve rodno zasnovanog nasilja. Nasilje u porodici uglavnom vrše partneri ili drugi članovi porodice. Međutim, pojedina istraživanja (Goh, J. X. i dr. 2022.) sugeriraju da je određeni tip žena koje su „nekonvencionalno privlačne“ izloženije nasilju. Čak i percepcija ljudi o vjerodostojnosti izvještaja o rodno zasnovanom nasilju ovisi o tome; manje je vjerovatno da će sudionici vjerovati ženama koje su „nekonvencionalno privlačne“, kao što vjeruju izvještajima o nasilju nad ženama koje su „konvencionalno privlačne“. (ibid.)

Žene u fokus grupama također spominju da su žene koje su lijepe i privlačne izloženije rodno zasnovanom nasilju.

Mislim da fizički lijepe žene, koliko sam vidjela u svom okruženju, od djevojaka do žena naših godina, imaju doživotni problem zbog muškaraca koji ne mogu da budu sa njima, i djevojaka koje nikada neće ličiti na njih i samim tim su ljubomorne. Imala sam oko sebe

dvije-tri djevojke koje su bile fantastične kao radnice, fantastične kao kolegice, ali su lijepe i uvijek su nekome bile meta. (FG53_BI-SRP_LID)

Stereotipi o ženama i njihovim liderskim sposobnostima spadaju u ovu sliku, jer 71.5% muškaraca i 77.8% žena u anketi smatra da se žene procjenjuju zbog njihove ljepote i izgleda, a ne zbog njihove bistrine i kompetencija. Fokusiranje na žensko tijelo i ljepotu umjesto na njihove kapacitete i kompetencije jača rodne predrasude i izlaže žene nepravедnom tretmanu, kao i uznemiravanju i nasilju.

Bilo bi zanimljivo dalje istražiti vezu između konvencionalno privlačnih žena i rodno zasnovanog nasilja u kontekstu BiH, kao i međusobnu povezanost vrednovanja žena zbog njihove ljepote i izgleda i rodno zasnovanog nasilja.

Gore navedena izjava prikazuje opažanje internalizirane mizoginije među ženama i oko njih, odnosno potvrđuje da druge žene vide konvencionalno privlačne žene kao konkurenciju za pažnju muškaraca, što je dio problema. Ovo je u skladu sa odjeljkom o „internaliziranoj mizoginiji“, elaboriranom ranije, gdje je 72.8% ispitanica reklo da žene često vide druge žene kao konkurenciju, te da se žene često takmiče sa drugim ženama.

5.3. Strah i stigma: šutnja nije zlato

Žrtve se boje počinitelja, pa čak i kada zovu policiju da zaustave nasilje kako bi spasile svoj život i život svoje djece, a ne nužno da procesuiraju počinitelja. Većina žena (89.2%) i muškaraca (84.3%) smatraju da žene nemaju povjerenje u institucije sistema koje ne sankcioniraju nasilnike i počinitelje nasilja. Evidentan je strah od odmazde zbog prijavljivanja nasilja, strah od osude, strah od okrivljavanja, strah od napuštanja, strah od proglašenja nestabilnim i ludim. Kako objašnjavaju psihoterapeutkinje iz sigurnih kuća (također učesnice u fokus grupama), mnoge žene dolaze u sigurne kuće samo da ustanove jesu li poludjele, jer njihovi partneri koriste suptilne oblike psihičkog nasilja, pa nisu sigurne da su žrtve i potrebna im je potvrda i pojašnjenje.

Neke žene u fokus grupama navode da su uplašene kada moraju biti vani kasno u noć, jer se plaše da će ih muškarci maltretirati bez obzira na izgled i odjeću. Mlade žene u drugim istraživanjima priznaju da uvijek ponesu nešto za odbranu kada šetaju same kasno u noć ili zalaze u kvartove sa nižim nivoom sigurnosti.

Studentica sam, živim u Sarajevu i kad trebam u jedanaest uvečer na prvu benzinsku pumpu zbog kredita za telefon, bojim se... u Sarajevu kada sam sama, uvijek se obavezno vratim kući do jedanaest jer imam ovakav strah i imala sam par loših situacija u kojima sam uvidjela da izgled, odjeća na meni ili na bilo kome drugo nije bila trigger za muškarca. Za nekog nemoralnog čovjeka i nekog psihopatu, oni zapravo nisu trigger. (FG33_NT_BOŠ_RAN)

Žene su maltretirane na javnim mjestima i često u torbama nose neki alat za odbranu. Najnovija kampanja „Šta nosim u torbi?“ (koju su pokrenule aktivistice Safecityja u Hrvatskoj) pokazalo je da su žene namjenski u tašnu stavljaju alate za samoodbranu. Strahuju od uznemiravanja, posebno ako šetaju same i kada su u nekom dijelu grada koji nije siguran.

Društvena stigma sprečava mnoge žene da prijave nasilje, jer će biti obilježene kao „one žene“ ili „siromašne žene“ koje nisu znale da se zaštite i koje nisu poštovale diktat moralnog standarda pravilnog ponašanja i izgleda. Žene koje prijave nasilje, posebno seksualno nasilje, više su pod lupom nego počinoci. Jednom kada prijave nasilje, svaki dio njihovog života se ispituje kako bi se pronašlo nešto što može opravdati rodno nasilje. Osim toga, žene također ne žele da izlažu svoje roditelje i djecu neugodnim situacijama, jer sramota i kultura okrivljivanja štete ženama.

Drugi razlog zašto žene ne prijavljuju nasilje je taj što ih institucije adekvatno ne štite i što se žene plaše odmazde muškaraca koje prijave za nasilje. Žena u fokus grupi prenijela je svoje iskustvo iz ustanove u kojoj je žrtva nasilja bila u postupku razvoda.

Sjećam se kada sam bila u jednoj ustanovi, bila je žena sa djetetom i muškarac sa kojim je imala brakorazvodnu parnicu. On ju je bukvalno tukao pred obezbjeđenjem, institucijom, općinom. Samo nas par žena se diglo da pomognemo toj ženi. Muškarci, obezbjeđenje, institucija svi su je iznevjerili, žena je zadobila veoma teške povrede. Kada se takve stvari dese, nemamo povjerenja u institucije. (FG43_TZ_BOŠ_RAN)

Istraživanje potvrđuje da nedostatak institucionalne podrške, blage sankcije za počinioce i kultura sramote i okrivljavanja sprečavaju žene da prijave rodno nasilje.

Jedna učesnica fokus grupe je podijelila svoje iskustvo s razvodom i izbornom kampanjom. Htjela je izaći na izbore i bila je pod pritiskom kolegice iz stranke da trpi nasilje kod kuće i da o tome šuti zbog svog javnog imidža buduće političarke. Čuvenu izreku „šutnja je zlato“ treba preispitati u ovakvim situacijama i osloboditi žene stigme da šute nakon nasilja i učinjene nepravde nad njihovim tijelom i dostojanstvom. Žena je odlučila kandidirati se na izborima i kada je njena kolegica saznala da želi napustiti muža, njen savjet je bio da bude strpljiva. Razvedena žena nije poželjna u politici. Razvedenog muškarca u politici ne ocjenjuju prema istim standardima kao razvedenu ženu i on može nastaviti karijeru i dalje biti poželjan kao partner za vezu, ali se razvedena žena suočava s dvostrukim standardima.

Kad žena koja treba da ti bude podrška, koja ti može dati savjet, iskusnija žena, kaže 'moraš da patiš', a ja kažem 'šta ja uopće moram patiti, on živi u jednoj kući, ja živim u drugoj, vjenčani smo samo na papiru.' Pa nije to onda brak. A ona mi samo kaže 'još si mlada, preboljećeš to'. (FY20_MO_HR_RAN)

Zanimljivo je ovo sagledati kroz prizmu odgovora o razlikama između političara i političarki, gdje se značajan dio ispitanika i ispitanica (74.4% žena i 58.4% muškaraca) složilo s izjavom da se žene u politici više propituju zbog privatnog života, nego zbog onoga šta rade ili govore u okviru svojih dužnosti. Savjet kolegice u odgovoru u gornjem tekstu u skladu je s ovom izjavom.

Stopa razvoda u BiH nije visoka kao u drugim zemljama (15 od 100), ali većina (80.7% žena i 67.6% muškaraca) u anketi smatra da današnji brakovi ne traju jer žene ne žele više da trpe nasilje u porodici. S jedne strane, to je ohrabrujuće jer društvo više dominantno ne propovijeda da žene treba da ostanu u nasilnom braku, a s druge strane, alarmantno je da se rodno zasnovano nasilje još uvijek percipira kao jedan od glavnih razloga za razvod. To znači da su BiH potrebne i sistemske mjere prevencije i zaštite, te individualno osnaživanje žena i muškaraca kako bi živjeli život bez nasilja.

6. Strategije za uključivanje više žena u javni život

6.1. Zanimanje za politiku

Iako žene i muškarci nisu previše zainteresirani za angažman u javnom životu i politici, Barometar rodne ravnopravnosti je otkrio da i žene (87.7%) i muškarci (74.6%) vjeruju da jednaka rodna zastupljenost donosi pravednost i kvalitet u politici. Međutim, mali postotak ispitanika i ispitanica u istraživanju navodi da su članovi političke stranke (8.9% žena i 13.7% muškaraca), sportskih organizacija (10% žena i 22.1% muškaraca) te organizacija civilnog društva (12.9% žena i 14.9% muškaraca).

Najmanji jaz između sudjelovanja žene i muškaraca je u nevladinim organizacijama ili organizacijama civilnog društva, iako je riječ o vrlo niskim postocima. Također treba napomenuti da uključenost u ove aktivnosti za neke ispitanike/ispitanice predstavlja dio radnog života, jer su oni koji rade u javnom sektoru često formalno uključeni u rad nevladinih organizacija, a u nekim zanimanjima, poput onih u obrazovanju i zdravstvu u BiH, građani i građanske su vrlo dobro sindikalno organizirani.

Prilično veliki postotak (17% žena i 20.6% muškarca) uključen je u humanitarne organizacije ili udruženja, iako razlika između muškaraca i žena i dalje postoji.

Nadalje, odgovori na ovo pitanje analizirani po socio-demografskim kategorijama otkrivaju socio-demografske grupe u kojima je manja ukupna uključenost u javni ili politički život.

Nije iznenađujuće da ispitanici i ispitanice u ruralnim područjima navode manju uključenost u sve aktivnosti, osim u neformalni građanski aktivizam, jer nemaju pristup širini opcija kao stanovnici gradova. Nadalje, postoji rastući trend povećanja uključenosti kako se prosječni dohodovni razred povećava, sa prilično značajnom razlikom u najvišoj kategoriji dohotka (mjesečni prosjek 2.500-3.000 KM). Ovo također nije iznenađujuće, s obzirom da socioekonomska privilegija ima ulogu u učešću u javnom životu i zajednici, budući da je manje prepreka i više mogućnosti za one koji nisu primorani da se aktivno bave „ekonomijom preživljavanja“.

Kada je riječ o zainteresiranosti ispitanika i ispitanica za politiku, što uključuje praćenje političkih dešavanja, diskusije o politici s drugima, glasanje ili prisustvovanje događajima, kao što se vidi u nastavku, 56.6% muškaraca i 54% žena je odgovorilo da su veoma ili donekle zainteresirani za politiku općenito.

Tabela 19: Zanimanje za politiku

IZJAVE / STAVKE	ODGOVORI	UKUPNO	SPOL	
		Svi ispitanici	Muško	Žensko
		(A)	(A)	(B)
		Kol %	Kol %	Kol %
P3.36. U kojoj mjeri vas zanima politika?	Nimalo vas ne zanima	26.0	26.2	25.9
	Malo	18.7	17.2	20.1
	Donekle	37.6	34.1	40.9
	Jako vas zanima	17.7	22.5	13.1
	Ukupno	100.0	100.0	100.0

6.2. Aktivizam i umrežavanje

Žene u fokus grupama su se osvrnule i na pitanja aktivizma i umrežavanja i podijelile svoju zabrinutost zbog niskog nivoa angažmana i opće nezainteresiranosti za sudjelovanje u bilo kojem obliku organiziranih aktivnosti. Ispitanice su dale neke prijedloge o tome kako motivirati žene da se uključe u javni život, da se kandidiraju za rukovodeće pozicije i u politici i da postanu aktivnije građanke u organizacijama civilnog društva. Budući da je većina njih krenula od aktivizma u lokalnoj zajednici, oni vjeruju da bi izgradnja mreže lokalnih organizacija trebala biti prvi korak za veći angažman žena u javnom i političkom životu. S tim u vezi Forum žena za razvoj koji okuplja oko 1.800 liderki širom BiH predstavlja dobru praksu UNDP-a i Agencije za ravnopravnost spolova BiH/MLJPI BiH i daje temelj za budući rad na unapređenju rodne ravnopravnosti.

Nadalje, lokalne organizacije mogu pomoći da se angažira više mladih osoba (18-30 godina života), zbog pristupačnosti i veće prisutnosti u životu lokalne zajednice. Kao što se vidi u odgovorima iz fokus grupa, mnoge žene koje izražavaju zabrinutost za emancipaciju mladih žena navode da se zalaganje za sebe, ne samo po pitanju svijesti o emancipaciji za rodnu ravnopravnost, nego i po pitanju izgradnje dovoljne samosvijesti i samopouzdanja da progovore i sudjeluju u različitim aktivnostima, dolazi sa iskustvom i godinama. Kako su postajale starije, imale su veće mogućnosti da se dalje obrazuju, stječu vještine i da se umrežavaju, što im je pomoglo da se dalje afirmiraju.

Međutim, za to je trebalo vremena i žene vjeruju da je važno što ranije početi osnaživanje žene, kako bi one oslobodile svoj potencijal i izgradile samopouzdanje.

Mislim da bi, prije svega, trebalo formirati organizacije na lokalnom nivou u cijeloj zemlji u vezi sa ovim pitanjima i da to bude transparentno, da bude produktivno i da na taj način mi, sredovječna populacija, zaista možemo pomoći mladim ženama u našoj zemlji, te bismo tako mogli dati divan primjer širem društvu boreći se protiv raznih stereotipa i prepustiti nekim mladim ljudima da nastave. To je jedan od prijedloga. (FG1_RO_SRP_RAN)

Žene također izražavaju zabrinutost zbog žena koji su manje privilegirane i do kojih je potrebno doći, inspirirati ih da uče i potaknuti ih da se uključe u mreže civilnog društva kako bi poboljšale svoj život i napustile nasilne veze. Barometar pokazuje da socioekonomske privilegije igraju ključnu ulogu u tome da li će žene biti više uključene i angažirane u javnom životu. Stoga, pristup i programi usmjereni na žene koje ostvaruju niži dohodak, koje imaju niži nivo obrazovanja i koje spadaju u ranjive kategorije društva predstavljaju ključni dio borbe za ženska ljudska prava.

6.3. Obrazovanje

Obrazovanje se spominje kao jedan od preduvjeta angažiranja žena u javnom životu. Žene su predložile različite vidove edukacija za osnaživanje žena i izgradnju njihovog samopouzdanja i podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti. Liderke su naglasile tokom fokus grupa da im je neformalno obrazovanje koje su organizirale različite međunarodne institucije i organizacije civilnog društva iz BiH pomoglo da unaprijede svoje vještine i kompetencije, ali i da izgrade samopouzdanje. U tradicionalnim društvima ženska djeca nisu poticana da javno govore kako bi izrazila svoje stavove, pa su mnoge ispitanice u fokus grupama istakle relevantnost neformalnog obrazovanja kao izvora osnaživanja i ohrabrenja da se angažiraju u javnom životu. Formalno obrazovanje od osnovne škole do univerziteta ne nudi obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti (Spahić Šiljak, Kovačević i Husanović, 2022.), uz nekoliko izuzetaka koji uključuju ograničen broj studenata i studentica društvenih i humanističkih nauka koji mogu imati nastavu u vezi sa ovim temama. Uz to, neformalno obrazovanje je bilo i do danas ostaje glavni izvor osnaživanja za rodnu ravnopravnost.

Sad da uđem dublje, počevši od toga kako se ženi gradi samopouzdanje od malih nogu, što je kasnije jako teško popraviti... Ali mislim da bi škole, predavanja i kursevi svakako pomogli.

Različita predavanja su nam pomogla da vidimo kako se žene tretiraju u društvu. Nešto što smo ranije uzimali zdravo za gotovo je nešto o čemu sada razmišljamo. Vjerujte mi, čim vidim javni skup, odmah pomislim: „O moj Bože, ovdje skoro da i nema žena“; postoji potreba da se razvije svijest, posebno među mladim ženama da imaju sposobnosti, da mogu postići mnogo, i onda im obezbijediti obuku da se uključe. (FG72_ISA_SRP_LID)

Kada se osvrnem na to kakva sam bila prije deset, dvanaest godina, shvatim koliko mi je jednostavno bilo teško uopće govoriti javno, znati kako se predstaviti i afirmirati, a kamoli izraziti svoje mišljenje. Sva ta predavanja, sve te edukacije, sve ono što sam radila u proteklih dvanaest godina puno su mi pomogle, a sada nemam problema da pričam o bilo kojoj temi. Obrazovanje, obrazovanje, obrazovanje! (FG71_TES_BOŠ_LID)

Pojedine žene koje su aktivne u manjim lokalnim zajednicama navode da su pod društvenim pritiskom kada napuste nametnutu rodnu ulogu. Iako je uobičajeno da žene danas voze, nije uobičajeno da žene u malim lokalnim zajednicama idu na aktivnosti koje nisu usko vezane za porodične obaveze. Ako voze djecu u školu i zbrinjavaju porodicu to je društveno prihvatljivo, ali kada odu na dodatno obrazovanje ili imaju hobije, pod lupom su okoline. Smatraju i da je lakše muškarcima čije kretanje nije pod nadzorom, jer mogu da dolaze i odlaze a da niko ne dovodi u pitanje njihove aktivnosti.

Mislim da je njima sve mnogo lakše nego nama ženama. Evo rekli ste, žena nešto kaže, a neko drugi to malo drugačije „zamota“ i to je odobreno. Sve nam je mnogo teže, put je trnovitiji. Evo me kao supruga, majka dvije djevojčice. Gdje god se pojavim, čak i u svom kraju, kad god upalim auto da negdje krenem, kažu „aaa, opet odlazi“. Mislim, to me ne pogađa, ali kažem kakva je situacija generalno. U međuvremenu, muškarac može da radi šta hoće. (FG73_VI_BOŠ_LID)

6.4. Mentorstvo

Michelle Ferguson (2022.) u svojoj knjizi „Žene mentoriju žene: strategije i priče koje nam trebaju da se uzdignemo“, objašnjava zašto je važno da žene imaju mentorke u biznisu, politici i aktivizmu. Mentorstvo je korisno za obje strane jer i mentori i mentorke uče u tom procesu. Mentorstvo također stvara kanal za buduće liderke, što znači da u perspektivi više žena na rukovodećim pozicijama mogu postići bolje rezultate, kao i da kroz participativno učenje i liderstvo svi mogu imati koristi.

Učesnice fokus grupa su navele da nisu potpuno sigurne oko toga koji je najprikladniji metod uključivanja žena iz manjih lokalnih zajednica. Mnoge žene u ruralnim područjima nemaju dostupne programe obrazovanja i mentorstva, dok neke nemaju ni pristup internetu. One također rade na svojim poljoprivrednim dobrima i za svoje porodice, tako da svaka dodatna aktivnost može izgledati kao opterećenje i može izazvati negativnu reakciju njihovih porodica i okoline što će ih staviti pod dodatni pritisak, naročito ako nema dodatnih sistema podrške.

Neke žene nemaju slobodu da rade šta žele, na primjer da prisustvuju seminarima ili da putuju na seminare. Njihovi muževi ne žele da imaju prosvijećene žene koje će im postavljati pitanja, tražiti partnerski odnos i koje će ih ostaviti kada saznaju da nasilje nije dio zdravog braka.

Mislim da bi nekako prvi korak bio da dodemo do tih žena. Opet govorim iz svog ugla iz ruralnog područja. Mislim, mi nismo toliko daleko od urbanog područja, ali zaista postoje područja u kojima ženama ništa nije dostupno. (FG69_VI_BOŠ_LID)

Mnoge žene imaju formalno obrazovanje, ali osim toga nisu zainteresirane za stjecanje vještina i kompetencija koje ih mogu profilirati za rukovodeće pozicije.

Možda je mentorstvo jedan od tih načina. To neznanje nekako ide u dva smjera. Prvo, kada govorimo konkretno o ženama, one ne znaju ni kako da priđu tim organizacijama, da počnu volontirati i slično jer se to vidi kao nekakav zatvoreni krug... A s druge strane, postoji neznanje kod mladih žena koje još uvijek nisu svjesne koliko mogu imati koristi od saradnje sa nekim starijim ženama koje su aktivistice. Jer još nekako postoji stav da samo to što smo završili fakultet sada treba biti dovoljno da ostvarimo neki cilj. Uopće nisu svjesne da je fakultet danas jedna od najosnovnijih polaznih tačaka, a ostatak liste zaista treba nadograditi. Mlade žene nemaju svijest o tome kako se to uopće radi, a to je zapravo jako važno za njih. (FG75_SA_SRP_LID)

6.5. Unaprijeđene socijalne politike

Dobra socijalna politika i podrška su ključni faktori za žene koje moraju da rade i žele da rade, ili koje žele da budu aktivne u javnom životu i politici. Žene i dalje brinu o porodici, djeci, starijim i bolesnim članovima porodice, a za to ne primaju nikakvu naknadu.

Ako žene nemaju socijalnu i ekonomsku sigurnost, veća je vjerovatnoća da će ostati u nasilnoj vezi ili će napustiti poslove kako bi se brinule o djeci i bolesnim ili starim članovima porodice. Žene u fokus grupama naglasile su važnost pristupačnih usluga brige o djeci:

Za mene, ali i za sve žene koje poznajem koje su same i treba im posao i potrebna im je bilo kakva podrška, veliki je problem vrtić. To se odnosi i na nemogućnost plaćanja vrtića koji je sada postao nerealno skup. Vrtić me košta isto kao i kirija. Jedna plata ne može pokriti i kiriju i vrtić. Samohrana majka nema mogućnost da radi. Jer vrtić radi do pet popodne, a mi radimo u dvije smjene. (FG58_BI-SRP_LID)

Ono što je većina ispitanica u fokus grupama navela kao važnu mjeru u osnaživanju žena je unapređenje socijalnih i ekonomskih prava, što treba biti praćeno dostupnošću usluga za djecu i starije osobe. Na taj način bi žene, posebno one iz ranjivih kategorija, osjetile da imaju podršku i prostor za samoaktualizaciju. Ako većinu vremena žena provede na poslu i nakon toga obavlja sve kućne poslove i vodi brigu o djeci i drugim članovima porodice, ne ostaje joj vremena za druge aktivnosti kao što su edukacije koje su neophodne da se žene osnaže i izbore za sebe i svoja prava.

Literatura

Adiche, C.N. (2014). *We Should All be Feminists*. London: Fourth Estate.

Albert, K., Brundage, J. S., Sweet, P.,s Vandenberghe, F. (2020). Towards a critical realist epistemology? *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 50(3), 357-372.

Archer, M. (1995). *Realist social theory: The morphogenetic approach*. Cambridge University Press.

Arslanagić-Kalajdžić M. i dr. (2019). *Žensko poduzetništvo: pregled stanja i preporuke za budućnost*, Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu. (pristupljeno: 20.05.2023);

Arslanagić-Kalajdžić, M. i dr. (2023) *Baseline Study on Care Economy in Bosnia and Herzegovina. Overview of the Key Denominators, Policy and Programming Options*. UN Women. https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2023-05/20230523_Care%20Economy_Study_ENG_0.pdf (pristupljeno: 28.05.2023)

Babović, M. i dr. (2013). *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini*, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine

Bakšić-Muftić i dr. (2022). *Kako postići rodnu ravnopravnost na univerzitetima u Bosni i Hercegovini*. UNDP BiH. <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/how-achieve-gender-equality-universities-bosnia-and-herzegovina>. (pristupljeno: 20.08.2023).

Blagojević Marina, Duhaček Daša, Jasmina Lukić ur. (1995). *What Can We Do For Ourselves?* Belgrade: Center for Women's Studies.

Blagojević, M. (1995). *Knowledge Production at the Semiperiphery: A Gender Perspective*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja;

Blagojević, M. (2002). *Rodni barometar u BiH 2002*. https://www.academia.edu/28845005/RODNI_BAROMETAR_u_BiH_2002 (pristupljeno: 20.05.2023)

Clegg, S. (2016). *Agency and ontology within intersectional analysis: a critical realist contribution*. *Journal of Critical Realism*. 15(5), 494-510.

Chimamanda Ngozi Adiche. (2015). *We Should All Be Feminists*. Anchor Books.

Čavalić, A. (2022). *Ekonomija brige i socijalne inovacije*. UNDP BiH, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ba/Mapa-puta-Ekonomija-brige.pdf>. (pristupljeno: 30.09.2023).

Ćeriman, J i Spahić Šiljak, Z. (2022). „Samo se šalim“: *Analiza seksističkog humora i uvredljivih komentara na univerzitetima Balkana*, u Spahić Šiljak, Z; Kovačević J; Husanović, J. ur. (2022). *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Univerzitet Sarajevo - TPO Fondacija.

David, E. J. R. ur. (2013). *Internalized oppression: The psychology of marginalized groups*. New York, NY: Springer Publishing Company.

Duguid, M. (2011). "Female Tokens in High-Prestige Work Groups: Catalysts or In-hibitors of Group Diversification?" *Organizational Behavior and Human Decision Processes Journal*, Vol. 116, No. 1, 104-115.

Eagly, H. Alice, Karau, J. Steven. (2002). "Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders." *Psychological Review*, Vol. 109, No. 3

Elezović i dr. 2023. Razotkrivanje neravnopravnosti u radnom okruženju u Bosni i Hercegovini. UNDP BiH: <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/razotkrivanje-neravnopravnosti-u-radnom-okruzenju-u-bosni-i-hercegovini> (pristupljeno: 30.09.2023)

Ferguson, M. (2022). *Women Mentoring Women: Strategies and Stories to Lift As We Rise*. New Degree Press.

Foucault, M. (1995). *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books.

Goh, J. X. i dr. (2022). Narrow prototypes and neglected victims: Understanding perceptions of sexual harassment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 122(5), 873–893. <https://doi.org/10.1037/pspi0000260>

Where are the Women in STEM? *Global Diversity Practice*. <https://globaldiversitypractice.com/where-are-the-women-in-stem/#:~:text=The%20statistics&text=While%20this%20only%20makes%20up,of%20STEM%20positions%20by%202030>. (pristupljeno: 30.09.2023)

Grohmann, S., van Ingen, M., i Gunnarsson, L. (2020). *Critical Realism, Gender and Feminism: A Reader*. Routledge.

Harding, S. ur. (2004). *The Feminist Standpoint Theory Reader* New York and London: Routledge;

Hasanagić S. i Papović M. (2020). Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

Hathaway, B. (2012). Scientist Not Immune from Gender Bias Yale Study Shows. *Yale News*. <https://news.yale.edu/2012/09/24/scientists-not-immune-gender-bias-yale-study-shows> (pristupljeno: 30.09.2023).

Held, V. (2006). *The Ethics of Care*. New York, NY: Oxford University Press.

ILO (2018) Care work and care jobs for the future of decent work. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf (pristupljeno: 26. maja 2023).

IPU Parline. *Global Data on National Parliaments*. https://data.ipu.org/node/22/basic-information/about-parliament?chamber_id=13346. (pristupljeno: 30.09.2023).

Jaggar, A. (1991). "Feminist Ethics: Problems, Projects, Prospects." *Feminist Ethics*.

Lawrence, Kansas: University of Kansas, 78-104.

Kadribašić, A. i dr. (2020). *Baseline study on barriers to political participation of women in Bosnia and Herzegovina*. UN Women in Bosnia and Herzegovina. <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/04/UNDP%20UNWOMEN%20Polazna%20studija%20o%20barijerama%20politikom%20ueu%20ena%20u%20BiH.pdf> (pristupljeno: 30.09.2023)

Manne, K. (2017). *Down Girl: The Logic of Misogyny*. Oxford University Press

Miftari, Edita. (2021). *Gender Equality Profile of Bosnia and Herzegovina*. UN Women. <https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/UNW%20GE%20BIH%202021.pdf> (pristupljeno: 20.05. 2023).

Milinović, J. (2017). *Liderke izbliza*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Mujkić, A. (2021). *Analiza barijera razvoju poduzetništva u BiH*. UNDP i Norveška Ambasada. <file:///Users/zilka7/Downloads/Analiza-barijera-razvoju-preduzetnistva-u-BiH.pdf> (pristupljeno: 29.09.2023)

Nelson, T. (2016). *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. New York: Psychology Press.

Northouse, Peter G. (2013) *Leadership: Theory and Practice*. (6th ed.) SAGE Publications, Kindle Edition.

OSCE-led survey on violence against women: Bosnia and Herzegovina. 2019. (pristupljeno: 10.05.2023).

Osmić i dr. (2022). *Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju - između teorije i prakse*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. https://fjn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2022/11/STUDIJA_FINAL_NuP-1.pdf (pristupljeno: 29.09.2023).

Ramić Mesihović, S. (2022). *Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u BiH*. Helsinški parlament građana Banja Luka. <https://hcabl.org/rodno-zasnovana-diskriminacija-u-oblasti-rada-u-bih-2018-2020/> (pristupljeno: 30.09.2023).

Safety campaign „Šta nosim u torbi?“, <https://sigurnamjesta.eu/> (pristupljeno: 28.05. 2023).

Spahić Šiljak, Z. ur. (2019). *Bosanski labirint: kultura, rod i liderstvo*, Sarajevo: TPO Fondacija.

Spahić Šiljak, Z; Kovačević J; Husanović, J. ur. (2022). *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu i TPO Fondacija.

Ždralović, A. ur. (2019). *Rod i ekonomija*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

UNDP BiH. (2020). *Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini: Nacionalni izvještaj o humanom razvoju za 2020. godinu*. file:///Users/zilka7/Downloads/NHDR_BH.pdf. (pristupljeno: 29.06.2023).

UNDP Bosna i Hercegovina. <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/rodna-ravnopravnost-i-osnazivanje-zena> (pristupljeno: 30.09.2023).

Walby, S. (2001). "Against Epistemological Chasms: the Science Question in Feminism Revisited" *Signs*, Vol. 26, No. 2.

Aneks 1 – Opis metodologije prikupljanja podataka

Konceptualni metodološki okvir

Za ovu studiju je bila zahtijevana metodologija u kojoj su se koristile sljedeće metode prikupljanja podataka:

1) Kvantitativna anketa

Potrebno je bilo provesti kvantitativno istraživanje kako bi se procijenile percepcije javnosti, rodne norme, stavovi i prakse ljudi (mjereno i deklarirano korištenje vremena i odnosa moći u domaćinstvima), rad i učešće u javnom životu.

Istraživanje je imalo za cilj da obuhvati nacionalno reprezentativni uzorak od 1.800 ispitanika širom BiH.

2) Kvalitativno istraživanje

Potrebno je bilo sprovesti 10 fokus grupa (sa 7 do 12 članica u svakoj) sa ženama liderkama (tri fokus grupe sa liderima na najmanje tri lokacije: Sarajevo, Mostar, Banja Luka) kao i predstavnicama najugroženijih kategorija žena (samohrani roditelji, žene sa invaliditetom i hronični bolesnici, starije osobe, siromašni na selu, Romi/Romkinje, manjinski povratnici).

U nastavku slijedi opis metodologije za svaku od ovih metoda prikupljanja podataka.

Kvantitativna anketa

Metoda intervjuisanja

Koristili smo dvije glavne metode prikupljanja podataka: CATI telefonske ankete za nasumično regrutiranje ispitanika u kombinaciji sa CAWI (Computer Aided Web Interviewing) za upitnike koji su samo-administrirani.

Domaćinstva sa fiksnim brojevima, kao i pojedinci sa brojevima mobilnih telefona, nasumično su odabrani iz baza podataka registriranih brojeva fiksne telefonije svakog telekom operatera u Bosni i Hercegovini. Kompletno upravljanje uzorkom je automatski kontrolirano putem profesionalnog CATI softvera: Survey System.

Anketari su koristili profesionalni softver za čitanje pitanja, odgovaranje i snimanje odgovora. Tok upitnika kontroliran je putem profesionalnog CATI softvera.

Imajući u vidu da je tok upitnika i u CATI i u CAWI anketama kontroliran putem softvera, logička kontrola i kontrola konzistentnosti odgovora vršena je automatski; anketari i ispitanici nisu pogriješili. Nema propuštenih odgovora, jer je upitnik zaustavljen ako odgovor nije zabilježen u prethodnom pitanju.

Osim toga, CATI metoda je omogućila najbolju kontrolu kvaliteta rada anketara jer su ih supervizori pratili u realnom vremenu i svi njihovi pozivi su snimani u svrhu evaluacije i obuke.

Struktura i dizajn upitnika

Upitnik su osmislili Prism Research and Consulting u saradnji sa v. prof.dr. Zilkom Spahić Šiljak i UNDP timom. Upitnik je koncipiran u skladu sa glavnom svrhom i ciljevima ovog istraživanja. Upitnik je dizajniran za prosječnu dužinu intervjuja od 20 minuta.

Prism Research and Consulting je organizirao pilot studiju kako bi testirao konačni upitnik na slučajnom uzorku od najmanje 40 ispitanika širom BiH.

Prism Research and Consulting je koristio prethodno testiranje kao konačnu provjeru instrumenta – upitnika koja se provodi administriranjem ankete sa stvarnim ispitanicima koji odražavaju nacionalnu populaciju, ili među onima koji se kvalificiraju za pitanja koja se prethodno testiraju. Osigurano je da:

- Različiti ljudi, uključujući voditelje projekta, anketare, supervizore i ispitanike, jednoobrazno će razumjeti pitanja, uputstva i izbore odgovora.
- Pitanja su kulturološki prikladna.
- Pitanja će vjerovatno proizvesti varijabilnost u odgovoru.
- Nema problema sa prevodima.
- Uputstva su jasna.
- Obrasci preskakanja su ispravno definirani.
- Obrasci preskakanja se mogu lako pratiti.
- Izbori odgovora su međusobno isključivi i iscrpni.
- Nema sugestivnih ili dvosmjernih pitanja.
- Pitanja nisu pretjerano opterećujuća.
- Dužina ankete je u skladu sa onim što je planirano.
- Za testiranje upitnika korištene su sljedeće smjernice:
 - Zapišite povratne informacije čim ih čujete. Nemojte čekati kraj ankete da zapišete.
 - Identifikujte pitanja koja je ispitaniku bilo teško razumjeti.
 - Identifikujte konkretne riječi ili fraze u pitanjima koja su bila teška za ispitanika.
 - Identifikujte pitanja, mreže ili obrasce preskakanja pitanja o kojima je ispitanicima bilo teško da se orijentiraju.
 - Izbori odgovora koji su nedostajali u pitanjima.
 - Bilo kakve greške u upitniku u formulacijama, obrascima preskakanja ili uputstvima.
 - Bilo koji drugi problem sa upitnikom koji je izazvao zabrinutost.
 - Kulturna osjetljivost sa formulacijama ili konceptima.

Metodologija i postupak uzorkovanja

Strategija uzorkovanja za ovo istraživanje zasnivala se na sljedećim zahtjevima:

1. Ukupno je intervjuisano najmanje 1800 ispitanika/domaćinstava, 900 muškaraca i 900 žena
2. Anketa je provedena kroz kombinaciju uzorka mobilnih/fiksnih telefona

Za identifikaciju reprezentativnog, slučajnog uzorka odraslih građana u Bosni i Hercegovini, Prism Research and Consulting je koristio podatke sa posljednjeg popisa stanovništva provedenog 2013. godine.

Za potrebe ovog istraživanja dizajniran je višestepeni slučajni stratifikovani uzorak vjerovatnoće. Uzorak je prvo stratifikovan po geografskim regijama. Za potrebe stratifikacije uzorka, Prism Research and Consulting je koristio 18 geografskih regija. U Federaciji BiH postoji 12 geografskih regija, 5 u regijama i općinama gdje su etnički Hrvati većina (Posavski, Zeničko-dobojski i Srednjobosanski kanton/općine u kojima su etnički Hrvati većina, Neretvansko-hercegovački kanton/općine u kojima su etnički Hrvati većina, Zapadno-hercegovački kanton i Kanton 10), 7 u regijama i općinama gdje su etnički Bošnjaci većina (Unsko-sanski kanton, Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Bosansko-podrinjski kanton Goražde, Srednjobosanski kanton/općine u kojima su etnički Bošnjaci većina, Neretvansko-hercegovački kanton/općine u kojima su etnički Bošnjaci su većina, Kanton Sarajevo).

U Republici Srpskoj postoji 5 geografskih regija u kojima su etnički Srbi većina (Banjaluka/sjeverozapad, Dobojsjever, Bijeljina/sjeveroistok, Pale/istok i Trebinje/jugoistok).

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine se tretirao kao posebna, 18. regija.

Slučajni odabir ispitanika baziran je na metodi Random Digit Dialing (RDD) odabira brojeva mobilnih i fiksnih telefona. Prema Planu numeracije telefonskih brojeva za sve telekom operatere u Bosni i Hercegovini, koji je objavila Regulatorna agencija za komunikacije BiH, u BiH postoji više od 6,3 miliona mogućih brojeva mobilnih telefona. Zauzeto je 3,7 miliona. Od ukupno 6,2 miliona brojeva (plus fiksne telefonske brojeve sa javno dostupnih telefonskih brojeva, koristeći RDD proceduru kreirali smo uzorak 19.186 brojeva za kompletiranje 1.800 intervjuja. Tako je stopa odgovora bila 5,7%).

Od anketara se tražilo da obave do pet poziva u domaćinstvu u različito doba dana, u radne dane u sedmici i dane vikenda kako bi obavili intervju. Ako anketar nije mogao dobiti intervju, anketar je pokušavao anketu na prvom sljedećem broju iz baze podataka.

U slučaju fiksnih brojeva telefona, nakon što je anketar/anketarka odabrao/la domaćinstvo, postavljeno je pitanje da li ima članova domaćinstva koji imaju 18+ godina i stalno žive u tom domaćinstvu. Ako je postojalo više od jednog kvalifikovanog ispitanika, anketar je nasumično birao ispitanika za intervju koristeći tehniku posljednjeg rođendana.

Svim anketarima su svi kontakti koje su ostvarili evidentirani u posebno dizajniranom kontakt listu. Podaci iz ovog lista korišteni su za izračun stopa odgovora.

Prism Research and Consulting je obezbijedio odgovarajuće pondere za korekciju uzorka po spolu, godinama starosti, regionima i tipu distribucije naselja.

U sljedećoj tabeli predstavljamo realiziranu strukturu uzorka za ovo istraživanje prema glavnim socio-demografskim varijablama.

U testiranju značajnosti razlika između muških i ženskih ispitanika/ca, odnosno između postotka odgovora u kolonama po pojedinačnim odgovorima na pojedina pitanja, koristili smo z test proporcija kolona. U ćelijama u kojima su identifikovane statistički značajne razlike, upisana su slova A i B koja označavaju kolone A – muški i B – ženski ispitanici.

Interpretacija tih oznaka u tabeli je opisana ispod na engleskom i našem jeziku.

Rezultati su zasnovani na dvostranim testovima. Za svaki značajni par, ključ kategorije sa manjim udjelom kolone pojavljuje se u kategoriji s većim udjelom kolone.

Nivo značaja za velika slova (A, B, C): .05 Napomena: 1,2”

1. Testovi su prilagođeni za sva poređenja kolona unutar reda svake unutrašnje podtabele koristeći Bonferronijevu korekciju.

2. Broj ćelija u nekim kategorijama nije cijeli broj. Oni su zaokruženi na najbliže cijele brojeve prije izvođenja testova proporcija kolona.

Results are based on two-tailed tests. For each significant pair, the key of the category with the smaller column share appears in the category with the larger column share.

Significance level for capital letters (A, B, C): .05 Note: 1,2”

1. Tests were adjusted for all column comparisons within a row of each internal subtable using the Bonferroni correction.

2. The number of cells in some categories is not a whole number. They were rounded to the nearest whole number before performing column proportion tests.

Da bismo lakše identifikovali odgovore na kojima postoje statistički značajne razlike u odgovorima muških i ženskih ispitanika, označili smo ćelije crvenom bojom za muške, odnosno žutom bojom za ženske ispitanike/ce ovisno od toga gdje postoji statistički značajna razlika proporcija u odgovorima po varijabli spol.

SOCIO-DEMOGRAFSKE VARIJABLE		UKUPNO		SPOL			
		Svi ispitanici		Muško		Žensko	
				(A)		(B)	
		N	Kol %	N	Kol %	N	Kol %
ENTITET	Federacija BiH	1118	62.0	574 B	64.9	544	59.2
	Republika Srpska	649	36.0	293	33.1	357 A	38.8
	Brčko distrikt	36	2.0	17	2.0	19	2.0
TIP NASELJA	Grad	776	43.0	394	44.6	382	41.5
	Selo	1028	57.0	490	55.4	538	58.5
GODINE STAROSTI	18 – 34	513	28.4	258	29.2	255	27.7
	35 – 44	336	18.6	175	19.8	161	17.5
	45 – 54	301	16.7	169 B	19.1	131	14.3
	55 – 65	336	18.6	151	17.1	185	20.1
	65 +	318	17.6	131	14.8	188 A	20.4
OBRAZOVANJE	Bez škole i osnovna škola	96	5.3	17	1.9	79 A	8.6
	Srednja škola	804	44.7	436 B	49.5	368	40.1
	Viša škola i univerzitet	899	50.0	428	48.6	471	51.3
RADNI STATUS	Samozaposleni, (su)vlasnici	108	6.0	74 B	8.4	35	3.8
	Zaposleni, javni sektor	406	22.6	209	23.7	197	21.5
	Zaposleni, privatni sektor	589	32.8	345 B	39.3	244	26.6
	Penzioneri	393	21.9	180	20.4	213	23.2
	Nezaposleni	300	16.7	72	8.2	229 A	24.9
RELIGIOZNOST	Religiozni i praktikiraju	1206	69.4	577	68.6	628	70.1
	Religiozni i ne praktikiraju	172	9.9	75	8.9	97	10.8
	Gnostici	131	7.5	64	7.6	67	7.4
	Ateisti	142	8.2	75	8.9	67	7.5
	Nešto drugo	87	5.0	50	6.0	37	4.2

Organizacija prikupljanja podataka

Za potrebe ovog istraživanja organiziran je tim od 20 CATI anketara/ankeratki i 2 supervizora za prikupljanje podataka. Njima su rukovodili menadžer terenskog rada i menadžer kontrole kvaliteta.

Ovi anketari/anketarke su bili dobro obučeni i iskusni u provođenju CATI istraživanja.

Svi anketari/anketarke i koordinatori/ce su učestvovali u jednoj cjelodnevnoj obuci.

Kontrola kvaliteta

Kontrola kvaliteta rada anketara organizirana je praćenjem i evaluacijom njihovih intervjuja u realnom vremenu. Za svaki dan za svakog anketara, u potpunosti je praćeno minimalno 10% nasumično odabranih intervjuja. Pored ovih, svi intervjui su audio snimljeni i čuvani za dalju kontrolu kvaliteta.

Obrada i analiza podataka

100% upitnika je provjereno na koherentnost i kompletnost. Supervizor je također provjerio svaki upitnik (za tačnost obrazaca za preskakanje i kompletnost).

Kompletan unos i obrada podataka obavljen je u centralnom uredu Prism Research & Consulting.

Analiza podataka je sprovedena korištenjem PASW Statistics 22.0 (Softverski program za društvene nauke), profesionalnog softverskog paketa za anketiranje.

Prism Research and Consulting je bio u mogućnosti da provede sve vrste statističkih analiza, uključujući deskriptivne i multivarijantne tehnike analize.

Kvalitativno prikupljanje podataka – fokus grupe

Dizajn istraživanja

Prism Research and Consulting je sproveo ukupno 10 fokus grupa: 3 fokus grupe sa liderkama i 7 fokus grupa sa predstavnicima najugroženijih grupa:

1. samohrane majke
2. žene sa invaliditetom i hroničnim bolestima
3. starije žene
4. žene slabijeg imovinskog stanja iz ruralnih sredina
5. Romkinje
6. manjinske povratnice
7. interno raseljene žene iz kolektivnog smještaja

Sve fokus grupe su održane u različitim gradovima i općinama širom BiH u online formatu.

Regrutacija

Za svaku fokus grupu korišteni su sljedeći kriteriji za regrutaciju:

1. Da bude kvalifikovana članica ciljne ranjive grupe
2. Ispitanice sa različitih geografskih lokacija: oba entiteta plus Brčko distrikt, uključujući sve etničke grupe
3. Ispitanice izbalansirane prema starosti
4. Minimalno 8/10 učesnica po grupi, optimalno 8 učesnica po grupi
5. Osobe su verbalno sposobne i produktivne da izraze svoje mišljenje

U sljedećim tabelama prikazujemo socio-demografsku strukturu svih fokus grupa.

Fokus grupe sa liderkama

BR. UČ.	IME	DOB			SPOL	NARODNOST/ NACIONALNOST	STRUČNA SPREMA	GRAD	DATUM
		18-30	31-50	51-65					
6	BOJANA		42		Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	APR 12, 2023
	BILJANA			53	Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	
	DRAGANA		46		Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	
	DEJANA	25			Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	
	JELENA Đ.	30			Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	
	JELENA R.		31		Ž	SRPKINJA	VSS	BIJELJINA	

BR. UČ.	IME	DOB			SPOL	NARODNOST/ NACIONALNOST	STRUČNA SPREMA	GRAD	DATUM
		18-30	31-50	51-65					
8	IFETA			66	Ž	HRVATICA	VSS	MOSTAR	13 APRIL 2023
	SEADA			62	Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	MOSTAR	
	DANIJELA			55	Ž	HRVATICA	VSS	MOSTAR	
	ALDIJANA		46		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	MOSTAR	
	AZEMINA		49		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	MOSTAR	
	TEA		37		Ž	HRVATICA	VSS	MOSTAR	
	DIJANA		36		Ž	HRVATICA	VSS	MOSTAR	
	AIDA	23			Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	MOSTAR	

BR. UČ.	IME	DOB			SPOL	NARODNOST/ NACIONALNOST	STRUČNA SPREMA	GRAD	DATUM
		18-30	31-50	51-65					
7	ĆAMILA			53	Ž	BOŠNJAKINJA	OSNOVNOŠKOLSKO	SARAJEVO	14 APRIL 2023
	MEDINA		45		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	SARAJEVO	
	MERIMA	30			Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	SARAJEVO	
	SUADA				Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	SARAJEVO	
	ROKSANDA			65	Ž	SRPKINJA	VSS	SARAJEVO	
	ELDINA		31		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	SARAJEVO	
	DAJANA	28			Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	SARAJEVO	

Focus Groups with Women Members of Vulnerable Groups

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	IVANA		36		Ž	SRPKINJA	VSS	ROGATICA	Nezaposlena, hronično bolesna
2	NADA	25			Ž	SRPKINJA	-	ROGATICA	Nezaposlena
3	DANIJELA	28			Ž	SRPKINJA	SSS	ROGATICA	Nezaposlena, izbjeglica
4	SANJA	19			Ž	SRPKINJA	VSS	ROGATICA	Nezaposlena
5	DRAGANA	21			Ž	SRPKINJA	SSS	ROGATICA	Studentica, roditelji nezaposleni
6	MLADENKA		31		Ž	SRPKINJA	VSS	ROGATICA	Nezaposlena, samohrana majka

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	NADA			65	Ž	SRPKINJA	SSS	DOBOJ	Starije, socijalni ugroženo lice
2	KOVILJKA		50		Ž	SRPKINJA	SSS	DOBOJ	Izbjeglica
3	VESNA			54	Ž	SRPKINJA	SSS	DOBOJ	Hronični bolesnik, starije lice
4	JELENA		48		Ž	SRPKINJA	VSS	DOBOJ	Samohrana majka
5	DANIJELA		44		Ž	SRPKINJA	SSS	DOBOJ	Socijalno ugrožena, izbjeglica
6	ZORKA		39		Ž	SRPKINJA	-	DOBOJ	Socijalno ugrožena, izbjeglica
7	VELDA		35		Ž	SRPKINJA	SSS	DOBOJ	Hronični bolesnik, dijete sa teškoćama u razvoju

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	ARNELA		44		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	MOSTAR	Samohrana majka
2	IVANA	30			Ž	HRVATICA	SSS	MOSTAR	Žrtva nasilja, nezaposlena
3	INDIRA		41		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	MOSTAR	Žrtva nasilja, samohrana majka
4	EMANUELA	30			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	MOSTAR	Žrtva nasilja, samohrana majka
5	ILMA	27			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	MOSTAR	Siroče, nezaposlena, invaliditet, žrtva nasilja
6	MIRA		43		Ž	HRVATICA	SSS	MOSTAR	Žrtva nasilja, samohrana majka 4 djece
7	HELENA		36		Ž	HRVATICA	VSS	MOSTAR	Samohrana majka

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	AMRA		38		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Nezaposlena sa 3 djece
2	ERNA		39		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	ZENICA	Samohrana majka
3	INGA		44		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Samohrana majka
4	AMELA	30			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Nezaposlena sa 2 djece
5	ALMEDINA		31		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	ZENICA	Nezaposlena
6	AMELA		39		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Jedina zaposlena u porodici, socijalni ugrožena
7	MELIHA	23			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Nezaposlena, soc. ugrožena, muž van BiH
8	FATIMA			53	Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	ZENICA	Nezaposlena

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	TANJA		36		Ž	OSTALI	VSS	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena
2	AZIZA	25			Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena
3	DŽEMILA	28			Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena
4	AJLA	19			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS (STUDENTICA)	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena
5	EDINA	21			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS (STUDENTICA)	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena, socijalno ugrožena
6	SELMA		31		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena, samohrana majka
7	SABINA			51	Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	NOVI TRAVNIK	Nezaposlena, soc. ugrožena, živi sama, hronično bolesna
8	BELMA	21			Ž	BOŠNJAKINJA	SSS (STUDENTICA)	NOVI TRAVNIK	Roditelji nezaposleni, studentica, nezaposlena

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	AIDA		45		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	TUZLA	Izbjeglica
2	MIRELA		47		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	TUZLA	Invaliditet
3	ALEKSANDRA			52	Ž	OSTALI	VSS	TUZLA	Manjinski narod
4	BINASA		34		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	TUZLA	Samohrana majka
5	AZELMA			55	Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	TUZLA	Izbjeglica
6	BELMA		47		Ž	BOŠNJAKINJA	VSS	TUZLA	Samohrana majka i hronični bolesnik
7	BINASA			60	Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	TUZLA	Nezaposleno starije lice sa sela
8	NERMINA		47		Ž	BOŠNJAKINJA	SSS	TUZLA	Nezaposlena, hronični bolesnik

R.br.	Ime i prezime učesnice	Dob			Spol	Etnička/nacionalna pripadnost	Stručna sprema / SSS, VŠS, VSS	Grad	Tip ranjive grupe
		18-30	31-50	51 - 65					
1	SANJA		39		Ž	SRPKINJA	SSS	BANJA LUKA	Invaliditet
2	TANJA		32		Ž	SRPKINJA	SSS	BANJA LUKA	Samohrana majka
3	IVANA		34		Ž	SRPKINJA	SSS	BANJA LUKA	Samohrana majka, dijete sa teškoćama u razvoju
4	BOJANA		43		Ž	SRPKINJA	VSS	BANJA LUKA	Nezaposlena
5	IRENA		39		Ž	SRPKINJA	SSS	BANJA LUKA	Nezaposlena
6	ALEKSANDRA		41		Ž	SRPKINJA	VSS	BANJA LUKA	Samohrana majka
7	JOVANA		37		Ž	SRPKINJA	VSS	BANJA LUKA	Samohrana majka
8	BORJANA		33		Ž	SRPKINJA	VSS	BANJA LUKA	Nezaposlena, hronični bolesnik

Moderacija

Sve fokus grupe su moderiraliiskusni moderatori i moderatorice, dvije istraživačice, uz pomoć jednog stalno zaposlenog istraživača koji je administrirao i pripremao i pratio proces.

Organizacija

Sve online fokus grupe organizirane su korištenjem profesionalne 3Cc online platforme i snimljene su audio/video.

Učesnici su dobili poklone za svoje učešće.

Vodič za diskusiju

Prism Research and Consulting je u saradnji sa istraživačicom, v.prof.dr. Zilkom Spahić Šiljak, i UNDP kancelarijom u BiH, izradio vodiče za diskusiju za fokus grupe nakon što su ključne oblasti, teme i pitanja diskutirane zajedno da predstavnicima UNDP tima i Prism Research and Consulting. Fokus grupe su u prosjeku trajale oko 90-120 minuta.

Analiza rezultata

Na osnovu audio-zapisa razgovora sačinjeni su transkripti koji su korišteni za analizu integralnog konsolidiranog izvještaja Barometra, zajedno sa podacima iz kvantitativnog istraživanja.

Aneks 2 – Instrumenti korišteni u istraživanju

Upitnik za anketu

Kontakt

U1. Dobro jutro/dan/večer, zovem vas iz agencije Prizma istraživanja, profesionalne agencije za ispitivanje javnog mnijenja. Trenutno za potrebe Razvojnog programa Ujedinjenih nacija provodimo jedno vrlo važno istraživanje o položaju muškaraca i žena u našem društvu. Istraživanje se sprovodi na reprezentativnom uzorku od 1800 muškaraca i žena u BiH, starijih od 18 godina. Vaš telefonski broj je slučajno izabran iz baze svih mogućih telefonskih brojeva u BiH. Učešće u samom istraživanju je potpuno anonimno jer nam nisu uopšte važni podaci o identitetu naših ispitanika. Pa možemo li da krenemo? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)**

6. Pristaje – idi na U2
7. Odbija – idi na kraj

U2. Anketar: Ne pitati ispitanika! Upisati jedan odgovor. Tip telefonskog broja? **PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!**

1. Fiksni – idi na U3
2. Mobilni – idi na U6

U3. Pošto se radi o istraživanju na slučajnom uzorku građana, jako nam je važno da u svakom domaćinstvu koje dobijemo, metodom slučajnog izbora izaberemo osobu stariju od 18 godina, koja je član domaćinstva. To radimo tako što obično izaberemo osobu kojoj je datum zadnjeg rođendana najbliži današnjem datumu anketiranja. Koliko u vašem domaćinstvu ima osoba starijih od 18 godina?

(Anketar: Upisati!) ___

U4. Molim vas možete li mi reći mjesec u kojima je svaki od tih članova rođen? **Anketar: Moguće upisati više od jednog odgovora! ANKETAR! PRILIKOM UPISIVANJA MJESECA ROĐENJA ODMAH ODREDITI ISPITANIKA KOJI JE ROĐEN U MJESECU ANKETIRANJA KOJI JE NAJBЛИŽI DATUMU ANKETIRANJA. AKO IMA VIŠE ČLANOVA DOMAĆINSTVA ROĐENIH U JEDNOM MJESECU, OSTALE UPISATI POD „NEŠTO DRUGO“. IZMEĐU VIŠE OSOBA ROĐENIH U ISTOM MJESECU IZABRATI ČLANA DOMAĆINSTVA ČIJI JE DATUM ROĐENJA NAJBЛИŽI DATUMU ANKETIRANJA.**

1. Januar
2. Februar
3. Mart
4. April
5. Maj
6. Juni
7. Juli
8. August
9. Septembar
10. Oktobar
11. Novembar

12. Decembar
13. Nešto drugo? Ako ima više od jednog člana domaćinstva rođenog u jednom mjesecu?
Napisati broj mjeseca! ___
14. Nešto drugo? Ako ima više od jednog člana domaćinstva rođenog u jednom mjesecu?
Napisati broj mjeseca! ___
15. Nešto drugo? Ako ima više od jednog člana domaćinstva rođenog u jednom mjesecu?
Napisati broj mjeseca! ___

U5. Izgleda da je današnjem datumu najbliži član domaćinstva koji je rođen u mjesecu (PROČITATI MJESEC IZ PRETHODNOG PITANJA!)? Možemo li sada razgovarati sa tom osobom? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)**

1. Da
2. Odbija
3. Nazvati kasnije
4. Nešto drugo

U6. Molim vas recite mi koliko tačno imate godina?
(Anketar: Upisati!) ___

U7. Anketar: Ne pitati pitanje. Upisati kategoriju godina starosti! PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!

1. 18 - 30
2. 31 - 50
3. 51 - 65
4. 65+

U8. Spol? (Ne pitati ispitanika. Upisati jedan odgovor!) PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!

1. Muško
2. Žensko

U9. Molim vas da navedite gdje trenutno živite? Federacija BiH, Republika Srpska ili Distrikt Brčko? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)**

1. Federacija BiH, **idi na U10**
2. Republika Srpska, **idi na U11**
3. Brčko Distrikt, **idi na U12**

U10. Samo za Federaciju BiH! U kojem kantonu u Federaciji BiH živite? (Anketar. Upisati jedan odgovor!) PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!

1. Unsko-Sanski
2. Posavski
3. Tuzlanski
4. Zeničko-dobojski
5. Bosansko-podrinjski (Goražde)
6. Centralno-bosanski
7. Hercegovačko-neretvanski
8. Zapadno-hercegovački
9. Sarajevo
10. Kanton 10 (Livno)

U11. Samo za Republiku Srpsku! U kojoj regiji u Republici Srpsko živite? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)** **PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!**

1. Banjalučka
2. Dobojska
3. Bijeljinska
4. Fočansko-paljanska
5. Trebinjska

U12. U kojoj opštini živite? **(Anketar. Upisati opštinu sa drop-down liste!)**

—

U13. Da li živite u gradu ili selu? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)** **PITANJE ZA RAČUNANJE KVOTA!**

1. Grad
2. Selo

SEKCIJA 1: Percepcije i stereotipi o ženama u javnom životu i politici kroz prizmu muškaraca i žena u BiH, MUŠKARCI I ŽENE

14-28. P1. Krenut ćemo sa pitanjima o percepciji žena u javnom životu i politici općenito. Sada ću vam pročitati neke izjave i molim vas da nam kažete da li se uopće ne slažete, uglavnom ne slažete, uglavnom slažete ili se jako slažete sa tim izjavama? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA!** **(Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Uopće se ne slaže
2. Uglavnom se ne slaže
3. Uglavnom se slaže
4. Jako se slaže
5. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
6. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

Žene se moraju žrtvovati više od muškaraca da bi uspjele u politici ___

Za žene se postavljaju viši standardi i očekivanja nego za muškarce kada se bave politikom ___

Javnost je često više kritična prema ženama nego muškarcima u politici ___

Žene su nedovoljno agresivne da se bave politikom ___

Žene ne mogu imati porodicu i političku karijeru ___

Veće učesće žena dovodi do kvalitetnije i pravednije politike ___

Nemam nikakva problem sa tim da mi na radnom mjestu žena bude nadređeni ___

Žene su jednako sposobne kao i muškarci da donose ključne odluke na rukovodećim mjestima u privredi i na javnim funkcijama ___

Kod žena se u našem društvu više cijeni ljepota i izgled nego pamet i sposobnosti ___

Kod muškarca se više cijeni prodorna i dominantna ličnost nego posvećenost radu i sposobnost ___

Ako žena pokazuje karakteristike dominantne ličnosti, često bude okarakterizirana kao „oštrokondža“ ___

Ako muškarac pokazuje blagost i emocije onda se smatra da on nije pravo muško ___

Kada se kritizira žena u politici i javnom životu fokus je na njenom privatnom životu a ne na sadržaju njenih izjava i onoga šta radi ___

Kada se kritizira muškarac u politici rijetko se u fokus stavlja njegov privatni život, već se analizira

šta i zašto je nešto rekao ili uradio ___

Velike kompanije ipak bolje vode muškarci nego žene ___

Žene bolje vode male porodične biznise jer im to ostavlja više vremena za porodicu ___

Kada treba pregovarati i donositi teške političke ili poslovne odluke, muškarci su ipak staloženiji i mudriji ___

29-35. P2. Da li ste trenutno članovi ili ste na bilo koji način aktivno uključeni u rad slijedećih grupa ili organizacija koje ću vam sada navesti? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA STAVKI! (Anketar: Pitati za svaku stavku pojedinačno! Za svaku stavku upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Da
2. Ne
3. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

29. Politička stranka ___

30. Nevladina organizacija / udruženje građana ___

31. Humanitarna organizacija ili udruženje ___

32. Sportski klub ili udruženje ___

33. Sindikat ___

34. Kulturno-umjetničko društvo ___

35. Neformalni građanski aktivizam mimo udruženja i organizacija ___

36.P3. U kojoj mjeri vas zanima politika? Nimalo, malo, donekle ili vas jako zanima? **(Anketar: Pročitati sve i upisati samo jedan odgovor!)**

1. Nimalo vas ne zanima
2. Malo
3. Donekle
4. Jako vas zanima
5. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

SEKCIJA 2: Korištenje vremena vezano za teme poput podjele posla u domaćinstvu, ekonomiju brige o drugima, usluga koje bi bile najkorisnije za suočavanje sa temama vezano za ekonomiju brige o drugima, oslanjanje i snagu porodičnih veza, veza sa komšilukom, te međugeneracijskih veza i solidarnosti, posebno između žena, MUŠKARCI I ŽENE

37- 48. P4. Ko je u vašem domaćinstvu najčešće odgovoran za obavljanje slijedećih poslova i zadataka u vašem domaćinstvu? Da li je to suprug/otac, supruga/majka, podjednako oboje, djeca, plaćena pomoć druge osobe, vi lično ako živite sami, ili neki drugi član domaćinstva? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Suprug/otac
2. Supruga/majka
3. Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka
4. Djeca
5. Plaćena pomoć druge osobe
6. Vi lično ako živite sami
7. Neki drugi član domaćinstva
8. **Ne čitati!** Ne može se primijeniti
9. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

38. Kuhanje, spremanje ili podgrijavanje gotove hrane radnim danom ___
39. Pranje suđa ___
40. Pranje veša ___
41. Peglanje ___
42. Čišćenje kuće/stana ___
43. Svakodnevna kupovina hrane i potrepština ___
44. Briga o djeci _____
45. Briga o bolesnim i/ili starijim članovima domaćinstva ___
46. Priprema ogrijeva za stan/kuću ___
47. Sitne popravke i radovi ___
48. Održavanje automobila ___
49. Upravljanje kućnim budžetom/financijama domaćinstva ___

49 - 53. P5. Sada ćemo vam pročitati neke izjave. Molim vas da nam kažete da li se uopće ne slažete, uglavnom ne slažete, uglavnom slažete ili se jako slažete sa ovim izjavama? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Uopće se ne slaže
 2. Uglavnom se ne slaže
 3. Uglavnom se slaže
 4. Jako se slaže
 5. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
 6. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti
49. Žene ne glasaju za druge žene jer su ljubomorne na uspjehe drugih žena ___
 50. Žene ne podržavaju druge žene jer se plaše osude muškaraca ___
 51. Žene ne podržavaju druge žene jer ne žele izgubiti pozicije koje već imaju ___
 52. Žene ne podržavaju druge žene jer su im muškarci i dalje veći autoriteti na pozicijama odlučivanja od žena ___
 53. Žene ne podržavaju druge žene jer su tako naučene i ne znaju drugačije ___

SEKCIJA 3: Percepcija, stavovi, društvene norme i izjavljene prakse jednakosti spolova, uključujući i na spolu bazirano nasilje, te volju da se nasilje prijavi i da se sa strane umiješa u slučaju svjedočenja nasilju, MUŠKARCI I ŽENE

54 - 61. P6. Sada ću vam pročitati neke izjave vezano za nasilje. Molim vas da nam kažete da li se uopće ne slažete, uglavnom ne slažete, uglavnom slažete ili se jako slažete sa tim izjavama? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Uopće se ne slaže
2. Uglavnom se ne slaže
3. Uglavnom se slaže
4. Jako se slaže
5. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
6. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

54. Nasilje u porodici je privatna stvar, ne treba o tome da se govori u javnosti ___
55. Žene su same krive za nasilje, jer previše govore i izazovno se oblače ___
56. Kada čujem da komšija tuče ženu spreman/spremna sam prijaviti policiji ___
57. Osjećam se sigurno i ohrabreno da govorim otvoreno i javno o seksualnom uznemiravanju / rodno zasnovanom nasilju / diskriminaciji ___
58. Brakovi danas često završavaju razvodom jer žene ne žele da trpe ___
59. Kada žene prijave nasilje, nasilnici ne budu kažnjeni, pa zbog toga žene nemaju povjerenja u institucije sistema (policiju, centre za socijalni rad) da prijave nasilje ___
60. Danas se previše govori nasilju nad ženama i imam utisak da se ne smije ništa reći ni našaliti se jer će to biti shvaćeno kao uznemiravanje ___
61. Iako se o tome manje govori, i muškarci su izloženi nasilju, ali više verbalnom i psihološkom ___

62 – 66. P7. Sada ću vam pročitati neke izjave. Molim vas da nam kažete da li se uopće ne slažete, uglavnom ne slažete, uglavnom slažete ili se jako slažete sa tim izjavama? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Uopće se ne slaže
 2. Uglavnom se ne slaže
 3. Uglavnom se slaže
 4. Jako se slaže
 5. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
 6. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti
62. Na intervjuima za posao žene često pitaju da li su udate i namjeravaju li imati djecu ___
 63. Muškarce na intervjuima za posao ne pitaju o porodici i djeci ___
 64. Žene često ne dobiju unapređenje na poslu zbog porodičnih obaveza, jer poslodavci procjenjuju da neće moći odsustvovati duže od kuće ___
 65. Muškarci također trebaju uzimati roditeljsko odsustvo kad dobiju djecu ___
 66. Žene rade u manje plaćenim zanimanjima od muškaraca (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo), a muškarci u bolje plaćenim zanimanjima ___

67.P8. U cjelini gledano, na koji način se po vašem mišljenju položaj žena u našem društvu promijenio u odnosu na period od prije 20-ak godina, tačnije u odnosu na 2003 godinu kada je usvojen Zakon o ravnopravnosti polova, te Zakon o zaštiti od nasilja u porodici koji je usvojen 2005 godine? Da li se značajno pogoršao, donekle pogoršao, niti pogoršao niti poboljšao, donekle poboljšao ili značajno poboljšao u odnosu na taj period prije 2003-2005? **(Anketar. Upisati jedan odgovor!)**

1. Značajno pogoršao
2. Donekle pogoršao
3. Niti pogoršao niti poboljšao
4. Donekle poboljšao
5. Značajno poboljšao
6. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
7. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

SEKCIJA 4: Obrazovanje i izbori karijere za žene i muškarce, MUŠKARCI I ŽENE

68.P9. Koji je najviši stepen obrazovanja koji ste do sada završili? **(Anketar. Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Bez škole, ili formalnog obrazovanja
2. Završena osnovna škola
3. Završena srednja škola, zanat
4. Završena srednja škola, gimnazija ili tehnička škola
5. Završena visoka škola, dvije godine
6. Završen fakultet
7. Završen magisterij
8. Završen doktorat
9. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

69.P10. Neki ljudi kažu da postoje ženska i muška zanimanja? Koliko se slažete ili ne slažete sa tom izjavom? **(Anketar. Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Uopće se ne slaže
2. Uglavnom se ne slaže
3. Niti se slaže nit ne slaže
4. Uglavnom se slaže
5. Jako se slaže
6. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
7. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

70.P11. Primijećeno je u zadnje vrijeme da su žene generalno manje prisutne od muškaraca u zanimanjima iz oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva, matematike i sl.? Neki kažu da je zbog toga potrebno da se žene više ohrabruju, usmjeravaju u pravcu tih zanimanja, kako bi bile više zastupljene. U kojoj mjeri se slažete sa tim? **(Anketar. Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Uopće se ne slaže
2. Uglavnom se ne slaže
3. Niti se slaže niti ne slaže
4. Uglavnom se slaže
5. Jako se slaže
6. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
7. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

72.P12. Prilikom izbora vaše karijere, odnosno školovanja, ko je po vašem mišljenju imao najviše utjecaja na vaš izbor srednje škole, fakulteta koje ste pohađali? **(Anketar: Pročitati sve i upisati samo jedan odgovor!)**

1. Vi sami
2. Otac
3. Majka
4. Braća
5. Sestre
6. Vršnjaci
 1. Prilike koje su se pružale
 2. Nešto/neko drugi?
9. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

SEKCIJA 5: Nivoi negativnih stereotipa o spolovima sa naglaskom ne internaliziranu mizoginiju od strane žena, te nivoi solidarnosti i saradnje između žena. SAMO ŽENE

73-83. P13. Zanima nas vaše mišljenje o nekim karakteristikama muškaraca i žena. Ja ću vam ih sada čitati. A vas ću zamoliti da mi kažete da li se te karakteristike uglavnom odnose na muškarce, uglavnom na žene, ili se podjednako odnose i na jedne i na druge? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA STAVKI! (Anketar: Pitati za svaku stavku pojedinačno! Za svaku stavku upisati jedan od dole predloženih odgovora!)**

1. Uglavnom se odnosi na muškarce
2. Uglavnom se odnosi na žene
3. Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene
4. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
5. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

73. Osjećajnost ___
74. Razumnost ___
75. Nježnost ___
76. Grubost ___
77. Popustljivost
78. Strogost ___
79. Osjetljivost ___
80. Plašljivost ___
81. Neodlučnost ___
82. Hrabrost ___
83. Odlučnost ___

84-102. P14. Krenut ćemo sa pitanjima o odnosu među spolovima općenito. Sada ću vam pročitati neke izjave i molim vas da nam kažete da li se uopće ne slažete, uglavnom ne slažete, uglavnom slažete ili se jako slažete sa tim izjavama? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA IZJAVA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Uopće se ne slaže
2. Uglavnom se ne slaže
3. Uglavnom se slaže
4. Jako se slaže
5. **Ne čitati!** Ne može se odlučiti
6. **Ne čitati!** Ne zna ili ne želi odgovoriti

84. Žene se trude da steknu moć i kontrolu nad muškarcima ___
85. Žene koriste svoju seksualnost da izmanipuliraju muškarce ___
86. Ima istine u tome da se treba čuvati ženskog zla ___
87. Ako je žena izvela Adama/Adema iz raja u stanju je izvesti i muškarca iz pameti ___
88. Nervira me kad čujem piskutavi ženski glas u parlamentu kada se raspravlja o ozbiljnim političkim temama ___
89. Ako ženama ne ide kao žele, onda počnu glumiti žrtve ___
90. Osjećam se neugodno ako žena govori o temama koje su dominantno muške, npr. fudbal, vojska, financije ___
91. Ne prija mi da žena zarađuje više od mene ___
92. Ako žena dobije moć onda ne uvažava muškarca ___
93. Druge žene često govore-ponašaju se kao da je žena ženi vuk ___

94. Druge žene često govore da je žena koja nema djecu neostvarena ___
95. Glasala bih za drugu ženu na izborima ___
96. Druge žene često govore da su žene u politici fikusi ___
97. Žene se često porede sa drugim ženama ___
98. Žene često doživljavaju druge žene kao konkurenciju ___
99. Žene više vole raditi s muškarcima nego sa drugim ženama ___
100. Poslodavac nerado zapošljava mlade žene zato što će odsustvovati zbog porodijskog i bolovanja radi djece ___
101. Svekrve često doživljavaju snahu kao neprijatelja ___
102. Snahe često doživljavaju svekrve kao neprijatelja ___

Socio-demografska pitanja

103.D1. Koliko je članova u vašem domaćinstvu? Molimo vas da navedete sve članove domaćinstva, bez obzira na godine starosti, spol i godine starosti, uključujući i vas? **(Anketar: Upisati broj!)** ___

104.D2. Od tog broja, možete li mi reći koliko je djece mlađe od 18 godine? **(Anketar: Upisati broj ili „0“ ako nema djece!)** ___

105.D3. Kakav je vaš trenutni radni status? Da li ste... **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Vlasnik/ca kompanije, suvlasnik/ca kompanije sa zaposlenicima
2. Radovi u poljoprivredi sa ili bez zaposlenika
 1. Vlasnik/ca, suvlasnik/ca firme, samozaposlen/a, bez drugih zaposlenih
 2. Zaposleni u javnom sektoru (državna služba ili javna firma)
 3. Zaposleni privatno, uredni prijavljeni
 4. Zaposleni privatno, neprijavljeni, rad na crno
5. Penzioner
6. Đak/student
7. Domaćica
8. Trajno onesposobljeni za rad
9. Nezaposleni, tražite posao
10. Nezaposleni, ne tražite posao
11. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

106.D4. Možete li reći koliki je vaši ukupni neto mjesečni prihod ili plata, ako imate bilo kakva lična primanja? Ja ću vam sada čitati raspone prihoda a vi mi recite kada da stanem. **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Manje od 200 KM
2. 201-300 KM
3. 301-400 KM
4. 401-500 KM
5. 501-700 KM
6. 701-900 KM
7. 901-1500 KM
8. 1501-2500 KM
9. 2501-3500 KM
10. 3501 – 5000
11. Preko 5000

12. **Ne čitati!** Bez primanja
13. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

107.D5. A možete li reći koliki su ukupni neto mjesečni prihodi vašeg cjelokupnog domaćinstva kada se saberu primanja svih članova domaćinstva iz svih izvora primanja? **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Manje od 200 KM
2. 201-300 KM
3. 301-400 KM
4. 401-500 KM
5. 501-700 KM
6. 701-900 KM
7. 901-1500 KM
8. 1501-2500 KM
9. 2501 do 3500 KM
10. 3501 – 5000
11. 5001 – 10000
12. Preko 10000
13. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

108.D6. Koji je vaš trenutni bračni status?. **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Neoženjeni/neudate
2. Oženjeni/udati
3. Razvedeni
4. Udovac/udovica
5. Živate u zajednici za partnerom
6. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

109.D7. Kako biste opisali vašu religioznost? Da li ste...?. **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Religiozna osoba, idi na D8
2. Agnostik, idi na D11
3. Ateist, idi na D11
4. Nešto drugo? Molim vas navedite!, idi na D11
- _____
5. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti, idi na D11

110.D8. Kojoj religiji pripadate? **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Pravoslavnoj
2. Islamu
3. Katoličkoj
4. Nešto drugo? Molim vas navedite!
- _____
5. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

111.D9. Da li praktirate religiju? **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Da, idi na D10
2. Ne, idi na D11
3. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti, D11

112.D10. Koliko često? **(Anketar: Pročitati sve i upisati jedan odgovor!)**

1. Dnevno
2. Nekoliko puta/dana sedmično
3. Nekoliko puta/dana mjesečno
4. Nekoliko puta/dana godišnje
5. **Ne čitati!** Ne zna / Ne želi odgovoriti

113 - 120.D11. Molim vas, možete li mi reći da li se smatrate pripadnikom ijedne od slijedećih društvenih grupa koje ću vam pročitati? **ROTIRATI REDOSLIJED ČITANJA! (Anketar: Pitati za svaku izjavu pojedinačno! Za svaku izjavu upisati jedan od odgovora sa predložene skale odgovora!)**

1. Da
2. Ne

113. Samohrani roditelj ___

114. Osobe sa invaliditetom ili kroničnim oboljenjima ___

115. Relativno siromašni ___

116. Pripadnici Romske zajednice ___

117. Pripadnici LGBTI zajednice ___

118. Živite u kolektivnom smještaju ___

119. Interno raseljena lica ___

120. Pripadnici etničke manjine u mjesto vašeg povratka nakon rata ___

121. D12. Kraj. Hvala vam mnogo na učešću u ovom istraživanju.

Vodič za fokus grupe

Fokus grupe sa liderkama

STRUKTURA:

1. Uvod – predstavljanje projekta i učesnica, pravila, saglasnost (10 min)
2. Rodna ravnopravnost? (5 min)
3. Žene u javnom životu i politici, percepcije, očekivanja (20 min)
4. Podjela posla i ekonomija brige (20 min)
5. Rad i ekonomska neovisnost (15 min)
6. Rodno zasnovano nasilje (15 min)
7. Sumiranje ključnih argumenata i završne misli (10 min)

UVOD

Predstaviti se i reći da ovo istraživanje provodi profesionalna agencija Prizma za potrebe Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP). Istraživanje nastoji izmjeriti percepcije žena i muškaraca u BiH o rodnim ulogama, rodnim stereotipima, podjeli poslova u privatnoj sferi, obrazovanju, ekonomskom statusu i učešću žena na mjestima odlučivanja.

Hvala vam što ste pristale sudjelovati u ovoj fokus grupi i podijeliti svoje percepcije i stavove o ovim važnim pitanjima, jer vaše iskustvo u lokalnoj zajednici je dragocjeno i ponajbolje može odgovoriti na pitanja ovog istraživanja.

U metodološkom pristupu slijedimo feminističku paradigmu koja cjelokupan proces istraživanja pomjera iz hijerarhijskog odnosa istraživača i sugovornika prema horizontalnom odnosu u kojem su svi sudionici podjednako važni, zajedno uče, razmjenjuju mišljenja i zajedno dolaze do ključnih uvida u stanje u BiH u vezi sa rodnom ravnopravnošću.

Istraživanje je anonimno i sve što kažete tokom fokus grupe biti će korišteno samo za potrebe istraživanja, bez navođenja vaših ličnih podataka. Snimak intervjua će biti izbrisan iz arhive a bit će sačuvani samo transkripti.

Ako pristajete na učešće, molim da to kažete.

PRAVILA

Zamolila bih sve da se pridržavamo ustaljenih pravila, da slušamo jedna drugu, da se javljamo za riječ podizanjem ruke na Zoomu ili ako imamo poteškoće s konekcijom da napišemo u chatu.

Napomena: iako znam da imate iskustva sa fokus grupama, nije suviše još jednom podsjetiti se da ovo nije intervju u kojem ja postavljam pitanja a vi odgovarate, već je više forma razgovora sa okvirnim pitanjima. Cilj je da razvijemo diskusiju i da se referirate jedna na drugu, da se obraćate jedna drugoj a ne samo meni kao facilitatorici procesa.

1. Rodna ravnopravnost

Mnogo je pitanje pred nama o kojim bismo trebale razgovarati, pa hajde da počnemo tako da se svaka od vas kaže šta je za vas rodna ravnopravnost?

2. Žene u javnom životu i politici, percepcije

1. Hajde da počnemo da ženama u javnom životu i politici, da li su ravnopravne, s kakvim izazovima se susreću kada se odluče kandidirati i koja su očekivanja od žena i muškaraca na liderskim pozicijama?
2. Koju vrstu kritika dobiju žene a koju muškarci? Kada žena pokaže dominaciju i asertivnost, kako se procjenjuje?
3. Kada je muškarac asertivan i dominantan, kako ga se doživljava?

4. Da li biste vi radije imale šefa ili šeficu?
5. Da li ima solidarnosti između žena u politici, da li glasaju za žene, da li ih podržavaju i ako nema koji su po vama ključni razlozi?

3. Podjela posla i ekonomija brige

1. Svjesne smo u kakvom društvu i kulturi živimo i da su žene i dalje dvostruko pa i trostruko opterećene, jer nije došlo do preraspodjele posla u privatnoj sferi života. Na temelju vaših iskustava u radu sa ženama, kakvo je stanje u BiH, da li ima pomaka u podjeli posla, i koje poslove najviše obavljaju žena i muškarci, te koja su društvena očekivanja?
2. Koliko sati dnevno vi prosječno potrošite na obavljanje kućnih poslova?
3. Ko u vašoj porodici i okruženju najviše brine o starim i bolesnim članovima porodice?

4. Rad i ekonomska neovisnost

1. Da li su žene više nego muškarci izložene diskriminaciji u dobivanju posla, napredovanju i da li zarađuju podjednako kao i muškarci?
2. Šta je sa uslovljavanjem da žena mora reći da li planira porodicu i da mora kriti trudnoću?
3. Roditeljsko odsustvo, da li ima pomaka da muškarci uzimaju dopust i znate li u svojoj okolini nešto o tome?
4. Da li važno da žene budu u STEAM oblastima i kakvo je stanje u tom pogledu u BiH?
5. Da li žene nasljeđuju imovinu i da li vam je poznato koliko procentualno žena danas ima vlasništvo nad imovinom u svijetu?

5. Rodno zasnovano nasilje

1. O nasilju se više govori, doneseni su 2005. zakonski propisi o zaštiti od nasilja u porodici FBiH i RS, a čini se da nasilja nikad više nije bilo.
2. Šta su po vama ključni uzroci rodno zasnovanog nasilja, uključujući i nasilje u porodici?
3. Da li su žene ohrabrene da prijavljuju i da li je svijest građana i građanka takva da će prijaviti nasilje ako se događa u njihovom komšiluku? Ako nijem zašto?
4. Da li ste vi nekada prijavili nasilje i ako jeste šta se dogodilo?

6. Društvena očekivanja od žena i muškaraca i internalizirana mizoginija

1. Šta su društvena očekivanja od žena i muškaraca u bh. društvu?
2. Koje sve forme mizogonije prepoznajete u vašoj okolini, odnosno na koji način se reflektira netrpeljivost prema ženama u javnom životu (komentari i sl.)?
3. Kako mizoginija utječe na samosvijest i samopouzdanje žena?
4. Koliko su ohrabrene ili obeshrabrene da se odupru mizoginiji i politikama isključivanja u javnom životu. Npr. kada ih neko napada zbog načina kako govore, kako se odijevaju i kada se njihov privatni život iznosi u javnost umjesto da se raspravlja o sadržaju onoga čime se bavi i šta zastupa?
5. Da li se od muškarca i dalje očekuje da zarađuje za porodicu i da uzvрати ako je fizički napadnut i ako to ne učini koju vrstu kritike obično doživljava?

Na kraju sumirati ključne segmente diskusije i zahvaliti se učesnicama.

Fokus grupe sa pripadnicama ranjivih grupa

STRUKTURA:

1. Uvod – predstavljanje projekta i učesnica, pravila, saglasnost (10 min)
2. O rodnoj ravnopravnosti (5 min)
3. Mapiranje stanja ranjivih grupa žena (20 min)
4. Podjela posla i ekonomija brige (15 min)
5. Žene u javnom životu i politici, percepcije, očekivanja (20 min)
6. Društvena očekivanja (15 min)
7. Sumiranje ključnih argumenata i završne misli (10 min)

Predstaviti se i reći da ovo istraživanje provodi profesionalna agencija Prizma za potrebe Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP). Istraživanje nastoji izmjeriti percepcije žena i muškaraca u BiH o rodnim ulogama, rodnim stereotipima, podjeli poslova u privatnoj sferi, obrazovanju, ekonomskom statusu i učešću žena na mjestima odlučivanja.

Hvala vam što ste pristale sudjelovati u ovoj fokus grupi i podijeliti svoje percepcije i stavove o ovim važnim pitanjima, jer vaše iskustvo u lokalnoj zajednici je dragocjeno i ponajbolje može odgovoriti na pitanja ovog istraživanja.

U metodološkom pristupu slijedimo feminističku paradigmu koja cjelokupan proces istraživanja pomjera iz hijerarhijskog odnosa istraživača i sugovornika prema horizontalnom odnosu u kojem su svi sudionici podjednako važni, zajedno uče, razmjenjuju mišljenja i zajedno dolaze do ključnih uvida u stanje u BiH u vezi sa rodnom ravnopravnošću.

Istraživanje je anonimno i sve što kažete tokom fokus grupe biti će korišteno samo za potrebe istraživanja, bez navođenja vaših ličnih podataka. Snimak intervjua će biti izbrisan iz arhive, a bit će sačuvani samo transkripti.

Ako pristajete na učešće, molim da to kažete.

PRAVILA

Zamolila bih sve da se pridržavamo ustaljenih pravila, da slušamo jedna drugu, da se javljamo za riječ podizanjem ruke na Zoomu ili ako imamo poteškoće s konekcijom da napišemo u chatu.

Napomena: iako znam da imate iskustva sa fokus grupama, nije suvišno još jednom podsjetiti se da ovo nije intervju u kojem ja postavljam pitanja a vi odgovarate, već je više forma razgovora sa okvirnim pitanjima. Cilj je da razvijemo diskusiju i da se referirate jedna na drugu, da se obraćate jedna drugoj a ne samo meni kao facilitatorici procesa.

Sada bih vas zamolila da se kratko predstavite, ime prezime, organizacija iz koje dolazite i teme/ projekti kojima se bavite, kojoj od ranjivih grupa pripadate?

1. Rodna ravnopravnost

1. Mnogo je pitanje pred nama o kojima bismo trebale razgovarati, pa hajde da vidimo da li vam je poznat rad Foruma za žene i za razvoj (WF4D)
2. **Potpitanje:** Da li ste čule za neku od tematskih oblasti kojima se Forum bavi, npr. transformativno liderstvo, dostojanstven rad, ekonomija brige-socijalne inovacije i proizvodnja znanja)?
3. Za početak bih željela da čujem od vas kako razumijevate rodnu ravnopravnost?

2. Mapiranje stanja ranjivih grupa žena

1. S kojim grupama žena vi najviše radite?

2. Koji su problemi s kojima se posebno žene iz ranjivih grupa suočavaju?

Potpitanja:

1. U kojoj mjeri su žene iz ranjivih grupa kojima pripadate i s kojima radite ekonomski ovisne?
2. Koje poteškoće imaju u dobivanju posla, da li su to iste poteškoće koje druge žene imaju ili postoje dodatne poteškoće i izazovi?
3. Šta je sa ostvarivanjem socijalnih i zdravstvenih usluga?
4. Da li osobe s invaliditetom i poteškoćama u razvoju i učenju imaju prilagođenu zdravstvenu skrb i zdravstvene preglede, posebno ginekološke preglede?
5. Kakva je bila situacija tokom pandemije COVID-a, da li je ostvarivanje zdravstvenih usluga bilo dodatno otežano za ove grupe?
6. Kako se pandemija odrazila na vaše zdravlje?
7. Da li ranjive grupe imaju prilagođeni prostor stanovanja i javnog transporta?
8. Da li imaju prilagođena učila i nastavu u školama i na fakultetima?
9. Šta mislite da li su žene iz ranjivih grupa više izložene rodno zasnovanom nasilju nego druge žene?
10. Da li je ženama koje pripadaju ranjivim grupama teže nego muškarcima ili se možda žene bolje snalaze od muškaraca?

3. Podjela posla i ekonomija brige

1. Svjesne smo u kakvom društvu i kulturi živimo i da su žene i dalje dvostruko pa i trostruko opterećene, jer nije došlo do preraspodjele posla u privatnoj sferi života. Na temelju vaših iskustava u radu sa ženama, kakvo je stanje u BiH, da li ima pomaka u podjeli posla, i koje poslove najviše obavljaju žena i muškarci.
2. Koliko sati dnevno vi prosječno potrošite na obavljanje kućnih poslova?
3. Ko u vašoj porodici i okruženju najviše brine o starim i bolesnim članovima porodice?
4. Da li žene iz ranjivih grupa također više obavljaju kućne poslove nego muškarci?
5. Šta je po vama potrebno da dođe do rasterećenja žena i ravnomjernije podjele neplaćenog i društveno nepriznatog rada?

4. Žene u javnom životu i politici, percepcije

1. U nastavku bih željela da razgovaramo o vašem angažmanu u nevladinim organizacijama i/ili neformalnim grupama i političkom angažmanu.
2. Da li ženske NVO koje u programima imaju i brigu o ranjivim grupama uistinu zastupaju njihove interese?
3. Da li smatrate da političari i političarke zastupaju vaše interese i interese ranjivih grupa?
4. Da li postoji neko od političara u vašoj lokalnoj zajednici i na višim nivoima vlasti ko se posebno ističe u zaštiti vaših prava i interesa?
5. Šta općenito mislite o tome da li žene koje se nalaze na pozicijama moći djeluju solidarno, da li podržavaju jedna drugu?
6. Ako ne djeluju, koji su uzroci?
7. Da li ima solidarnosti i razumijevanja prema najranjivijim grupama ljudi s kojima vi radite i o kojima skrbite i/ili kojima pripadate?
8. Da li biste se vi politički angažirale da pomognete ženama koje pripadaju ranjivim grupama?
9. Zašto su žene malo angažirane ne samo u politici, već i NVO sektoru i drugim neformalnim organiziranim grupama?
10. Da li su ravnopravne, s kakvim izazovima se susreću kada se odluče kandidirati i koja su očekivanja od žena i muškaraca na liderskim pozicijama?
11. Koju vrstu kritika dobiju žene a koju muškarci? Kada žena pokaže dominaciju i asertivnost, kako se procjenjuje?

12. Kada je muškarac asertivan i dominantan, kako ga se doživljava?
13. Da li biste vi radije imale šefa ili šeficu?
14. Šta mislite šta bi vas moglo motivirati da se uključite u promjene koje želite vidjeti u svom društvu i šta općenito može biti od pomoći ženama da se više uključe u politiku i nevladin sektor? (npr. grantovi, mentorstvo....)
15. Šta je sa muškarcima, da li je potrebno da se oni više angažiraju na rodnoj ravnopravnosti?

5. Društvena očekivanja od žena i muškaraca i internalizirana mizoginija

1. Šta su društvena očekivanja od žena i muškaraca u bh. društvu?
2. Da li se od muškarca i dalje očekuje da zarađuje za porodicu i da uzvрати ako je fizički napadnut i ako to ne učini koju vrstu kritike obično doživljava?

Potpitanja:

1. Kako se percipiraju muškarci koji su fini, koji ne koriste silu.... Kave etikete i nadimke imaju u društvu?
2. Koje sve forme seksizma (uvreda na osnovu spola) i mizoginije prepoznajete u vašoj okolini, odnosno na koji način se reflektira netrpeljivost prema ženama u javnom životu, a posebno prema ženama koje pripadaju ranjivim grupama (komentari na izgled, način oblačenje i sl.)?
3. Da li negativni komentari utječu na samopouzdanje žena
4. Na koji način se žene mogu boriti protiv stereotipa i negativnih komentara?
5. Koja vrsta podrške je potrebna ženama iz ranjivih grupa da se izbore sa stereotipima i uvredama?
6. Na kraju, ima li nešto da nisam pitala, a da smatrate važnim da se spomene i doda na ovu diskusiju?
7. **Sumirati ključne segmente diskusije i zahvaliti se učesnicama.**

Aneks 3 – Krostabelarni pregled rezultata

U ovom aneksu je prikazan krostabelarni pregled rezultata s obzirom na spol ispitanika i ispitanica, jer je to glavna varijabla analize u ovom izvještaju.

Međutim, da bismo vidjeli na koji način su odgovori ispitanika i ispitanica povezani sa ostalim socio-demografskim varijablama od interesa za ovo istraživanje, morali smo cijeli uzorak ispitanika podijeliti na muške i ženske ispitanike i onda za svaki uzorak pojedinačno posebno analizirati vezu između odgovora na pojedina pitanja i socio-demografskih varijabli. Budući da krostabelarni pregled rezultata oduzima dosta prostora, pripremili smo ga u posebnom fajlu koji mogu pogledati svi oni koji su zainteresirani za malo detaljniju analizu.

U testiranju značajnosti razlika između muških i ženskih ispitanika, odnosno između procenta odgovora u kolonama po pojedinačnim odgovorima na pojedina pitanja, koristili smo z test proporcija kolona. U ćelijama u kojima su identifikovane statistički značajne razlike upisana su slova A i B koja označavaju kolone A – muški i B – ženski ispitanici.

Interpretacija tih oznaka u tabeli je opisana dole ispod na engleskom i našem jeziku.

Results are based on two-sided tests. For each significant pair, the key of the category with the smaller column proportion appears in the category with the larger column proportion.

Significance level for upper case letters (A, B, C): .05^{1,2}

1. Tests are adjusted for all pairwise comparisons within a row of each innermost subtable using the Bonferroni correction.

2. Cell counts of some categories are not integers. They were rounded to the nearest integers before performing column proportions tests.

Rezultati su zasnovani na dvostranim testovima. Za svaki značajni par, ključ kategorije sa manjim udjelom kolone pojavljuje se u kategoriji s većim udjelom kolone.

Nivo značaja za velika slova (A, B, C): .05 Napomena: 1,2”

1. Testovi su prilagođeni za sva poređenja kolona unutar reda svake unutrašnje podtabele koristeći Bonferronijevu korekciju.

2. Broj ćelija u nekim kategorijama nije cijeli broj. Oni su zaokruženi na najbliže cijele brojeve prije izvođenja testova proporcija kolona.

Kako bismo lakše identifikovali odgovore na kojima postoje statistički značajne razlike u odgovorima muških i ženskih ispitanika, označili smo ćelije crvenom bojom za muške, odnosno žutom bojom za ženske ispitanike ovisno od toga gdje postoji statistički značajna razlika proporcija u odgovorima po varijabli spol.

		UKUPNO		SPOL			
		Svi ispitanici		Muško		Žensko	
		(A)		(A)		(B)	
		N	%	N		N	%
P1.14. Žene se moraju žrtvovati više od muškaraca da bi uspjele u politici	Ukupno se ne slaže	325	18.3	238 B	27.6	86	9.4
	Ukupno se slaže	1450	81.7	625	72.4	825 A	90.6
P1.15. Za žene se postavljaju viši standardi i očekivanja nego za muškarce kada se bave politikom	Ukupno se ne slaže	598	34.1	422 B	49.2	176	19.6
	Ukupno se slaže	1158	65.9	436	50.8	722 A	80.4
P1.16. Javnost je često više kritična prema ženama nego muškarcima u politici	Ukupno se ne slaže	478	27.1	336 B	38.9	142	15.7
	Ukupno se slaže	1288	72.9	529	61.1	760 A	84.3
P1.17. Žene su nedovoljno agresivne da se bave politikom	Ukupno se ne slaže	1160	66.0	589	68.2	571	63.8
	Ukupno se slaže	599	34.0	275	31.8	324	36.2
P1.18. Žene ne mogu imati porodicu i političku karijeru	Ukupno se ne slaže	1416	79.7	702	80.5	714	78.9
	Ukupno se slaže	361	20.3	170	19.5	191	21.1
P1.19. Veće učešće žena dovodi do kvalitetnije i pravednije politike	Ukupno se ne slaže	326	18.7	215 B	25.4	111	12.3
	Ukupno se slaže	1423	81.3	632	74.6	791 A	87.7
P1.20. Nemam nikakva problem sa tim da mi na radnom mjestu žena bude nadređeni	Ukupno se ne slaže	123	6.8	63	7.2	59	6.5
	Ukupno se slaže	1671	93.2	817	92.8	854	93.5
P1.21. Žene su jednako sposobne kao i muškarci da donose ključne odluke na rukovodećim mjestima u privredi i na javnim funkcijama	Ukupno se ne slaže	122	6.8	85 B	9.7	37	4.1
	Ukupno se slaže	1673	93.2	794	90.3	879 A	95.9
P1.22. Kod žena se u našem društvu više cijeni ljepota i izgled nego pamet i sposobnosti	Ukupno se ne slaže	450	25.3	249 B	28.5	200	22.2
	Ukupno se slaže	1326	74.7	624	71.5	701 A	77.8
P1.23. Kod muškarca se više cijeni prodorna i dominantna ličnost nego posvećenost radu i sposobnost	Ukupno se ne slaže	544	31.0	313 B	36.6	230	25.8
	Ukupno se slaže	1207	69.0	543	63.4	664 A	74.2
P1.24. Ako žena pokazuje karakteristike dominantne ličnosti, često bude okarakterizirana kao „oštrokondža“	Ukupno se ne slaže	538	30.2	350 B	40.2	188	20.6
	Ukupno se slaže	1243	69.8	522	59.8	721 A	79.4

P1.25. Ako muškarac pokazuje blagost i emocije onda se smatra da on nije pravo muško	Ukupno se ne slaže	1124	62.9	533	60.8	590	64.9
	Ukupno se slaže	663	37.1	344	39.2	320	35.1
P1.26. Kada se kritizira žena u politici i javnom životu fokus je na njenom privatnom životu a ne na sadržaju njenih izjava i onoga šta radi	Ukupno se ne slaže	578	33.4	350 B	41.6	229	25.6
	Ukupno se slaže	1154	66.6	491	58.4	663 A	74.4
P1.27. Kada se kritizira muškarac u politici rijetko se u fokus stavlja njegov privatni život, već se analizira šta i zašto je nešto rekao ili uradio	Ukupno se ne slaže	535	31.0	329 B	38.9	207	23.4
	Ukupno se slaže	1191	69.0	516	61.1	675 A	76.6
P1.28. Velike kompanije ipak bolje vode muškarci nego žene	Ukupno se ne slaže	1032	59.3	457	53.8	575 A	64.5
	Ukupno se slaže	709	40.7	392 B	46.2	317	35.5
P1.29. Žene bolje vode male porodične biznise jer im to ostavlja više vremena za porodicu	Ukupno se ne slaže	421	24.3	230 B	27.4	191	21.3
	Ukupno se slaže	1313	75.7	608	72.6	704 A	78.7
P1.30. Kada treba pregovarati i donositi teške političke ili poslovne odluke, muškarci su ipak staloženiji i mudriji	Ukupno se ne slaže	1096	61.8	500	58.0	596 A	65.4
	Ukupno se slaže	677	38.2	362 B	42.0	316	34.6
PITANJE P2							
P2.29. Politička stranka	Da	203	11.3	121 B	13.7	82	8.9
	Ne	1598	88.6	762	86.2	836 A	90.9
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.2	1	.1	2	.2
P2.30. Nevladina organizacija / Udruženje građana	Da	250	13.9	131	14.9	119	12.9
	Ne	1554	86.1	753	85.1	801	87.1
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	0 ¹	.0	0 ¹	.0	0 ¹	.0
P2.31. Humanitarna organizacija ili udruženje	Da	338	18.7	182 B	20.6	156	17.0
	Ne	1464	81.2	700	79.2	764 A	83.0
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.1	2	.2	0 ¹	.0

P2.32. Sportski klub ili udruženje	Da	287	15.9	195 B	22.1	92	10.0
	Ne	1516	84.0	688	77.8	828 A	90.0
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	1	.0	1	.1	0 ¹	.0
P2.33. Sindikat	Da	276	15.3	143	16.1	133	14.5
	Ne	1528	84.7	741	83.9	787	85.5
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	0 ¹	.0	0 ¹	.0	0 ¹	.0
P2.34. Kulturno-umjetničko društvo	Da	127	7.0	63	7.2	64	6.9
	Ne	1677	93.0	821	92.8	856	93.1
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	0 ¹	.0	0 ¹	.0	0 ¹	.0
P2.35. Neformalni građanski aktivizam mimo udruženja i organizacija	Da	223	12.4	135 B	15.3	88	9.6
	Ne	1579	87.5	747	84.5	832 A	90.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.1	2	.2	0 ¹	.0
PITANJE P3							
P3.36. To what extent are you interested in politics?	Nimalo vas ne zanima	468	26.0	231	26.2	237	25.9
	Malo	336	18.7	151	17.2	185	20.1
	Donekle	676	37.6	301	34.1	375 A	40.9
	Jako vas zanima	318	17.7	198 B	22.5	120	13.1
	Ukupno	1798	100.0	882	100.0	917	100.0
QUESTION P4							
P4.37. Kuhanje, spremanje ili podgrijavanje gotove hrane radnim danom	Suprug/otac	45	2.5	34 B	3.9	11	1.2
	Supruga/majka	970	53.8	491	55.5	479	52.1
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	426	23.6	204	23.1	222	24.1
	Djeca	33	1.8	9	1.0	24 A	2.6
	Plaćena pomoć druge osobe	11	.6	5	.6	6	.6

	Vi lično ako živite sami	263	14.6	109	12.3	154 A	16.7
	Neki drugi član domaćinstva	43	2.4	24	2.7	20	2.2
	(Ne citati) Ne može se primijeniti	10	.6	6	.6	5	.5
	(Ne citati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.2	3	.3	0'	.0
P4.38. Pranje suđa	Suprug/otac	64	3.5	39 B	4.5	24	2.7
	Supruga/majka	885	49.0	429	48.5	456	49.6
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	473	26.2	251 B	28.4	222	24.1
	Djeca	58	3.2	19	2.1	39 A	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	9	.5	6	.7	3	.3
	Vi lično ako živite sami	269	14.9	109	12.4	159 A	17.3
	Neki drugi član domaćinstva	25	1.4	17	1.9	8	.9
	(Ne citati) Ne može se primijeniti	20	1.1	12	1.3	8	.9
	(Ne citati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.1	2	.2	0'	.0
P4.39. Pranje veša	Suprug/otac	30	1.7	24 B	2.7	7	.8
	Supruga/majka	1202	66.6	590	66.8	612	66.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	201	11.2	109	12.4	92	10.0
	Djeca	41	2.3	13	1.4	29 A	3.1
	Plaćena pomoć druge osobe	11	.6	8	.9	3	.3
	Vi lično ako živite sami	262	14.5	107	12.1	155 A	16.8
	Neki drugi član domaćinstva	34	1.9	20	2.2	15	1.6
	(Ne citati) Ne može se primijeniti	18	1.0	9	1.0	9	1.0
	(Ne citati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	4	.2	4	.5	0'	.0
P4.40. Peglanje	Suprug/otac	30	1.7	18	2.1	12	1.3
	Supruga/majka	1156	64.1	595 B	67.3	560	60.9

	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	202	11.2	108	12.2	95	10.3
	Djeca	64	3.5	12	1.3	52 A	5.7
	Plaćena pomoć druge osobe	23	1.3	12	1.3	11	1.2
	Vi lično ako živite sami	240	13.3	90	10.1	151 A	16.4
	Neki drugi član domaćinstva	24	1.3	14	1.6	10	1.1
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	59	3.2	31	3.6	27	2.9
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	5	.3	4	.4	2	.2
P4.41. Čišćenje kuće/stana	Suprug/otac	34	1.9	26 B	2.9	8	.9
	Supruga/majka	860	47.7	408	46.2	452	49.1
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	507	28.1	284 B	32.1	223	24.2
	Djeca	65	3.6	16	1.8	49 A	5.3
	Plaćena pomoć druge osobe	48	2.6	17	2.0	30	3.3
	Vi lično ako živite sami	252	14.0	105	11.9	147 A	16.0
	Neki drugi član domaćinstva	29	1.6	22 B	2.5	8	.8
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	7	.4	4	.4	4	.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.1	2	.2	0 ¹	.0
P4.42. Svakodnevna kupovina hrane i potrepština	Suprug/otac	209	11.6	144 B	16.3	65	7.0
	Supruga/majka	432	24.0	163	18.4	269 A	29.3
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	784	43.5	413 B	46.7	371	40.4
	Djeca	70	3.9	31	3.5	39	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	12	.7	5	.6	7	.7
	Vi lično ako živite sami	259	14.4	111	12.6	148 A	16.1
	Neki drugi član domaćinstva	20	1.1	8	.9	13	1.4
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	14	.8	7	.8	8	.8

	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.1	2	.2	0'	.0
P4.43. Briga o djeci	Suprug/otac	25	1.4	21 B	2.4	3	.3
	Supruga/majka	382	21.2	165	18.7	217 A	23.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	785	43.5	413 B	46.8	372	40.4
	Djeca	16	.9	2	.2	13 A	1.5
	Plaćena pomoć druge osobe	1	.1	1	.1	1	.1
	Vi lično ako živite sami	115	6.4	43	4.8	72 A	7.8
	Neki drugi član domaćinstva	10	.5	4	.5	6	.6
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	459	25.5	226	25.6	233	25.3
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	12	.7	8	.9	4	.4
P4.44. Briga o bolesnim i/ili starijim članovima domaćinstva	Suprug/otac	54	3.0	44 B	5.0	10	1.1
	Supruga/majka	250	13.9	85	9.6	165 A	17.9
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	579	32.1	313 B	35.4	267	29.0
	Djeca	43	2.4	15	1.7	28	3.0
	Plaćena pomoć druge osobe	2	.1	0'	.0	2	.2
	Vi lično ako živite sami	114	6.3	47	5.3	67	7.3
	Neki drugi član domaćinstva	14	.8	6	.6	8	.9
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	746	41.3	372	42.0	374	40.7
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.2	3	.3	0'	.0
P4.45. Priprema ogrijeva za stan/kuću	Suprug/otac	789	43.7	443 B	50.1	346	37.6
	Supruga/majka	88	4.9	18	2.0	71 A	7.7
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	277	15.4	120	13.6	157 A	17.1
	Djeca	61	3.4	26	2.9	35	3.8
	Plaćena pomoć druge osobe	22	1.2	8	.9	14	1.5

	Vi lično ako živite sami	190	10.5	96	10.8	94	10.2
	Neki drugi član domaćinstva	26	1.4	8	.9	18	1.9
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	346	19.2	163	18.4	183	19.9
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	4	.2	3	.3	1	.2
P4.46. Sitne popravke i radovi	Suprug/otac	1023	56.7	586 B	66.2	437	47.5
	Supruga/majka	98	5.4	20	2.2	78 A	8.5
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	176	9.8	67	7.6	109 A	11.8
	Djeca	83	4.6	44	4.9	39	4.3
	Plaćena pomoć druge osobe	186	10.3	51	5.7	135 A	14.7
	Vi lično ako živite sami	189	10.5	100	11.3	89	9.6
	Neki drugi član domaćinstva	33	1.8	10	1.1	23 A	2.5
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	13	.7	4	.4	10	1.0
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.2	3	.3	0 ¹	.0
P4.47. Održavanje automobila	Suprug/otac	997	55.3	533 B	60.3	464	50.4
	Supruga/majka	76	4.2	18	2.1	58 A	6.3
	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	160	8.9	71	8.0	90	9.8
	Djeca	109	6.0	57	6.5	52	5.6
	Plaćena pomoć druge osobe	96	5.3	51	5.8	45	4.9
	Vi lično ako živite sami	176	9.8	100 B	11.3	76	8.3
	Neki drugi član domaćinstva	17	.9	6	.7	11	1.2
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	168	9.3	45	5.0	124 A	13.5
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	4	.2	4	.4	1	.1
P4.48. Upravljanje kućnim budžetom/financijama domaćinstva	Suprug/otac	187	10.4	147 B	16.6	40	4.4
	Supruga/majka	383	21.2	148	16.8	235 A	25.5

	Podjednako oboje, i suprug/otac i supruga/majka	896	49.7	446	50.4	450	48.9
	Djeca	36	2.0	14	1.6	22	2.4
	Plaćena pomoć druge osobe	1	.0	0 ¹	.0	1	.1
	Vi lično ako živite sami	279	15.5	119	13.5	159 A	17.3
	Neki drugi član domaćinstva	13	.7	6	.6	8	.9
	(Ne čitati) Ne može se primijeniti	6	.3	2	.3	3	.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.2	2	.2	1	.1
PITANJE P5							
P5.49. Žene ne glasaju za druge žene jer su ljubomorne na uspjehe drugih žena	Ukupno se ne slaže	891	51.2	424	50.4	467	51.9
	Ukupno se slaže	851	48.8	418	49.6	433	48.1
P5.50. Žene ne podržavaju druge žene jer se plaše osude muškaraca	Ukupno se ne slaže	1247	71.8	587	69.8	660	73.6
	Ukupno se slaže	491	28.2	254	30.2	237	26.4
P5.51. Žene ne podržavaju druge žene jer ne žele izgubiti pozicije koje već imaju	Ukupno se ne slaže	823	47.8	390	46.7	433	48.8
	Ukupno se slaže	898	52.2	445	53.3	454	51.2
P5.52. Žene ne podržavaju druge žene jer su im muškarci i dalje veći autoriteti na pozicijama odlučivanja od žena	Ukupno se ne slaže	891	51.5	445	52.6	446	50.4
	Ukupno se slaže	840	48.5	401	47.4	439	49.6
P5.53. Žene ne podržavaju druge žene jer su tako naučene i ne znaju drugačije	Ukupno se ne slaže	1008	58.2	517 B	61.9	491	54.7
	Ukupno se slaže	725	41.8	318	38.1	406 A	45.3
PITANJE P6							
P6.54. Nasilje u porodici je privatna stvar, ne treba o tome da se govori u javnosti	Ukupno se ne slaže	1522	85.9	722	83.4	800 A	88.3
	Ukupno se slaže	249	14.1	143 B	16.6	106	11.7
P6.55. Žene su same krive za nasilje, jer previše govore i izazovno se oblače	Ukupno se ne slaže	1390	78.4	670	77.6	720	79.1
	Ukupno se slaže	384	21.6	193	22.4	190	20.9
P6.56. Kada čujem da komšija tuče ženu spreman/spremna sam prijaviti policiji	Ukupno se ne slaže	131	7.4	67	7.8	63	7.0

	Ukupno se slaže	1640	92.6	798	92.2	842	93.0
P6.57. Osjećam se sigurno i ohrabreno da govorim otvoreno i javno o seksualnom uznemiravanju / rodno zasnovanom nasilju / diskriminaciji	Ukupno se ne slaže	285	16.4	137	16.2	148	16.6
	Ukupno se slaže	1452	83.6	711	83.8	741	83.4
P6.58. Brakovi danas često završavaju razvodom jer žene ne žele da trpe	Ukupno se ne slaže	446	25.7	274 B	32.4	172	19.3
	Ukupno se slaže	1292	74.3	571	67.6	721 A	80.7
P6.59. Kada žene prijave nasilje, nasilnici ne budu kažnjeni, pa zbog toga žene nemaju povjerenja u institucije sistema (policiju, centre za socijalni rad) da prijave nasilje	Ukupno se ne slaže	233	13.2	135 B	15.7	98	10.8
	Ukupno se slaže	1525	86.8	722	84.3	803 A	89.2
P6.60. Danas se previše govori nasilju nad ženama i imam utisak da se ne smije ništa reći ni našaliti se jer će to biti shvaćeno kao uznemiravanje	Ukupno se ne slaže	889	50.9	410	47.7	480 A	53.9
	Ukupno se slaže	859	49.1	449 B	52.3	411	46.1
P6.61. Iako se o tome manje govori, i muškarci su izloženi nasilju, ali više verbalnom i psihološkom	Ukupno se ne slaže	282	16.1	144	16.5	139	15.6
	Ukupno se slaže	1476	83.9	725	83.5	751	84.4
PITANJE P7							
P7.62. Na intervjuima za posao žene često pitaju da li su udate i namjeravaju li imati djecu	Ukupno se ne slaže	199	11.6	98	12.0	101	11.3
	Ukupno se slaže	1512	88.4	723	88.0	789	88.7
P7.63. Muškarce na intervjuima za posao ne pitaju o porodici i djeci	Ukupno se ne slaže	420	25.3	263 B	31.9	157	18.7
	Ukupno se slaže	1240	74.7	561	68.1	679 A	81.3
P7.64. Žene često ne dobiju unaprijeđenje na poslu zbog porodičnih obaveza, jer poslodavci procjenjuju da neće moći odsustvovati duže od kuće	Ukupno se ne slaže	348	19.9	191 B	22.6	156	17.3
	Ukupno se slaže	1400	80.1	655	77.4	745 A	82.7
P7.65. Muškarci također trebaju uzimati roditeljsko odsustvo kad dobiju djecu	Ukupno se ne slaže	233	13.1	132 B	15.2	101	11.2
	Ukupno se slaže	1541	86.9	733	84.8	808 A	88.8
P7.66. Žene rade u manje plaćenim zanimanjima od muškaraca (obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo), a muškarci u bolje plaćenim zanimanjima	Ukupno se ne slaže	593	34.1	353 B	41.8	240	26.8

	Ukupno se slaže	1148	65.9	492	58.2	656 A	73.2
PITANJE P8							
P8.67.U cjelini gledano, na koji način se po vašem mišljenju položaj žena u našem društvu promijenio u odnosu na period od prije 20-ak godina, tačnije u odnosu na 2003 godinu?	Ukupno se pogoršalo	204	14.9	90	12.8	114 A	17.0
	Ukupno se poboljšalo	1165	85.1	611 B	87.2	554	83.0
	Ukupno	1369	100.0	701	100.0	667	100.0
PITANJA P10 I P11							
P10.69. Neki ljudi kažu da postoje ženska i muška zanimanja. Koliko se slažete ili ne slažete sa tom izjavom?	Ukupno se ne slaže	793	52.0	319	45.0	474 A	58.0
	Ukupno se slaže	733	48.0	390 B	55.0	343	42.0
P11.70. Primijećeno je u zadnje vrijeme da su žene generalno manje prisutne od muškaraca u zanimanjima iz oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva, matematike i sl..	Ukupno se ne slaže	416	34.6	250 B	40.1	166	28.7
	Ukupno se slaže	786	65.4	374	59.9	412 A	71.3
PITANJE P12							
P12.72. Prilikom izbora vaše karijere, od školovanja pa do zaposlenja, ko je po vašem mišljenju imao najviše utjecaja na vas?	Vi sami	984	54.6	463	52.4	522	56.7
	Otac	166	9.2	78	8.8	88	9.6
	Majka	118	6.5	52	5.9	66	7.2
	Braća	12	.7	8	.9	3	.4
	Sestre	10	.6	1	.1	10 A	1.1
	Vršnjaci	23	1.3	17 B	1.9	6	.7
	Prilike koje su se pružale	319	17.7	179 B	20.3	140	15.2
	Nešto/neko drugi?	165	9.1	83	9.4	81	8.8
	(Ne čitati!) Ne zna / Ne želi odgovoriti	7	.4	3	.4	4	.4
	Ukupno	1804	100.0	884	100.0	920	100.0
PITANJE P13							
P13.73. Osjećajnost	Uglavnom se odnosi na muškarce	11	1.2	0 ¹²	.0	11	1.2

	Uglavnom se odnosi na žene	551	59.9	0 ^{1,2}	.0	551	59.9
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	355	38.5	0 ^{1,2}	.0	355	38.5
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	3	.4	0 ^{1,2}	.0	3	.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	0 ¹	.0	0 ^{1,2}	.0	0 ¹	.0
P13.74. Razumnost	Uglavnom se odnosi na muškarce	84	9.1	0 ^{1,2}	.0	84	9.1
	Uglavnom se odnosi na žene	296	32.2	0 ^{1,2}	.0	296	32.2
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	536	58.2	0 ^{1,2}	.0	536	58.2
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	3	.4	0 ^{1,2}	.0	3	.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	1	.1	0 ^{1,2}	.0	1	.1
P13.75. Nježnost	Uglavnom se odnosi na muškarce	19	2.1	0 ^{1,2}	.0	19	2.1
	Uglavnom se odnosi na žene	597	64.8	0 ^{1,2}	.0	597	64.8
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	302	32.8	0 ^{1,2}	.0	302	32.8
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	2	.3	0 ^{1,2}	.0	2	.3
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	0 ¹	.0	0 ^{1,2}	.0	0 ¹	.0
P13.76. Grubost	Uglavnom se odnosi na muškarce	594	64.6	0 ^{1,2}	.0	594	64.6
	Uglavnom se odnosi na žene	22	2.3	0 ^{1,2}	.0	22	2.3
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	289	31.4	0 ^{1,2}	.0	289	31.4
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	13	1.4	0 ^{1,2}	.0	13	1.4
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	3	.3	0 ^{1,2}	.0	3	.3
P13.77. Popustljivost	Uglavnom se odnosi na muškarce	102	11.1	0 ^{1,2}	.0	102	11.1
	Uglavnom se odnosi na žene	521	56.6	0 ^{1,2}	.0	521	56.6
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	293	31.9	0 ^{1,2}	.0	293	31.9
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	2	.2	0 ^{1,2}	.0	2	.2
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.2	0 ^{1,2}	.0	2	.2

P13.78. Strogost	Uglavnom se odnosi na muškarce	344	37.3	0 ^{1,2}	.0	344	37.3
	Uglavnom se odnosi na žene	133	14.5	0 ^{1,2}	.0	133	14.5
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	432	47.0	0 ^{1,2}	.0	432	47.0
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	9	1.0	0 ^{1,2}	.0	9	1.0
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	1	.2	0 ^{1,2}	.0	1	.2
P13.79. Osjetljivost	Uglavnom se odnosi na muškarce	20	2.1	0 ^{1,2}	.0	20	2.1
	Uglavnom se odnosi na žene	615	66.9	0 ^{1,2}	.0	615	66.9
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	283	30.7	0 ^{1,2}	.0	283	30.7
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	2	.2	0 ^{1,2}	.0	2	.2
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	1	.1	0 ^{1,2}	.0	1	.1
P13.80. Plašljivost	Uglavnom se odnosi na muškarce	69	7.5	0 ^{1,2}	.0	69	7.5
	Uglavnom se odnosi na žene	523	56.9	0 ^{1,2}	.0	523	56.9
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	313	34.0	0 ^{1,2}	.0	313	34.0
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	9	1.0	0 ^{1,2}	.0	9	1.0
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	5	.6	0 ^{1,2}	.0	5	.6
P13.81. Neodlučnost	Uglavnom se odnosi na muškarce	183	19.9	0 ^{1,2}	.0	183	19.9
	Uglavnom se odnosi na žene	316	34.4	0 ^{1,2}	.0	316	34.4
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	407	44.2	0 ^{1,2}	.0	407	44.2
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	8	.8	0 ^{1,2}	.0	8	.8
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	6	.6	0 ^{1,2}	.0	6	.6
P13.82. Hrabrost	Uglavnom se odnosi na muškarce	161	17.5	0 ^{1,2}	.0	161	17.5
	Uglavnom se odnosi na žene	256	27.8	0 ^{1,2}	.0	256	27.8
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	502	54.5	0 ^{1,2}	.0	502	54.5
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	1	.1	0 ^{1,2}	.0	1	.1

	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	1	.1	0 ^{1,2}	.0	1	.1
P13.83. Odlučnost	Uglavnom se odnosi na muškarce	150	16.4	0 ^{1,2}	.0	150	16.4
	Uglavnom se odnosi na žene	262	28.5	0 ^{1,2}	.0	262	28.5
	Podjednako se odnosi i na muškarce i na žene	503	54.6	0 ^{1,2}	.0	503	54.6
	(Ne čitati!) Ne može se odlučiti	3	.3	0 ^{1,2}	.0	3	.3
	(Ne čitati!) Ne zna ili ne želi odgovoriti	2	.2	0 ^{1,2}	.0	2	.2
PITANJE P14							
P14.84. Žene se trude da steknu moć i kontrolu nad muškarcima	Ukupno se ne slaže	347	38.6	0 ^{1,2}	.0	347	38.6
	Ukupno se slaže	551	61.4	0 ^{1,2}	.0	551	61.4
P14.85. Žene koriste svoju seksualnost da izmanipuliraju muškarce	Ukupno se ne slaže	333	37.4	0 ^{1,2}	.0	333	37.4
	Ukupno se slaže	558	62.6	0 ^{1,2}	.0	558	62.6
P14.86. Ima istine u tome da se treba čuvati ženskog zla	Ukupno se ne slaže	295	32.9	0 ^{1,2}	.0	295	32.9
	Ukupno se slaže	602	67.1	0 ^{1,2}	.0	602	67.1
P14.87. Ako je žena izvela Adama/ Adema iz raja u stanju je izvesti i muškarca iz pameti	Ukupno se ne slaže	296	33.0	0 ^{1,2}	.0	296	33.0
	Ukupno se slaže	601	67.0	0 ^{1,2}	.0	601	67.0
P14.88. Nervira me kad čujem piskutavi ženski glas u parlamentu kada se raspravlja o ozbiljnim političkim temama	Ukupno se ne slaže	615	69.3	0 ^{1,2}	.0	615	69.3
	Ukupno se slaže	272	30.7	0 ^{1,2}	.0	272	30.7
P14.89. Ako ženama ne ide kao žele, onda počnu glumiti žrtve	Ukupno se ne slaže	361	40.1	0 ^{1,2}	.0	361	40.1
	Ukupno se slaže	540	59.9	0 ^{1,2}	.0	540	59.9
P14.90. Osjećam se neugodno ako žena govori o temama koje su dominantno muške, npr. fudbal, vojska, financije	Ukupno se ne slaže	768	84.6	0 ^{1,2}	.0	768	84.6
	Ukupno se slaže	140	15.4	0 ^{1,2}	.0	140	15.4
P14.91. Ne prija mi da žena zarađuje više od mene	Ukupno se ne slaže	402	81.8	0 ^{1,2}	.0	402	81.8
	Ukupno se slaže	90	18.2	0 ^{1,2}	.0	90	18.2
P14.92. Ako žena dobije moć onda ne uvažava muškarca	Ukupno se ne slaže	574	64.0	0 ^{1,2}	.0	574	64.0

	Ukupno se slaže	323	36.0	0 ¹²	.0	323	36.0
P14.93. Druge žene često govore-ponašaju se kao da je žena ženi vuk	Ukupno se ne slaže	326	36.3	0 ¹²	.0	326	36.3
	Ukupno se slaže	572	63.7	0 ¹²	.0	572	63.7
P14.94. Druge žene često govore da je žena koja nema djecu neostvarena	Ukupno se ne slaže	490	54.2	0 ¹²	.0	490	54.2
	Ukupno se slaže	413	45.8	0 ¹²	.0	413	45.8
P14.95. Glasala bih za drugu ženu na izborima	Ukupno se ne slaže	26	2.9	0 ¹²	.0	26	2.9
	Ukupno se slaže	882	97.1	0 ¹²	.0	882	97.1
P14.96. Druge žene često govore da su žene u politici fikusi	Ukupno se ne slaže	536	61.0	0 ¹²	.0	536	61.0
	Ukupno se slaže	342	39.0	0 ¹²	.0	342	39.0
P14.97. Žene se često porede sa drugim ženama	Ukupno se ne slaže	153	17.0	0 ¹²	.0	153	17.0
	Ukupno se slaže	748	83.0	0 ¹²	.0	748	83.0
P14.98. Žene često doživljavaju druge žene kao konkurenciju	Ukupno se ne slaže	248	27.2	0 ¹²	.0	248	27.2
	Ukupno se slaže	663	72.8	0 ¹²	.0	663	72.8
P14.99. Žene više vole raditi s muškarcima nego sa drugim ženama	Ukupno se ne slaže	208	23.7	0 ¹²	.0	208	23.7
	Ukupno se slaže	671	76.3	0 ¹²	.0	671	76.3
P14.100. Poslodavac nerado zapošljava mlade žene zato što će odsustvovati zbog porodijskog i bolovanja radi djece	Ukupno se ne slaže	149	16.6	0 ¹²	.0	149	16.6
	Ukupno se slaže	747	83.4	0 ¹²	.0	747	83.4
P14.101. Svekrve često doživljavaju snahu kao neprijatelja	Ukupno se ne slaže	436	49.6	0 ¹²	.0	436	49.6
	Ukupno se slaže	444	50.4	0 ¹²	.0	444	50.4
P14.102. Snahe često doživljavaju svekrve kao neprijatelja	Ukupno se ne slaže	409	46.9	0 ¹²	.0	409	46.9
	Ukupno se slaže	463	53.1	0 ¹²	.0	463	53.1

